

HİTİT ASKERİ TEŞKİLATI VE SEFER ORGANİZASYONU

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı**

Serkan BAŞOL

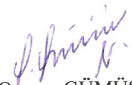
Danışman: Yrd. Doç.Dr. Yusuf KILIÇ

Haziran 2006

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

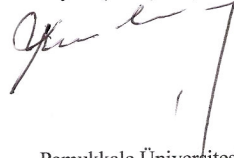
Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Serkan BAŞOL tarafından Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ yönetiminde hazırlanan "Hitit Askeri Teşkilatı ve Sefer Organizasyonu" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 04.07.2006 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Jüri Başkanı

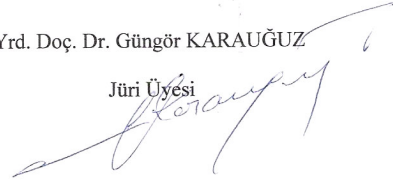
Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ

Jüri Üyesi (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Güngör KARAUĞUZ

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19/07/2006 tarih ve 13/03 sayılı kararı ile onaylamıştır.

Prof. Dr. Nazım Kadri EKİNCİ
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmalarının yapılması ve bulguların analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birinci ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza:
Öğrenci Adı Soyadı: Serkan BAŞOL

TEŐEKKÜR

Tezimizin hazırlık aŐamasından itibaren karŐılaŐtıĐım gÜçlüklere karşı bana Őevk ve cesaret vererek yÜreklendiren, ilerleyen aŐamalarda ise sabırla çalıŐmamıza ışık tutan danışman hocam Yrd. Doç.Dr. Yusuf KILIÇ'a, karŐılaŐtıĐımız sıkıntılarda engin bilgisini cömertçe bizimle paylaŐan Prof.Dr. Aygöl SÜEL'e ve tezimizde bizlere destek olan Doç.Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ ve Yrd. Doç.Dr. GÜngör KARAUĞUZ'a içten teŐekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca çalışma sırasında sağlamış oldukları maddi ve manevi destek için anneme, babama ve ağabeyime Őükranlarımı sunarım.

ÖZET

HİTİT ASKERİ TEŞKİLATI VE SEFER ORGANİZASYONU

Başol, Serkan
Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD
Tez Yöneticisi: Yrd. Doç.Dr. Yusuf KILIÇ

Haziran 2006, 155 sayfa

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan Hitit Askeri Teşkilatı ve Sefer Organizasyonu isimli çalışmamızda Hitit ordusundaki kuvvet kolları, Hitit askeri teşkilatı'nın hiyerarşik düzeni, Hitit ordusunda yer alan ordu-birlikler, görev-rütbeler ve savaş araç-gereçleri ile ilgili bazı terimler çivi yazılı belgelerden ve bu konuda hazırlanmış olan çalışmalardan faydalanılarak açıklanmıştır. Hitit Sefer Organizasyonu ise sefer sürecine etki eden siyasi, dini, psikolojik, taktiksel ve lojistik unsurlar tasnif edilerek çivi yazılı metinlerden ve bu konuda yapılan çalışmalardan yararlanarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Askeri teşkilat, Sefer organizasyonu, Hitit, Eskiçağ Tarihi

ABSTRACT

HITTITE MILITARY ORGANIZATION AND IT'S CAMPAIGN STRATEGIES

Başol, Serkan
Master Thesis, Department of History
Thesis Supervisor, Assistant Proffesor Yusuf KILIÇ

June 2006, 155 pages

In this thesis the basic terms related with branches of service of the Hittite army, its hierarchical structure, military units, duty-rank relations and war equipment have been explained, based on cuniform documentary and available works in this subject. Likewise, The Hittite war campaign has been investigated/studied on the basis of political, religious, pscholgical, tactical and logistics classifications. The investigations have also been based on the cuniform texts and works carried out on this subject.

Keywords: Military Organization, War Campaign, Hittite, Ancient History

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
LEVHALAR DİZİNİ.....	vii
HARİTALAR DİZİNİ	x
SİMGE VE KISATMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ	1
KURAMSAL BİLGİLER VE LİTERATÜR TARAMASI.....	4
MATERYAL VE METOD	5

BİRİNCİ BÖLÜM HİTİT ASKERİ TEŞKİLATI

1.1. HİTİT ASKERİ TEŞKİLATINDA KUVVET KOLLARI.....	6
1.1.1. Arabalı Savaşçılar.....	6
1.1.2. Yaya Savaşçılar	9
1.1.3. Diğer Kuvvetler	11
1.2. HİTİT ASKERİ TEŞKİLATINDA HİYERARŞİK DÜZEN	13
1.3. HİTİT ORDUSU'NUN ASKER KAYNAKLARI.....	14
1.4. HİTİT METİNLERİNDE GEÇEN ASKERİ TERİMLER VE AÇIKLAMALARI	16
1.4.1.Ordu ve Birliklerle ilgili terimler	16
1.4.1.1. <i>alšanza</i>	16
1.4.1.2. ANŞE.KUR.RA/MEŠ.....	17
1.4.1.3. <i>ašandula/i</i>	18
1.4.1.4. ERİN.MEŠ	20
1.4.1.5. ERİN.MEŠ <i>annalli</i>	21

1.4.1.6. ERÍN.MEŠ ANŠE.KUR.RA/MEŠ , KARAŠ ANŠE.KUR.RA/MEŠ.....	22
1.4.1.7. ERÍN.MEŠ GÌR.....	23
1.4.1.8. ERÍN.MEŠ GIBIL.....	24
1.4.1.9. ERÍN.MEŠ <i>halugaeš</i>	25
1.4.1.10. ERÍN.MEŠ SU-TI (HÌ.A).....	26
1.4.1.11. ERÍN.MEŠ IGI GAL (LA).....	26
1.4.1.12. ERÍN.MEŠ KIN.....	27
1.4.1.13. ERÍN.MEŠ NA-RA-RÍ (HÌ.A), ERÍN.MEŠ <i>šardīiaš</i> , ERÍN.MEŠ <i>uaraeš</i>	27
1.4.1.14. ERÍN.MEŠ (LÚ.MEŠ) UKU.UŠ.....	28
1.4.1.15. ERÍN.MEŠ ^(GIŠ) <i>zalta(ia)š</i>	29
1.4.1.16. KARAŠ.....	30
1.4.1.17. <i>tuzzi</i>	32
1.5.2. Görev ve Rütbelere İlgili Terimler.....	33
1.5.2.1. <i>aurīiaš išha</i> / BEL MADGALTÌ.....	33
1.5.2.2. EN. ANŠE.KUR.RA.MEŠ.....	34
1.5.2.3. <i>tuzziiaš išha</i> / EN.KARAŠ / EN. ERÍN.MEŠ.....	35
1.5.2.4. EN.UKU.UŠ.....	36
1.5.2.5. GAL.GEŠTIN.....	36
1.5.2.6. GAL.KARTAPPÌ.....	37
1.5.2.7. GAL (LÚ.MEŠ) MEŠEDÌ.....	37
1.5.2.8. GAL NA.GA.DA.....	38
1.5.2.9. GAL NIMGIR.....	39
1.5.2.10. GAL LÚ.MEŠ (GIŠ) ŠUKUR.....	39
1.5.2.11. GAL LÚ.MEŠ ŠUŠ.....	40
1.5.2.12. GAL (LÚ.MEŠ) UGULA LIM(ŠERÌ) (MEŠ).....	40
1.5.2.13. GAL. UKU.UŠ.....	41
1.5.2.14. HA ITU.....	41
1.5.2.15. LÚ ^{GIŠ} BAN.....	42
1.5.2.16. ^{LÚ} DUGUD.....	42
1.5.2.17. ^{LÚ} EN.NU.UN / ^{LÚ} <i>haliiatalla</i>	44
1.5.2.18. ^{LÚ} <i>išmerīiaš išha</i> / ^{LÚ} <i>išmerīiaš</i> EN ^{MEŠ} / ^{LÚ.MEŠ} <i>išmerīiaš</i> BELU ^{HÌ.A}	45
1.5.2.19. ^{LÚ} KARTAPPU.....	45
1.5.2.20. ^{LÚ} <i>kuualanalla/i</i>	46

1.5.2.21.	^{LÚ} <i>marianni</i>	46
1.5.2.22.	^{LÚ} MEŠEDĪ	46
1.5.2.23.	^{LÚ} PITHALLU	47
1.5.2.24.	^{LÚ} NÍ.ZU.....	48
1.5.2.25.	^{LÚ} <i>šalašhalli</i>	48
1.5.2.26.	^{LÚ} <i>šapašalli</i>	49
1.5.2.27.	^{LÚ} SIG ₅	50
1.5.2.28.	^{LÚ} ŠU.GAL.HALSI LUGAL.....	51
1.5.2.29.	^{LÚ} ŠUŠ.....	51
1.5.2.30.	LÚ.MEŠ ^(GIŠ) ŠUKUR	52
1.5.2.31.	LÚ.MEŠ ^(GIŠ) ŠUKUR KÙ.SIG ₁₇	52
1.5.2.32.	LÚ.MEŠ ^(GIŠ) ŠUKUR DUGUD	54
1.5.2.33.	LÚ.MEŠ ŠUKUR ZABAR	54
1.5.2.34.	^{LÚ} <i>taršipiala</i>	55
1.5.2.35.	^{LÚ} <i>tuhkanti</i>	55
1.5.2.36.	LÚ ^{GIŠ} TUKUL.....	56
1.5.2.37.	^{LÚ} <i>uškiškatalla</i>	58
1.5.2.38.	^{LÚ} <i>ueheškatalla</i>	58
1.5.2.39.	LUGAL.GAL	59
1.5.2.40.	UGULA.....	60
1.5.2.41.	UGULA X.....	61
1.5.2.42.	UGULA X ŠA KARASŠ	61
1.5.2.43.	UGULA 1 LIM	61
1.5.2.44.	UGULA 1 LI LÚ.MEŠ ŠUŠ	62
1.5.2.45.	UGULA LIM (SERI).....	62
1.5.2.46.	UGULA NIMGIR ERÍN.MEŠ.....	63
1.5.2.47.	ZAG-aš BELU.....	63
1.6.3.	SAVAŞ ARAÇ VE GEREÇLERİYLE İLGİLİ TERİMLER.....	64

İKİNCİ BÖLÜM

HİTİT SEFER ORGANİZASYONU

2.1. HİTİT SEFERLERİ HAKKINDA.....	65
2.2. HİTİT SEFERLERİ ÖNCESİ YAPILAN SİYASİ HAZIRLIKLAR.....	70
2.3. HİTİT SEFERLERİ ÖNCESİ YAPILAN MİSTİK HAZIRLIKLAR.....	81
2.4. HİTİT SEFERLERİ ÖNCESİ YAPILAN PSİKOLOJİK HAZIRLIKLAR	87
2.5. HİTİT SEFERLERİ ÖNCESİ YAPILAN ASKERİ HAZIRLIKLAR	91
2.6. HİTİT SEFERLERİNDE UYGULANAN SAVAŞ STRATEJİLERİ, İKMAL VE SEFERLERDE KULLANILAN MUHTEMEL TABİİ YOL GÜZERGÂHLARI	93
SONUÇ	105
KAYNAKLAR.....	107
LEVHALAR VE HARİTALAR	114
ÖZGEÇMİŞ.....	155

LEVHALAR DİZİNİ

Sayfa

Levha 1: Sumer yaya askerleri. Akbabalar stelinden bir ayrıntı. Yaklaşık M.Ö.3000.....	115
Levha 2: Sumer yaya askerleri mızrak ve kalkanlarıyla. Akbabalar stelinden bir ayrıntı	116
Levha 3: Ur Standardı üzerinden ayrıntı. Bir kral'ın sefere gidişi betimlenmiştir.....	117
Levha 4: Mısır yaya askerlerini silahlarıyla birlikte gösteren model buluntusu.	118
Levha 5: Nübya'lı okçu birlikleri.	119
Levha 6: Boğazköy, Kral kapısı'nın sol iç kısmından Hitit savaşçı figürü.	120
Levha 7: Aynı figürün desen çizimi.....	121
Levha 8: M.Ö.13.yüzyıl Mısır Duvar resimlerinde Hititli askerlerin betimlemesi.	122
Levha 9: Üzerine savaşçı resmi kazılmış, pişmiş toprak kap parçaları. Erken İmparatorluk dönemi.	123
Levha 10: Boğazköy'den bronz zırh pulları. Ortalama yükseklik 6.cm.	123
Levha 11: Yazılıkaya B Odası'nda "kılıç tanrı" betimlemesi.	124
Levha 12: Aynı figürün desen çizimi.....	124
Levha 13: Yazılıkaya B Odası'nda "savaşçı tanrılar"	125
Levha 14: Aynı figürün desen çizimi.....	125
Levha 15: Hareket halindeki Hitit savaş arabası. Ramesseum'daki bir kabartmadan; Teb, Mısır.....	126
Levha 16: Bir savaş arabasını kısmen gösteren kabartma bezekli Hitit kap parçası. Eski Krallık; Boğazköy.	126
Levha 17: İki tekerlekli ağaçtan yapılmış savaş arabası. Teb nekropolünde bir mezardan bulunmuştur.18.sülale, Yeni krallık.	126
Levha 18: Kargamış. Savaş arabası. Aramlaşmış ve Asurlaşmış Geç Hitit Stili.	127
Levha 19: Aslantepe. Hafif bir savaş arabasında bir avcı ve araba sürücüsü. Avcı ok atar biçimde betimlenmiştir.	128
Levha 20: Tell Halaf. Ok atan adam. Sakçegözü figürlerindeki giysi ile görülmüştür.	128

Levha 21: Tek kişilik hafif Mısır savaş arabası.....	129
Levha 22: II. Ramses'i kadeş savaşında savaş arabası üzerinde ok atarken tasvir eden duvar resminden ayrıntı.....	129
Levha 23: Mısır duvar kabarmalarından ayrıntı. Hititli savaş arabalı savaşçılar.....	130
Levha 24: Mısırlı yaya askerleri gösteren maket.....	130
Levha 25: (üstte) Beycesultan'dan yuvalı mızrak ucu, kuyruklu ve düğmeli mızrak ucu, Medinet Habu'daki bir Mısır kabartmasından dik kılıç, Yazılıkaya'daki bir kabartmadan orak biçimli kılıç, Boğazköy'den ok ucu, Boğazköy'den sap delikli balta. (altta) Tarsus'tan hançer, Tarsus'tan yuvalı mızrak ucu, Mersinden ok ucu, Alaca Höyük'ten yassı balta, Thermi'den ok ucu, Alaca'da bıçak, Thermi'den kılıç.....	131
Levha 26: Topuz başı, Erken Tunç Çağı.....	132
Levha 27: Hitit Mızrak uçları.....	132
Levha 28: Yesemek'te 1991 yılı kazılarında bulunmuş olan ve M.Ö. II. binde Anadolu'da yaygın olarak kullanılan ok ucu.....	133
Levha 29: Kültepe'de bulunan üzerinde "Kral Anitta'nın Sarayı" yazan mızrak. Kıvrık prazvanası (kuyruğu) kırılmış. Mızrak ucunu sapa bağlamaya yarayan iki delik yanlış yere açıldığı için doldurulmuş ve daha aşağıda yenileri açılmış. Uzunluk:23cm.....	133
Levha 30: Anadolu'da bulunan çeşitli prehistorik çağ silahları.....	134
Levha 31: Boğazköy'de Aslanlı Kapı'nın 750m. güney batısında bulunmuş olan "Boğazköy Kılıcı". Üzerinde Hititçe yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtın Ahmet Ünal tarafından yapılan tercümesinde şöyledir: "Büyük Kral Duthaliya Aşsuwa ülkesini yerle bir ettiği zaman, bu kılıçları efendisi Fırtına Tanrısına adak olarak sundu.".....	134
Levha 32: Hitit Tören Baltası.....	135
Levha 33: Kadeş savaşında Hitit ve Mısır ordularının temsili olarak çizilen bir numaralı pozisyonları.....	136
Levha 34: Kadeş savaşında Hitit ve Mısır ordularının temsili olarak çizilen iki numaralı pozisyonları.....	137
Levha 35: Kadeş savaşında Hitit ve Mısır ordularının temsili olarak çizilen üç numaralı pozisyonları.....	138
Levha 36: Kadeş savaşında Hitit ve Mısır ordularının temsili olarak çizilen dört numaralı pozisyonları.....	139

Levha 37: Kadeş savaşında Hitit ve Mısır ordularının temsili olarak çizilen beş numaralı pozisyonları.	140
Levha 38: II. Ramses'i Kadeş savaşında savaşarabası üzerinde ok atarken tasvir eden tapınak duvarlarından bir resim.	141
Levha 39: Abu-Simbel tapınağı duvarlarında resimlenen Kadeş savaşında II. Ramses'in kampı.	142
Levha 40: Luksor'dan bir kabartma. II. Ramses'in kampı	143
Levha 41: Kadeş çarpışması. Luksor sarayının nizamiye kapılarından biri üzerine resimlenmiştir.....	144
Levha 42: Abu-Simbel'den Kadeş savaşıyla ilgili bir resim.....	145

HARİTALAR DİZİNİ

Sayfa

Harita 1: Hitit yerleşmeleri.	146
Harita 2: Hitit Dönemi Anadolu'sunun siyasi bölgeleri.....	147
Harita 3: Hitit Çağında Anadolu kentleri.	148
Harita 4: Prof. Dr. James Mellart tarafından çizilen Hitit dönemi şehir ve bölgeleri	149
Harita 5: Prof. Dr. Jak Yakar tarafından hazırlanan Fiziki Türkiye haritası	150
Harita 6: Prof. Dr. Jak Yakar tarafından hazırlanan Anadolu'nun Tunç ve Demir Çağı yerleşmeleri haritası	151
Harita 7: Prof. Dr. Jak Yakar tarafından hazırlanan Tunç Çağı yerleşmeleri ve maden yatakları haritası	152
Harita 8: Prof. Dr. Cevat R. Gürsoy tarafından hazırlanan Türkiye'nin tabii yollarını gösteren harita	153
Harita 9: Prof. Dr. John Garstang tarafından hazırlanan Hitit dönemi Anadolu'sunun askeri sefer güzergâhlarını gösteren harita	154

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

[]	Tabletin o kısmının tahrip edilmiş olduğunu gösterir.
()	Tercümenin anlaşılması için yapılan ilaveyi gösterir.
X	Kırık kısımlar içerisinde tamamlanamayan işaretlerin yerini tutar.
.	Sumerce veya Akatca birden fazla işaretlerden oluşa kelimelerin arasına konur.
-	Hititçe kelimeleri bulunduran işaretlerin arasına konur.
a.g.e.	adı geçen eser.
a.g.m.	adı geçen makale
ABoT	Arkeoloji Müzesinde bulunan Boğazköy Tabletleri, İstanbul, 1948
Alt. Forsch	Altorientalische Forschungen. Berlin-Graz
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Bulleten	Türk Tarih Kurumu. Ankara
bkz.	Bakınız.
Bo	Unveröffentlichte texte aus Boğazköy; zitiert nach den Museumsnummern
CTH	Catalogue des texte hittites, Paris 1971
DTCF Dergisi	Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
HBM	Hethitisches Briefe aus Maşat-Höyük, Ankara, 1991
Hit.Kong	Hititoloji Kongresi
HW	Hethitisches Wörterbuch, Heidelberg, 1952
HZL	Hethitisches Wörterbuch, Wiesbaden, 1989
IBoT	İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler, I-V İstanbul
JCS	Journal of Cuneiform Studies, Chicago, 1942
Kaşkäer	Die Kaşkäer, Berlin, 1965
KBo	Keilschrifttexte aus Boghazköi, Leibzig-Berlin 1916

KUB	Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin 1921
MDOG	Mitteilungen der Deutschen Orient- Gesellschaft in Berlin-Berlin
Mestieri	Mestieri, Professioni E Dignita Nell' Anatolia Ittita, Edizioni dell' ateneo, Roma, 1982
RHA	Revue hittite et asianique. Organe de la Societe des Etudes Hittites-Paris
StBoT	Stuedien zu den Boğazköy- Texten
s.	Sayfa
THet	Texte der Hethiter
VBoT	Verstreute Bogazköy Texte, Marburg 1930

GİRİŞ

Hitit krallığı takriben M.Ö. 1650 yılında, Orta Anadolu'da, Kızılırmak kavsi içinde kurulmuştur. Kuruluşundan yıkılışına kadar geçen yaklaşık 500 yıllık süre içinde, yani Orta ve Geç Bronz Çağı denilen dönemde, Hititler, Anadolu'nun büyük bir bölümünü kapsayan ve buradan Kuzey Suriye'ye oradanda Mezopotamya'nın batı eteklerine ve Kıbrıs'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk kurmuşlardır¹. Bu bölgede bu kadar uzun süre egemen olup yayılmak kuşkusuz sağlam bir merkezi yapılanma, siyasi ve ekonomik birikim ve güçlü bir askeri teşkilatlanmadan geçmektedir.

Özellikle I.Şuppiluliuma'dan (M.Ö.1370-1340) itibaren merkezi idarenin kudreti büyümüş ve birçok idari memuriyetler ortaya çıkmıştır. Değişen idari ve iktisadi bünye ile devletin gelir kaynakları artmış ve bu durum Hitit devletinin büyük bir devlet siyaseti gütmesine imkân vermiştir².

Askeri teşkilatlanmanın güçlü olması yapılan askeri seferlerde zaferi, bu zaferler ise dolaylı olarak iktisadi gelişmeyi getirmiştir. Hititler açısından savaş, başka amaçların yanı sıra, gelir getiren de bir faaliyettir. Savaş ganimeti olarak elde edilenlerin dışında savaş esirleri anayurda getirilmiş ve üretime sokulmak suretiyle mevcut insan gücüne katkı sağlanmıştır. Hititlerin hemen hemen her yılın bahar aylarında başlayan askeri seferlerinin üç amacı vardır. Bunlar:

a. İmparatorluğa başkaldırmış olan ülkelerde sukuneti sağlayarak egemenliği yeniden tesis etmek.

¹ Bryce Trevor (2003), *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 24.

² Alp Sedat (1952), Hitit Devletinin İç Bünyesi, *IV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 41.

b. Hitit egemenliğine girmemiş olan ülkelerle savaşarak yeni bağlı krallıklar elde etmek

c. Savaş ganimetleri ve savaş esirleri elde ederek imparatorluğa dışarıdan servet ve insan gücü transfer etmektir.

Bu seferler silahların, atlı savaş arabalarının, miğferlerin v.b. yenilenmesini veya en azından elden geçirilmesini gerektirmiştir ve bu da sanayi için yeni üretime yol açmıştır. Öte yandan düşmana karşı kentlerin savunma sisteminin güçlendirilmesi gereği ile surların yenilenmesi ve onarımı yeni kulelerin yapımı gerekmiştir. Tüm bu faaliyetler günümüzde olduğu gibi hem savaş sanayisinin büyümesine hem de inşaat sektörünün gelişmesine katkıda bulunmuştur³.

Diğer taraftan ekonomik kazanç sağlamak amacıyla çaba sarfetmek Anadolu tarihinin her devresinde önemli bir uğraş olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu tür bir faaliyet çoğu kere savaş yoluyla devam ettiği gibi bazende karşılıklı ticari ilişkiler şeklinde gelişmiştir. Eski Asur Ticaret Kolonisi döneminde (M.Ö.1970–1750)⁴ Asurlu tüccarların Anadolu’da bıraktıkları çivi yazılı vesikalar (bunlara umumiyetle “Kapadokya Tabletleri’de” denilmektedir), içinde çok sayıda senet ve ticari mektup ele geçmiştir. Bu vesikalar okunduğunda Mezopotamya ile Anadolu arasında temelinde maden ticareti bulunan gelişmiş bir ticaret ağının kurulduğu anlaşılmıştır. Anadolu’nun gümüş, altın ve bakır kaynakları bakımından zenginliği bu tüccarları bölgeye çekmiş ve dönemin stratejik madeni olan ve tunç yapımında kullanılan kalayın Anadolu tarafından talebide ticarete katkı sağlamıştır. Bu ticaret iki asırdan fazla sürmüştür⁵ (Harita 7).

Bu dönemin kapanmasının ardından Hitit soyundan Anitta isyan eden şehirleri egemenliği altına alarak Anadolu’nun siyasi birliğini sağlayıp, merkezi bir güç oluşturan ilk Hititli bey olmuştur⁶.

³ Mahfi Eğilmez (2005), *Hitit Ekonomisi*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 38.

⁴ Hüseyin Sever, (1987), *Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri*, A.Ü.DTCF Dergisi, C.XXXI, Ankara

⁵ Emin Bilgiç (1941), *Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu’da Maden Ekonomisi*, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışmaları Dergisi*, Sayı:1, 913-950.

⁶ Erich Neu.(1974.), *Der Anitta-Text*, Studien zu den Boğazköy-Texten, Otto Harrassowitz, Wiesbaden,10.

I.Hattuşili (1650-1620) ile kurulan Hitit devleti ise kendisi için askeri-teknolojik önemi bulunan “kalay” madeninin kaynağı olan Kuzey Suriye ve Mezopotamya’ya yayılım politikasını aynı kral döneminden itibaren sürdürmüş ve bu toprakları siyasi ve ekonomik anlamda kontrol edebildiği dönemlerde güçlenmiş, bunda başarılı olamadığı dönemlerde ise zayıflamıştır.

Yine, Eski Hitit çağına tarihlendirilen İnandık bağış belgesinde geçen satırlar Hitit kralının otoritesinin daha o dönemde sağlamlaşmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir. Büyük Kral otoritesini şu sözlerle göstermektedir: “*Büyük Kral Tabarna’nın sözü demirdendir.(Bu sözler) atılmaz (ihmal edilemez), kırılmaz (bozulamaz); (Büyük kralın sözünü) değiştiren kimsenin başı kesilecek (metin=başını kesecekler)*”⁷.

Çeşitli sebeplerle (kıtlık, veba v.s.) meydana gelen yoğun insan kayıpları ülke ekonomisini ciddi biçimde etkilediğinden ülke topraklarında çalıştırılmak üzere iş gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum Hitit devletinin yayılım politikasını motive eden bir diğer önemli neden sayılmalıdır. Hitit dilinde düşman memleketlerinden getirilen bu sivil esirlere **NAM.RA** adı verilmiştir. Ayrıca **NAM.RA**’ lar getirildikleri düşman ülke halkının parçalanıp güçsüzleşmesine neden olmakta ve Hititli halkdan daha fazla kişinin savaşlarda kullanılmasına imkân sağlanmış olmaktadır⁸.

Hitit devletinin Ön Asya’da süper güç olarak ortaya çıkmasındaki en önemli etken bu toplumun teşkilatçılığıdır. Dönemi içinde oldukça kurumsallaşmış bir idareye sahip olan Hititler, aynı meziyeti askeri yapının kurulması esnasında da göstermişlerdir. Gerçekten, Hitit askeri teşkilatı hiyerarşik bir yönetim anlayışıyla kurulmuş ve sıkı kurallarla işleyen emir komuta zinciriyle örülmüş bir yapı arz etmektedir.

Ayrıca ordu birlikleri farklı amaçlara göre ayrılmış ve bu birliklerin içine de yine dönemin savaş taktik ve ihtiyaçları düşünülerek pek çok farklı görev ve sorumluluğu bulunan askeri personel yerleştirilmiştir. Çalışmamızda Hitit askeri

⁷ Kemal Balkan (1973), *İnandık'ta 1966 Yılında Bulunan Eski Hitit Çağına Ait Bir Bağış Belgesi*, Ankara:Anadolu Medeniyetini Araştırma Vakfı Yayınları, 4.

⁸ Sedat Alp (1949), Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA’lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı, *Belleten*, XIII/50, 253.

teşkilatı ve sefer organizasyonunu birlikte ele almak suretiyle bu teşkilatın icraatlarını anahatlarıyla inceleyerek Hititlerin askeri yaklaşımlarını bir bütün olarak ortaya koymaya gayret ettik.

Çalışmamızın birinci bölümünde Hitit askeri teşkilatındaki kuvvet kollarının genel değerlendirmesini yaptıktan sonra, ordu - birlikler ve görev - rütbelerle ilgili terimlerin çivi yazılı metinlerde geçtiği şekliyle alıntı yaparak bu terimlerin anlamlarına ulaşmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise, Hitit sefer organizasyonun genel hatları çizildikten sonra, sefere hazırlık olarak düşünülebilecek adımlar belli bir katagoride tespit edilmiş ve Hititçe metinlerden de faydalanılarak yorumlanmıştır.

KURAMSAL BİLGİLER VE LİTERATÜR TARAMALARI

Hitit askeri teşkilatı konusunda şimdiye kadar yapılmış en detaylı çalışmayı BEAL, R. “The Military Organisation of the Hittite” isimli eserinde sunmuştur. Bizde tezimizde BEAL, R. nin bulgularını referans olarak aldık. Ayrıca HOUWINK TEN CATE, H.J. nin *Anatolica* dergisinin XI. Cildinde bulunan “The History According to Hittite Sources: The Annals of Hattusilis I” isimli makalesinde Hitit askeri teşkilatı hakkında verdiği bilgilerde tarafımızdan kullanılmıştır. GÖTZE, A. nın 1933 yılında yayınladığı “Die Annalen Des Murşiliş” isimli eserinde askeri teşkilatta yer alan birlik ve rütbeler hakkında verdiği bilgiler bakımından yararlandığımız eserler arasındadır. ALP, S. nin yazdığı “Hitit Çağında Anadolu” kitabında tezimizde sıkça başvurduğumuz önemli bir eserdir. DADDİ, F.P. tarafından yazılan “Mestieri” kitabında Hitit askeri rütbelerinde yararlandığımız önemli çalışmalar arasındadır. Ayrıca konuyla ilgili yerli ve yabancı bilim adamları tarafından yazılan makalelerden de faydalanılmıştır. Hitit tarihinin ana meselelerinde ve sefer organizasyonu kısmında yararlandığımız en önemli eserlerden biri sayın hocam Prof.Dr. Ali M. DİNÇOL tarafından hazırlanan ve bu konuda yayınlanan en detaylı çalışma olan *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*’nin “Hititler” maddesi ve sefer organizasyonlarının siyasi hazırlık kısmında kullandığımız ana eser ise Yrd. Doç.Dr. Güngör KARAUĞUZ’ un hazırladığı *Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri* isimli çalışmasıdır.

MATERYAL VE METOT

Başvurduğumuz birincil kaynaklar ise çivi yazılı Hitit tabletleridir. Bunlar arasında HKM, KUB, KBo, IBoT, ABoT, VBoT sayılabilir. Ayrıca StBoT ve MDOG serilerinden yayınlanmış metin tercümelerinden de faydalanılmıştır. Konuyla ilgili olarak hazırlanan en yeni tarihli kitap ve makalelere ulaşmaya çalışılarak ikincil kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Çalışmamızı hazırlarken öncelikle konu ile ilgili literatür “Systematische Bibliographie Der Hethitologie” ciltlerinden taranmış ve genel bir bibliografya çalışması yapılmıştır. Buradan yola çıkarak ulaştığımız kaynaklar bizi ilgili diğer çalışmalara götürmüş ve bibliografya çalışması tamamlanmıştır. Daha sonra ilgili kitap ve makaleler okunarak fiş çalışması yapılmıştır. Fiş bilgileri bilgisayara aktarılmış ve bu bilgiler doğrultusunda konu yorumlanarak tez oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİTİT ASKERİ TEŞKİLATI

1.1. HİTİT ASKERİ TEŞKİLATINDA KUVVET KOLLARI

1.1.1. Arabalı savaşçılar

Hitit İmparatorluğu'nun askeri gücü, Mısır ve Asur memleketlerinde olduğu gibi savaş arabasının geliştirilmiş olmasında yatmaktadır. Fakat savaş arabası yeni bir teknoloji değildir. Hititler'den çok daha önce Sumerler tarafından iki tür savaş arabasının kullanıldığı bilinmektedir. Bunlardan biri iki tekerlekli diğeri ise dört tekerlekli savaş arabasıdır⁹. Nitekim Ur kral mezarlarında bulunan ve 'Ur Standartı' denilen eserin bir yüzünde bir Sumer kralı askerleri ve savaş arabaları ile sefere giderlerken tasvir edilmiştir¹⁰ (Levha 1).

Öte yandan çubuklu tekerlekli hafif savaş arabalarının kullanılması ise güney mezopotamya (Babil) da Kassitler, Mısır'da on sekizinci sülale ve Anadolu'nun güneyindeki yeni Mitanni Krallığı ile aynı döneme denk gelmektedir. Hafif atlı arabaların ortaya çıkışının dönemin savaş tekniğinde büyük bir etki yarattığı muhakkaktır¹¹. Mısır'daki Luksor sarayının nizamiye kapılarından biri üzerinde tasvir edilen Kadeş çarpışmasında (İ.Ö. 1286) Mısır ve Hitit kuvvetlerinin kullandıkları savaş arabaları resmedilmiştir¹² (Levha 38). Yine Mısır'da on sekizinci hanedan dönemine

⁹ Oliver Gurney (2001), *Hititler*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 92,93.

¹⁰ Füzuran Kınal (1983), *Eski Mezopotamya Tarihi*, T.T.K Basımevi, Ankara, 124.

¹¹ Gurney (2001), a.g.e., 92,93.

¹² Seton Lloyd (1989), *Türkiye'nin Tarihi*, Tübitak Yayınları, Ankara, 41.

tarihlenen ve Teb nekropolünde bulunan bir mezarda iyi durumda iki tekerlekli bir savaş arabası bulunmuştur¹³ (Levha17). Bu buluntular Mısırlılarda savaş teknolojisinin gelişmiş olduğunu ve bu türlü savaş aracının Mısır ordusunun vazgeçilmezi derecesinde kıymet verildiğini göstermektedir.

Hititlerde ise bu tip savaş arabalarını sadece Mısırın Kadeş savaşını tasvir eden kabartmalarından tanımaktayız. Diğer taraftan Kargamış kabartmaları üzerindeki savaş arabaları ise Geç Hitit devrine ait olduklarından, daha ziyade Asur sanat tesiri altında kalmıştır. Fakat bu iki devre ait tasvirler mukayese edildiğinde her iki devirde de Hitit savaş arabalarının iki tekerlekli ve her iki tekerleğin altı çubuklu olduğu görülmektedir. Aralarındaki fark ise Kadeş savaşlarındaki arabalarda biri sürücü, ikisi cenkçi olarak üç asker görüldüğü halde (Levha 38), Kargamış tasvirlerindeki savaş arabalarına iki asker binmektedir¹⁴ (Levha 18).

Kadeş savaşında gördüğümüz üç kişilik mürettebatın görevleri şöyledir: Bu savaşçılardan biri arabayı kullanmakta, diğeri onu taşıdığı kalkan yardımıyla korumakta, üçüncü kişi ise, ok ve mızrakla savaşmaktadır. Savaşçının okluğunda 30 kadar ok bulunmaktadır. Kalkanlar ya dikdörtgen ya da dik tutulmuş çifte balta şeklindedir. Arabaların üç kişilik mürettebata sahip olması yakın dövüşte, Hititlere belli bir üstünlük sağlamış olmalıdır¹⁵.

İdeal savaş arabası, hafif ve manevra kabiliyeti yüksek olanıdır. Bu arabaların gövdeleri deri kaplı ahşap bir kasadan oluşturulmuştur. Gövdenin alt kısmından geçen bir sırtığın her iki yanına birer at koşulmuştur. Fakat Hititlerin arabalı savaşlardaki üstünlüğü sadece bu araçlara sahip olmalarına bağlı değildir. Çünkü Hititlerin tüm düşmanlarında söz konusu arabalar mevcuttur. Asıl üstünlükleri bu yeni modeli kendi amaçlarına uyarlamış olmalarıdır. Çünkü savaş arabası tasarımlarında en önemli sorun, hız ve manevra yeteneğini saldırı ve savunma gücü ile birleştirebilmektir¹⁶.

İki tekerlekli savaş arabalarının etkin kullanımı, hem sürücüler hem de atlar için sıkı bir eğitim programı gerektirmiştir. Atların ithali yetiştirilmesi, eğitilmesi, maliyetli

¹³ Robert Lanford (1966), *The Ancient Art Of Warfare*, ILTE, Paris, 20.

¹⁴ Kinal (1998), a.g.e.,144,145.

¹⁵ Ali Muzaffer Dinçol (1983), *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I*, Görsel Yayınları, İstanbul, 62.

¹⁶ J.G. Macqueen (2001), *Hititler veHitit Çağında Anadolu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 63.

zaman isteyen bir uygulama olmuş olsa da, krallığın savunulması için hayati bir önem taşımıştır. Atların savaş içinde hız ve güç, çetin sefer yolculuklarında dayanıklık kazanmaları ve savaş alanındaki yoğun tempo ve strese direnecek güce sahip olmaları için eğitilmeleri gerekmiştir. Kikkuli isimli metin, atların seçim süreci, yiyecek ve egzersiz rejimi ile eğitilmelerine ilişkin ayrıntılı talimatlar vermektedir. Bu metindeki eğitim tekniklerinin, at ve arabanın Hurrilerden Hititlere geçtiği kuvvetle muhtemeldir¹⁷.

Gerçekten Kral Anitta zamanından itibaren Hitit ordusunda arabalı savaşçıların kullanıldıkları bilinmektedir. Anitta yazıtında “*şehirde 1400 asker bekliyordu. 40 koşum atları, gümüşü ve altını o çaktı gitti*” ifadesi yer almaktadır¹⁸. Bu satırlardan Kral Anitta'nın 1400 piyadeye ve 40 savaş arabasına sahip olduğunu düşünebiliriz. I.Şuppiluliuma'ya ait bir yazıtta ise sadece Kizzuwatna'nın 1000 yaya ve 100 savaş arabası bulundurmasını istemektedir¹⁹.

Yine Mira Kuvaliia kralı Kupanta-Kurunta ile II. Murşili (M.Ö.1339–1210) arasında yapılan antlaşmada ise şu satırlar yer almaktadır: “*Ben Majestem, sana yazarsam: Yaya ve arabalı savaşçılar(ını) öne sür. Ve bana yardım için derhal harekete geç*”²⁰. II. Muvattali'nin (M.Ö.1310–1285) Kadeş savaşına katılan savaş arabalarının sayısı da 3500 dür²¹.

Mısır Firavunu II. Ramses ile III. Hattuşili (1280–1250) arasında yapılan Kadeş barış antlaşmasında ise bir çok satırda savaş arabaları geçmektedir onlardan birinde şu ifadeler yer almıştır: “*Eğer dışarıdan bir düşman Hatti ülkesine saldırırsa ve [Hatt]i ülkesinin kralı Hattuşil[i] bana şöyle yazarsa: “Ona karşı bana yardıma gel!”*, Mısır ülkesinin kralı Büyük Kral [Riamaşeşa ma]i-amana, askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve [düşmanımı] ezecek ve Hatti ülkesini [h]oşnut edecek!”²². Antlaşma metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkan ‘yaya ve arabalı savaşçılar’ deyişi bu birliklerin ordunun en etkili kısımlarını oluşturduğunu gösteren ifadelerdir.

¹⁷ Bryce (2003), a.g.e.,127.

¹⁸ Sedat Alp (2001), *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Yayınları, Ankara, 55.

¹⁹ Dinçol (1982), a.g.e., 62.

²⁰ Güngör Karauğuz (2002), *Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitapevi, Konya, 124.

²¹ Dinçol (1982), a.g.e., 62.

²² Alp (2001), a.g.e., 116.

1.1.2. Yaya askerler

Bugün olduğu gibi eskiçağ dünyasında da piyade kuvvetleri ordunun en temel unsurunu oluşturmuştur. Arkaik Sumer çağında Ur kiral mezarlarında bulunan ve ‘Ur standartı’ denilen eserin üzerindeki tasvirde Sumerli askerler başlarında miğfer, sırtlarında kebe gibi bir pelerin giymiş olarak görülmüştür (Levha 1). Hepsi aynı kılıkta yani üniformalıdırlar. Bellerinde uzunca meçleri bulunan bu askerleri tasvir eden Akbabalar stelinin arka yüzünde ise ayaklarına kadar uzanan kalkanları arkasında miğferli ve uzun kargılı askerler tasvir edilmiştir²³ (Levha 2).

Mısır ordu birlikleri hakkında duvar resimleri ve yaya asker bölüklerini silahlarıyla techizatlı olarak yürüyüş nizamında gösteren bir model bulunmuştur (Levha 4). Mısır ordusunda askerler savaştan sonra terhis edilmeyip, daimi olarak silâh altında bulundurulur ve bu askerlere talimler yaptırılmış ve imtiyazlı bir askeri sınıf oluşturulmuştur²⁴.

Hitit krallarının icraatlarını anlatan metinler, askeri valilere ve kale komutanlarına gönderilen direktif metinleri ve askeri yemin metinleri, Hitit ordu güçleri hakkında bilgi veren yazılı kaynaklardır. Bunların dışında kentlerde ve kaya anıtlarındaki tasvirler, arkeolojik kazılarda bulunan bezemeli çanak çömlek parçaları ve diğer maddi buluntular da oldukça önemli bilgiler vermektedir.

Elde bulunan kaynaklardan anlaşıldığına göre, Hitit ordusunda piyade sayıca arabalı savaşçılardan daha fazladır²⁵. Bu oranın bazen yüzde doksana kadar çıktığı görülmüştür²⁶. Anitta döneminde yaya askerlerin sayısı 1400 iken arabalıların sayısı sadece 40 dır. Kadeş savaşına katılan Hititli askerlerin sayısını ise Mısırlı kaynaklar 17000 piyade ve 3500 savaş arabası olarak vermektedir²⁷. Piyade güçlerinin ana birliğini özgür erkeklerden asker yazılmış olanlar, tımarlılar ve imparatorluk civarındaki

²³ Kinal (1983), a.g.e.,124.

²⁴ Afet İnan (1992), *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, T.T.K. Yayınevi, Ankara, 185,186.

²⁵ Gurney (2001), a.g.e., 94.

²⁶ Bryce (2003), a.g.e., 126.

²⁷ Dinçol (1982), a.g.e., 62.

bölgelerden askere alınanlarla desteklenen daimi askeri yapıyı oluşturmaktadır²⁸. Mısır rölyeflerinde Piyade kuvvetleri kralı ve ordunun malzemesini taşıyan arabaları korumak için Kadeş Kalesi etrafında kümelenmiş gösterilirken Hitit piyadeleri hareket halinde tasvir edilmiştir²⁹. Sürekli Birlikler için UKU.UŞ terimi kullanılmıştır³⁰. Düzenli ordu kışları Hattuşaş'taki kışlada geçirmiştir ve askeri bir faaliyet olmadığı zamanlarda, buradaki askerlerden polis gücü olarak, bina yapımında iş gücü olarak ve bazen ritüel ve şenliklerde katılımcı olarak yararlanılmıştır³¹.

Hititler, kazanıma göre askerlere ödeme yapma anlayışına sahip olmuşlardır. Savaş meydanlarında kazanılan zaferi genelde ganimet dağıtımını izlemiştir. Bu sistemin sakıncası ise Kadeş savaşında görülmektedir: Savaş arabaları meydanın kontrolünü tümüyle ele geçirmeyi garantilemeden düşman kampını talan etmeye koyulmuşlardır ve nerdeyse kolayca kazanılacak olan zafer bu nedenle kaybedilme tehlikesi geçirmiştir³².

Mısır rölyeflerinde Hitit savaşçıları uzun giysili tasvir edilmişlerdir (Levha 41). Fakat bu giysinin Suriye'nin sıcak ovaları için tasarlanmış bir tür üniforma olduğu düşünülmektedir. Hitit piyadesini en belirgin şekilde gösteren figür ise Hattuşa'da Kral Kapısını oluşturan sütunun iç yüzeyindeki kabarmadır (Levha 6-7). Bu savaşçı sadece kemerli bir etek giymektedir. Ayrıca savaşının belinde hilal kabzalı bir kılıç bulunmaktadır. Elinde ise savaş baltası taşımaktadır. Bununla birlikte başında bir miğfer vardır ve bu miğfer kulakları da koruyacak şekilde tasarlanmıştır. Aynı zamanda boynun arkasından aşağıya doğru sarkan bir sorgucu vardır³³. Miğferli savaşçıya bir başka örnekte Boğazköy'de bulunan ve 1400'lere tarihlenen bir çanağın iç yüzeyine kazınan bir resimde görülmüştür³⁴ (Levha 9). Ortaköy "Şapinuva" kazılarında ise kral sarayında bronz bir miğfer ve zırh bulunduğu açıklanmıştır³⁵. Boğazköy kazılarında bulunan bronz zırh pulları askerlerin zırh da kullanmış olabileceğini düşündürmektedir³⁶ (Levha 10).

²⁸ Bryce (2003), a.g.e., 126.

²⁹ Gurney (2001), a.g.e., 94.

³⁰ Richard Beal (1992), *The Military Organization of the Hittite*, Text Der Hethiter 20, Carl Winter Universitätsverlag, 37.

³¹ Bryce (2003), a.g.e., 127.

³² Macqueen (2001), a.g.e., 62.

³³ Gurney (2001), a.g.e., 90.

³⁴ Macqueen, a.g.e., 69.

³⁵ Geniş bilgi için bakınız, (<http://www.geocities.com/ortakoyshapinuva/saray.html>)

³⁶ Macqueen, a.g.e., 69.

Hitit piyadelerinin ana saldırı silahı, savaşılan mekânın yüzey şekillerine göre değişmiştir. Açık alanda düzenli savaşların mümkün olduğu Kuzey Suriye’de piyadeler, uzun mızraklar kullanmışlardır. Ancak Anadolu tepelerinde ise silah olarak orak biçiminde kıvrık ve keskin tarafı dışa bakan palalar taşımışlardır. Ayrıca hafif piyade silahı olan ok ve yay’da kullanılmıştır. Bunlar kaya anıtlarında stilize biçimde betimlenmişler³⁷ (Levha 13-14). Hitit piyadesinin kullandığı kılıçlar, mızraklar ve ok uçları Hititlerin rakiplerinde olduğu gibi bronzdan yapılmazdır (Levha 25-26-27-28-29). Hitit teknolojisi demir silah üretebilmektedir. Fakat bu silahlar nadir ve pahalıdır. Bu nedenle demir silahlar törenlerde altın ve gümüş silahlarla yan yana görülmektedir³⁸.

Yapılan Arkeolojik kazılarda bu dönemde kullanılan pek çok farklı stilde üretilen bronz ok ucu ortaya çıkarılmıştır³⁹ (Levha 25-28-30). Savaşlarda kullanılan ok uçları da genelde bronzdandır. Kullanılan ok uçlarının ortası kalındır ve kabarık ya da düz bir omurgası bulunmaktadır. Bu yapı genellikle savunma zırhını delebilecek tek yapının omurgalı ve yivli ok ucu olmasıyla açıklanmaktadır. Ok uçlarında orta bölgenin kalın oluşu ok’un saz sapın içine gömülmesini engellediği gibi aynı zamanda hedefe vuruşta da etkinin azalması engellenmiştir⁴⁰.

1.1.3. Diğer kuvvetler

Arabalı savaşçılar ve piyade kuvvetleri gerçekten Hitit ordusunun omurgasını oluşturmuştur. Fakat orduda bunların dışında muharip birlikler de var mıdır? Bu sorunun cevabına birçok bilim adamı farklı yanıtlar vermişlerdir. Bu hususta en çok süvari birliğinin mevcudiyeti tartışıla gelmiştir. Bunun nedeni ise habercilerin at sırtında savaşa gitmeleridir. Buna bağlı olarak, süvari birliğinin olmadığını iddia eden bilim adamları olmasına karşın⁴¹, BEAL, R. Hititlerde süvarilerin olabileceği kanısındadır⁴².

³⁷ Mcqueen, a.g.e., 65,66.

³⁸ Richard Beal (1995), *Hittite Military Organization, Civilizations of the Ancient Near East*, Cilt:2,548.

³⁹ Çetin Anlağan, Önder Bilgi (1989), *Prehistorik Çağ Silahları*, Koç Vakfı, İstanbul, 85-94.

⁴⁰ Yigael Yadin (1963), *The Art of Warfare in Biblical Lands in the light of Archaeological Discovery*, Weidenfelt and Nicolson, London, 81,82.

⁴¹ Oliver Gurney (2001), a.g.e., 94.

⁴² Beal (1992), a.g.e., 198.

Okçulardan ise Hitit metinlerinde sadece bir kez bahsedilmektedir⁴³. Fakat çoğul halde okçular olarak gördüğümüz bu terimin kıt'a olduğunu düşündürecek bir kayıt henüz bulunamamıştır. Ayrıca istihkâmları kazan öncüler veya lağımıcı istihkâm birliklerinin varlığı da bilinmektedir⁴⁴.

Aynı tartışma deniz kuvvetleri içinde yaşanmaktadır. Hitit ordusunda deniz kuvvetlerin mevcudiyetine dair bir kayıta henüz rastlanılamamıştır. Ancak Hititlerin denize olan ilgisi metinlerde açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Alaşya (Kıbrıs) adasının Hitit krallarına ait olduğunu gösteren kati deliller vardır. Bu cümleden olmak üzere, III. Hattuşili yeğenini Alaşya'ya sürmüştür. Alaşya kralı ise Mısır Firavununa Hititçe yazdığı mektubun cevabını da Nassilli (Hititçe) dili ile yazılmasını istemiştir. IV. Tuthalya (M.Ö.1250–1225) zamanında ise Zippaşla ve Hariyati kralı Maduvattas Kıbrıs'tan gelen vergileri müsadere etmeye kalkışmıştır⁴⁵.

BEAL, R'e göre ise birçok dokümandan Hitit Büyük kralının kuvvetlerinde bir filonun var olduğu çıkarılabilir. Bu kanıtlardan en önemlisi II. Şuppiluliuma'nın (M.Ö.1210-1190) üçüncü hükümdarlık yılına ait bir metindir. Metnin ilgili satırlarının tercümesi şöyledir: “*Ben birliklerimi topladım ve ben, Şuppiluliuma, Büyük Kral, ertelemeksizin büyük denizi geçtim(vardım). Alaşya'nın gemileri denizin ortasında üç kez bana karşı savaşmak için durdu. Ben onları sarhoş ettim. Ben denizin ortasında gemileri yakaladım ve onları yaktım. Kuru ülkeye(karaya) vardığımda Alaşyalı düşman benim (yarım kalan güçlerime) karşı savaşmak için geldi. Ben onları erittim*”⁴⁶. Metin açık bir şekilde Hitit filosunun varlığını göstermektedir. II. Murşili'nin (M.Ö.1339–1310) veba dualarında da, I.Şuppiluliuma'nın (M.Ö. 1370–1340) tahta geçtiği sırada meydana gelen suikast anlatılırken, öldürülen, tahtın meşru varisi genç Tuthalya'nın (M.Ö.1445) düşmanlarının Alaşya'ya sürgün edildiği anlatılmaktadır. Anlaşılmaktadır ki daha I.Şuppiluliuma'nın babası III. Tuthalya (1430–1400) zamanında Alaşya Hitit hâkimiyeti altındadır. Çok iyi bilinmektedir ki bir adanın hâkimiyet altında uzun seneler tutulabilmesi için mutlaka gelişmiş bir filoya sahip olmak gerekmektedir⁴⁷.

⁴³ Fiorella Imparati (1992), *Hitit Kanunları*, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara, 73.

⁴⁴ Gurney (2001), a.g.e.,94.

⁴⁵ Kinal (1983), a.g.e.,146.

⁴⁶ Beal(1992),a.g.e.,203.

⁴⁷ Füzuran Kinal. (1964). İlk Çağlarda Kıbrıs, *Bellekten*, XXVIII/109–112, 407.

2. HITİT ASKERİ TEŞKİLATINDAKİ HİYERARŞİK DÜZEN

Hitit ordusundaki emir komuta zinciri tam olarak bilinmemekle birlikte, artan hiyerarşide on, yüz ve bin adamdan sorumlu subaylar komutasında, askeri birimlerin on tabanlı bir sisteme göre düzenlendiği ve bu hiyerarşideki görev dağılımında soyluluk derecesine göre rütbe verildiği anlaşılmaktadır⁴⁸. Karmaşık hiyerarşisiyle ordu, kralı ve böylece krallıktaki politik birliği korumada anahtar rolü üstlenmiştir. Hitit ordusuyla ilgili fragmanlara dayanarak BEAL, R. organizasyonun iç hiyerarşisini kurmaya çalışmıştır⁴⁹.

BEAL, R. göre en üst seviyeden aşağıya doğru ordunun muhtemel hiyerarşik düzeni şöyledir⁵⁰:

1.Seviyeden Rütbeler:

Büyük Kral (*šalliš haššuš*, ^dUTU-ŠI)

2.Seviyeden Rütbeler:

- a)Veliaht Prens (*tuhkanti*)
- b)Muhafız Kıtasının Başı (GAL MEŠEDI)
- c)Şarap Başı “Bir tür General” (GAL GEŠTİN)
- d)Baş Ordu Müfettişi (GAL NIMGIR)
- e)Baş Saki “Bir tür General”(GAL SAGI)

3.Seviyeden Rütbeler:

- a)Araba Savaşçıların Komutanı (GAL ^{LÚ}ŠUŠ)
- b) Jandarma(Ağır Silahlı) Kuvvetlerinin Başı (GAL UKU.UŠ)
- c)Çoban Başı “Bir tür General” (GAL NA.GADA)
- d)Bin Arabalı Savaşçının Müfettişi (UGULA 1 LI ^{LÚ}.MEŠŠUŠ)
- e)Ordu Müfettişlerinin Kumandanı (UGULA NIMGIR ÉRIN^{MEŠ})

⁴⁸ Macqueen (2001), a.g.e., 62.

⁴⁹ Jak Yakar (2000), *Ethno Arkaeology of Anatolia. Rural Socio-Economy in the Bronze and Iron Ages*, Emery and Claire Yass Publications in Archaeology, Jerusalem, 40.

⁵⁰ Beal (1992), a.g.e., 527.

Seviyesi Bilinmeyen Rütbeler:

- a)Altın Savaş Arabası Savaşçılarının Müfettişi (UGULA ^{LÚ}ŠŮŠ KŮ.SIG₁₇)
- b)Savaş Arabası Sürücülerinin Başı(GAL *KARTAPPI*)
- c)On Ordunun Müfettişi(UGULA X ŠA KARAŠ)

4.Seviyeden Rütbeler:

- a)Askeri Vali (*auariiš išha-/ BEL MADGALTI*)
- b)Sınır Beyi (*ZAG-aš BELU*)
- c)Ülkenin Efendisi/Bir tür Belediye Başkanı (*utniišha-/EN KUR/ HAZZANU*)

Seviyesi 1-4 Arasında Olması Muhtemel Rütbeler:

Ordu Beyi (EN KARAŠ / EN ERÍN.MEŠ)

5.Seviyeden Rütbeler:

Bin Başı (UGULA *LIM(SERI)*)

6.Seviyeden Rütbeler:

Çavuş (^{LÚ}DUGUD)

7.Seviyeden Rütbeler:

- a)Asil/İtibarlı Kişi(^{LÚ}SIG₅)
- b)Onbaşı (UGULA X)

8.Seviyeden Rütbeler:

Sıradan Askerler (ERÍN.MEŠ/ ERÍN.MEŠ ANŠE.KUR.RA. MEŠ/KARAŠ/*kuualanalli*)

1.3. HİTİT ORDUSU'NUN ASKER KAYNAKLARI

Hititler her yılın bahar aylarında sefere çıkmaktadırlar. Bu sebeple seferlerden önce orduyu toplayıp kışın tekrar dağıtmak yerine düzenli bir ordu oluşturup bu kuvvetleri kışın “kralın tahkimatlı ordugâhları” denilen kışlalarda tutmuşlardır⁵¹.

⁵¹ Dinçol (1983), a.g.e. 61.

Hititlerde daimi ordu birlikleri için kullanılan terim **UKU.UŠ** dur⁵². Bu kuvvetler ordunun temel çekirdeğini oluşturmaktadır⁵³.

Diğer bir asker kaynağı ise Toprağa bağlı askerler yani tımarlı birliklerdir⁵⁴. Bu askerler Hititçede LÚ^{GIŠ}TUKUL olarak adlandırılmaktadırlar. Hitit kanunlarının 40 ve 41. maddelerinde bu terim aşağıda verildiği şekilde geçmektedir⁵⁵:

“Eğer bir asker ortadan kaybolursa (ve) bir kiracı çiftçi (askerin çiftliğinden) pay almak isterse ve kiracı çiftçi şöyle söyler: ‘Bu benim askerlik hizmetimdir ve bu benim toprak beyine hizmetimdir. Ve o askerin çiftliğini alır, o hem orduyu besler hem de toprak beyine hizmetini icra eder. Eğer o askerlik hizmetini reddederse o kaybeder askerin çiftliğini boşaltır ve köyde çalışan insanlar onu işlerler. Eğer kral bir NAM.RA yollarsa, onlar onu çiftlik için alır ve o bir asker olur.’”

Yukarıda tercümesini verdiğimiz satırlardan LÚ^{GIŠ}TUKUL’u Osmanlı Askeri Teşkilatındaki ‘tımarlı sipahi’ lere benzetebiliriz. Osmanlı Askeri Teşkilatında tımar sahibi sulh zamanı kendi bölgesine yerleşmek zorunda ve tımar sahibine zeamet “vergi” vermek zorundadır⁵⁶. Hititlerde de anladığımız kadarıyla ona diğer görevlerinin yanında orduyu beslemek ve toprak beyine hizmet etmek görevleri de verilmiştir.

Diğer bir önemli asker kaynağı ise vassal devletlerden temin edilen birliklerdir⁵⁷. Hititler yaptıkları siyasi antlaşmalarla bu bağlı devletlere piyade ve arabalı savaşçı vermeyi dikte ettirmişlerdir⁵⁸. I.Şuppiluliuma’ya (M.Ö.1370-1340) ait bir yazıtta Kizzuwatna’nın 1000 yaya ve 100 savaş arabası bulundurmasını istemektedir⁵⁹. Hitit kanunlarının 54. maddesi konu için iyi bir bilgi kaynağıdır⁶⁰:

“Önceleri Manda askerleri (ERİN.MEŠ Manda), Šala askerleri (ERİN.MEŠ Šala), Tamalki(ia)’nın askerleri (ERİN.MEŠ^{URU}Tamalki), Hatra’nın askerleri

⁵² Beal (1992), a.g.e.,37.

⁵³ Dinçol (1983), a.g.e. 61.

⁵⁴ Beal (1992), a.g.e.,55.

⁵⁵ İmparati (1992), a.g.e.,60,61.

⁵⁶ Erol Özbilgen (2004), Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniye, İz Yayıncılık, İstanbul, 207.

⁵⁷ Dinçol (1983), a.g.e., 61.

⁵⁸ Macqueen (2001), a.g.e., 62.

⁵⁹ Dinçol (1982), a.g.e., 62.

⁶⁰ İmparati (1992), a.g.e., 74,75.

(ERİN.MEŠ^{URU}Harta), Zalpa'nın askerleri (ERİN.MEŠ Zalpa), Tašniia'nın askerleri (ERİN.MEŠ Tašniia), Hemuwa'nın askerleri(ERİN.MEŠ Hemuua), okçular (LÚ^{GIŠ}BAN), Tahta işçileri (LÚ^{MEŠ} NAGAR IZ.ZI), arabacılar (LÚ MEŠ İŞ Û) ve onların (karuhali-) luzzi⁶¹,yi ifa etmiyorlardı ve şahhamı yapmıyorlardı.”

Ayrıca Yaklaşık M.Ö. 1285 yılında yapıldığı düşünülen Kadeş savaşı öncesinde Muvatalli yaptığı antlaşmalarla kendisine bağlı bütün krallıkların ve beyliklerin bu savaşa katılmalarını sağlamıştır. Mısır kaynakları kendilerine karşı savaşan güçler için şu ülkelerin isimlerini saymışlardır: “*Hatti, Nahrina, Arzawa, Pidaşa, Dardanoi, Maşa, Karkişa, Lykia, Wiluşa, Aravanna, Kaşga, Kizzuwatna, Kadı, Kargamış, Halpa, Nuhaşşa, Kadeş, Ugarit, Muşanata, Kabşu, İnişa*”. Mısırlıların saydığı bu 21 ülkenin dışında Muvatalli'ye 10.000 piyade ve 700 savaş arabası veren Hayaşa krallığında bu listeye eklemek yerinde olacaktır⁶². Bu bilgi kesin bir şekilde Hitit ordusunun önemli asker temin etme kaynaklarından birinde bağlı krallıklar(vassal devletler) olduğunu kanıtlamaktadır.

Anlaşıldığı kadarıyla Hitit ordusunda paralı askerlerden de faydalanılmıştır⁶³. Zaman zaman orduya ücretli yabancı askerler alınmıştır⁶⁴. II. Ramses ise Muwatalli'yi (M.Ö. 1310–1285) ülkesi'nin gümüşlerini paralı askerlere yatırdığı için alaya almıştır⁶⁵.

1.4. HİTİT METİNLERİNDE GEÇEN ASKERİ TERİMLER VE AÇIKLAMALARI⁶⁶

1.4.1. Ordu ve Birliklerle İlgili Terimler

1.4.1.1. *alšanza*

Hitit dilinden olan bu terimi FRIEDRICH, J. , “*ganimet, esir*” olarak tercüme etmiştir⁶⁷. PAHVEL, J. ise kelimenin *alš-* “sadakat, bağlı olmak, sadık olmak”

⁶¹ *luzzi* ve *şahan* Hititçe kelimeleri Hititlerde uygulanan bir tür vergidir ve S.Alp bunu “imece ve angarya” olarak tercüme etmiştir.

⁶² Kinal (1998), a.g.e., 51,52.

⁶³ Dinçol (1982), a.g.e., 61.

⁶⁴ Macqueen (2001), a.g.e., 62.

⁶⁵ Bryce (2003), a.g.e., 127.

⁶⁶ Bu kısımda kullanılan terimler R. BEAL 'ın “The Military Organization of the Hittite” kitabının index kısmından seçilerek alınmıştır.

kökünden geldiğini belirterek kelime için “*sadık olmak*” anlamı önermiştir. Önerisini verdiği hititçe kelimeyi, örnek cümlelerle aşağıdaki gibi desteklemiştir⁶⁸.

“LIJM ERÍN^{MEŠ} GİR *alšanza*”

“*Bin sadık piyade*”

“*alšandann-a 1 SIG₇ ERÍN^{MEŠ} Û 8 ME ANŠU. KUR.RA^{GIŠ} GIGIR*”

“*Onbin sadık birlik ve sekiz yüz at ve savaş arabası timi*”

Kelime KUB 23.11 ii 33-36, ii 10-12, KUB 23.12 i 1, KBo 26.20 iii17-23, KUB15.34 ii 24-25 numaralı metinlerde de geçmektedir⁶⁹.

1.4.1.2. ANŠE.KUR.RA/MEŠ

ANŠE.KUR.RA sumerogramını FRIEDRICH,J.⁷⁰, RÜSTER,C., NEU, E.⁷¹, ALP,S.⁷² ve TISCHLER,J.⁷³ “*at, atlar, arabalı savaşçılar*” olarak tercüme etmişlerdir. HOUWINK TEN CATE, H.J. ise makalesinde ANŠE.KUR.RA nın bir çok örnekte anlamının “savaş arabası” olduğunu belirtmekle birlikte ANŠE.KUR.RA-*uš* un “*savaş arabası savaşçısı*” ve ANŠE.KUR.RA/MEŠ in ise tek başına anlamının “atlı-birlikler” olduğunu yazmıştır⁷⁴.

Metinlerde geçen örnek cümlelerden birinde ise şu ifade yer alır: “.....*sabah atlı-birlikler (ANŠE.KUR.RA/MEŠ) Piqqauzza'nın şehrine saldıracak*”⁷⁵

Maşat Höyük mektuplarında da geçen kelime ye HKM 1 den vereceğimiz örnek satırlar aşağıdaki şekildedir⁷⁶:

⁶⁷ Johannes Friedrich (1952), *Hethitishches Wörterbuch*, Carl Winter Universitätsverlag, Heiderberg, 20.

⁶⁸ Puhvel Jaan (1984), *Hittite Etymological Dictionary*, Mouton Publishers, Berlin, 41.

⁶⁹ Beal (1992), a.g.e., 112-116.

⁷⁰ Friedrich, a.g.e., 265.

⁷¹ Christel Rüstel, Erich Neu (1989), *Hethitishes Zeichenlexikon*, Studien zu den Boğazköy-Texten Beiheft 2, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 307.

⁷² Sedat Alp (1991), *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 421.

⁷³ Johann Tischler (2001), *Hethitisches Handwörterbuch*, Die Deutsche Bibliothek, Innsbruck, 213.

⁷⁴ H.J. Houwink Ten Cate (1984), *The History of Warfare According to Hittite Sources*, *Anatolica*, Cilt: XI, 60.

⁷⁵ Beal (1992), a.g.e., 33.

⁷⁶ Alp (1991), a.g.e., 120,122.

- 4 ŠA LÚ KÚR- [m]u [k]u-it
 5 ut-tar ha-at-ra-a-[e] š
 6 LÚ KÚR-ua U[RU Ga- ša-š]a-an
 7 har-zi
 8 nu-kán ka-a-aš-ma
 9 ANŠE. KUR.RA HI.A
 10 pa-ra-a ne-eh-hu-un
 11 nu-za PA-NI LÚ KÚR
 12 me-ek-ki pa-ah-h[a-]-aš-š[a]-nu-an-za
 13 e-eš

Metnin tercümesi ise şöyledir⁷⁷:

“Bana yazdığın düşman hakkındaki mektupla ilgili olarak: Düşman Gaşşa kasabasını Elinde tutmaktadır. Biraz önce dördüncü atlı birliklerini göndermiş bulunmaktayım. Düşmana karşı çok iyi bir şekilde savunmaya geçmiş durumdayız”.

Kelime HKM 1: 4–13, HKM 2: 4–9, KBo 3.34 ii 27, HKM 27.11–16, KUB 19. 29 iv 18–19, HKM 19: 4 – 22 numaralı metinlerde de geçmektedir⁷⁸.

1.4.1.3. ašandula/i

Hitit dilinden olan bu terim’i TISCHLER, J. “*garnizon birlikleri, garnizon*” olarak tercüme etmiştir⁷⁹.

Hitit ordusunun en vazgeçilmez görevlerinden birini “*garnizon askerleri*” ‘*ašandula/i*’ yapmıştır. Sözcüksel bir metin *ašanduliš ERÍN.MEŠ-za* “*garnizon askerleri*” ile *BÍRTU* “*istihkam, büyükkale*”yi eşitlemiştir. Garnizonların Hitit şehirlerini ve onların iç bölgelerini güvence altına almak için kuruldukları varsayılmaktadır. Garnizonlar Hitit nüfuzunu garanti altına almak için stratejik bölgelere yerleştirilmişlerdir. Bu garnizonlar düşmana baskıyı sürdürebilmek için seferlerin iki

⁷⁷ <http://www.hittites.info/translations.aspx?text=translations/historical%2fmasat%2fHBM001.html>

⁷⁸ Beal (1992), a.g.e., 33-34.

⁷⁹ Tischler (2001), a.g.e., 26.

dönemi arasında düşman alanı içinde bırakılmışlardır. Bunların birçoğu özellikle birinci kategoridekiler geçici birlikler olarak adlandırılan bir birlik tipi olan hazır ordu birlikleri tarafından atanmışlardır. Diğer zamanlarda hitit ordusu garnizon içinde hizmet vermektedir. Bazen zorla toplananlar (askerler) tanrı ve kral tarafından garnizonlarda hizmet vermeye mecbur ediliyorlardı⁸⁰.

IV.? Tuthalyanın Askeri Fermanında da bu terime rastlamaktayız⁸¹. Aşağıda ilgili satırların transkripsiyon ve tercümesi verilmiştir⁸²:

10 *ma-ah-ha-an-ma LÚ KÚR-a-ki na- aš-ma- kán KIN aš-ša-nu-ud-da-a-ri nu ku-iš ERÍN^{MEŠ} a- ša-an-du-la- aš na-an- kán^dUT[U ŠÍ]*

11 *a- ša-an-du-li an-da ta-la-ah-hi ku-iš ar-ha tar-nu-um-ma- aš-ma ERÍN^{MEŠ}-az na-an D UTU ŠÍ ar-ha tar-[(a-ah-hi)]*

22 *ma-ah-ha-an-ma LÚ KÚR a-ki na- aš-ma- kán KIN-az a- aš- ša- nu-ud-da-a-ri nu tu-uz-zi- iš ma-a[h-ha-an MA.HAR^dUTU ŠÍ]*

23 *ú-iz-zi na-an D UTU ŠÍ ar-ha a-ri-ia-mi nu ku-iš ar-ha tar-nu-ma- aš na-an^dUTU ŠÍ ar-[ha tar-na-ah-hi]*

24 *ku-iš-ša ERÍN^{MEŠ} a- ša-an-du-la- aš-ma na-an-kán^dUTU ŠÍ a- ša-an-du-la-an-ni da-la-ah-hi ma-a-a[n]*

Yukarıdaki satırların tercümesi şu şekilde yapılmıştır:

10 *Fakat düşman yenilince veya iş tamamlanınca hangisi garnizon Kıt'aları (ise),(ben) majeste*

11 *onu garnizonda bırakırım, hangisi terhis edilecek birlikler (ise),(ben) majeste onu terhis ederim.*

22 *Fakat düşman yenilince veya iş tamamlanınca, ordu [majestemin huzuruna] geldiği zaman*

23 *onun için (ben) majeste fal baktırırım ve hangisi terhis edilecek (kıtalar ise),(ben) majeste onu te[rhis ederim]*

24 *ve hangisi garnizon kıtaları (ise) ,(ben) majeste onu garnizonda bırakırım. Eğer...*

⁸⁰ Beal (1992), a.g.e., 231-237.

⁸¹ Beal (1992), a.g.e., 236.

⁸² Sedat Alp (1947), Hitit Kralı VI. Tuthaliya'nın Askeri Fermanı, *Belleten*, XI/43, 390–393.

Kelime KBo 26.20 iii 18, KBo10.2 i 4–8, KUB 26.71 iv 1–9, KBo 3.4 i 16–18, KBo 4.4 ii 60–63, KUB 14.15 iv 34–37, KBo 5.13 iv 1–5, KUB 14.15 iv 46–49, KUB 34.36: 3–5, KUB 19.8 iii 30–31 numaralı metinlerde de geçmektedir⁸³.

1.4.1.4. ERÍN.MEŠ

Önde gelen Hitit askeri terimlerden biride ERÍN.MEŠ sumerogramıdır. ERÍNMEŠ tabirinin anlam olarak bir insan grubunu nitelediği düşünülmektedir. O nedenle tercümelerde (ordu) yerine (kıt'a/ birlik) kullanmak daha uygun gibi görünmektedir⁸⁴. Kelime için FRIEDRICH, J. “kuvvet(ler), kıt'a(lar), yaya kıt'alar” tercümesini önermiştir⁸⁵. RÜSTER,C., NEU, E ise bu tercümeyi aynen kabul etmekle birlikte “ordu ve küme” anlamlarında eklemiştir⁸⁶. HOUWINK TEN CATE, H. J. ise kelimenin “topluluk ve insanlar” anlamlarında olduğunu belirtmiştir⁸⁷.

II. Murşili'nin (M.Ö.1339–1310) Annallerinde kelimenin geçtiği satırlardan örnek olabilecek iki satırın transkripsiyon ve çevirisini vermek yerinde olacaktır⁸⁸:

23 *ma-ah-ha-an-ma- kán D UTU –uš u-up-ta nu- uš-ši- kán za-ah-hi-ia*

24 *an-da i-ia-an-ni-ia-nu-un nu u-ni ku-m 9 LI-IM ERÍN.MEŠ*

Yukarıdaki satırların tercümesi:

23 *Güneş doğarken onunla savaşa gittim.*

24 *Ve şu 9000 asker...*

Maşat Höyük Mektuplarında da bu terim geçmektedir. İlgili satırların transkripsiyon ve çevirisi aşağıdadır⁸⁹:

⁸³ Beal (1992), a.g.e., 232-236.

⁸⁴ Beal (1992), a.g.e., 1-2.

⁸⁵ Friedrich (1957), a.g.e., 271.

⁸⁶ Rüster, Neu (1989), a.g.e., 327.

⁸⁷ Houwink Ten Cate (1984), A.g.m., 56.

⁸⁸ Götze (1933), a.g.e., 158.

⁸⁹ Alp (1991), a.g.e., 254,255.

- 8 *ka-a-aš-za pí-ra-an*
 9 *da-me-i-da-ni A-NA ERÍN^{MEŠ}*
 10 *lam-ni-ia-an-za*
 11 *nu li-li-ua-ah-hu-u-an-zi*
 12 *u-un-ni*

Yukarıdaki satırların tercümesi:

- 8 *Bak, onlar (birlikler) öne*
 9 *diğer birliklerin yanına*
 10 *emredildi.*
 11,12 *(Onları) acele buraya getir.*

Kelime KBo 17.1 i 30, KBo 20.10 i 7, KBo 17.3 ii 9, KBo 16.25 i 31, KBo 17.1 ii 26, KUB 13.2 i13, KBo 8.35 ii 5, KUB 14.15 iv 48, KBo 16.50:8, KBo 5.8 iii 24–25, IBoT 1.30: 2–3 numaralı satırlarda da geçmektedir⁹⁰.

1.4.1.5. ERÍN.MEŠ *annalli*

ALP, S. terimi “*eski, (tecrübeli) birlikler*” olarak tercüme etmiştir⁹¹. Maşat höyük mektuplarından 5 ve 86 numaralı metinlerde aynı kelime geçmektedir. HKM 5 de kelimenin geçtiği satırların transkripsiyon ve çevirileri aşağıdadır⁹²:

- 7 *ki-nu-na- kán^mEN-ta-ra-u-ua*
 8 *ma-ni-ia-ah-hi-ia-az ERÍN.MEŠ an-na-al-li-in*
 9 *ERÍN.MEŠ ua-ar-ra-i-ša*
 10 *le-e n[i]-ik-ši*

⁹⁰ Beal (1992), a.g.e., 1-2.

⁹¹ Alp (1991), a.g.e., 426.

⁹² Alp (1991), a.g.e., 126,127.

Yukarıdaki satırların tercümesi:

“*Sen şimdi yapamayacaksın. EN-tarauwa'nın yönetim bölümünden eski birlikleri ve yardımcı birlikleri askere al.*”

Kelime HKM 5: 8, HKM 86:17 numaralı metinlerde de geçmektedir⁹³.

1.4.1.6. ERÍN. MEŠ ANŠE. KUR.RA.MEŠ ya da KARAŠ ANŠE.KUR.RA.MEŠ

ERÍN. MEŠ ANŠE. KUR. RA.HI.A/ MEŠ ya da KARAŠ ANŠE.KUR.RA.MEŠ sumerogramını ALP,S.⁹⁴ “*Piyade askerleri ve arabalı savaşçılar*” olarak tercüme etmiştir.GOETZE,A.⁹⁵ ve OTTEN,H.⁹⁶ da kelimeleri yukarıda verildiği şekilde tercüme etmişlerdir.

III. Hattuşili'nin savunmasında KARAŠ ANŠE.KUR.RA.MEŠ ve ERÍN.MEŠ ANŠE.KUR.RA.MEŠ sumerogramlarına örnek olabilecek satırlar bulunmaktadır.

KARAŠ ANŠE.KUR.RA.MEŠ ile ilgili bazı satırlarının transkripsiyonu aşağıda verilmiştir⁹⁷.

69 GIM-an-ma ú-it Š[(EŠ-I)]A ku-ua-pí I-NA KUR Mi-iz-ri-i pa-it nu(-za) KUR
KUR MEŠ ku-e ku-e EGIR-pa a-še-ša -nu[(-nu-u)]n nu KARAŠ
ANŠE.KUR.R[(A.MEŠ)]

70 ke-e-el ŠA KUR TI A-NA ŠEŠ-IA la-ah-hi I-NA KUR Mi-iz-ri-i

⁹³ Alp (1991), a.g.e., 426.

⁹⁴ Alp (2001), a.g.e., 152.

⁹⁵ Götze (1933), a.g.e., 57.

⁹⁶ HEINRICH Otten. (1981), *Die Apologie Hattusilis III*, Studien zu den Boğazköy-Texten, Heft 24, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 17.

⁹⁷ Otten (1981), a.g.e., 16.

Yukarıdaki satırlarının Tercümesi⁹⁸:

“(Olay) olunca, kardeşim Mısır ülkesine sefere gittiği zaman yeniden iskan ettiğim bu ülkelerden, bu ülkelerin ordusunu (ve) araba savaşçılarını kardeşimin yanına Mısır ülkesine savaşa götürdüm.”

ERÍN.MEŠ ANŠE.KUR.RA.MEŠ ile ilgili bazı satırların transkripsiyonu⁹⁹:

48 nu-mu ŠEŠ-IA M NIR.GÁL EGIR-an-da ú-it nu URU An-zi-li-ia-an

49 URU Ta-pí-iq-qa-an-na ú-e-te-et na-aš ar-ha-pát pa-it

50ma-ni-in-ku-ua-an-na- aš-mu Ú-UL- pát ú-it ERÍN.MEŠ-ia-za
ANŠE.KUR.RA.MEŠ

51 ŠA KUR URU Ha-at-ti pí-ra-an hu-u-i-nu-ut na-an ar-ha pè-e-hu-te et

Yukarıdaki satırların tercümesi¹⁰⁰:

“Arkamdan kardeşim Muwatalli geldi ve Arziliya (Zile) ile Tapiqqa’yı (Maşat’ı) tahkim etti. Sonra ayrıldı ve bana yönetmek için gelmedi. Hatti ülkesinin askerleri ile araba savaşçılarını önden sevk etti ve onları alıp götürdü.”

Kelime KBo 5.6 ii 19, KUB 21.1 iii 58, KUB 1.1 ii 50-51, KUB 7.60 iii 35 numaralı metinlerde de geçmektedir¹⁰¹.

1.4.1.7. ERÍN.MEŠ GİR

Bu sumerogram piyade askeri veya piyade birlikleri şeklinde tercüme edilmektedir. Ayrıca Hitit ordusunun temel gücünü yaya askerler (piyadelerin) oluşturduğu bilinmektedir. Bu askerlerin büyük çoğunluğu halktan sağlanmakla birlikte vassal krallıklardan da yardım almışlardır¹⁰².

⁹⁸ Alp (2001), a.g.e., 138.

⁹⁹ Otten (1981), a.g.e., 14.

¹⁰⁰ Alp (2001), a.g.e., 137.

¹⁰¹ Beal (1992), a.g.e., 6.

¹⁰² Dinçol (1982), a.g.e., 61.

Eski Zukraşı metninde şu ifade yer almaktadır: “[X] bin yaya asker ve 200 savaşı piyade”.

Hitit Kralı Tahurwaili ve KizzuWatna Kralı Eheya arasındaki Akaçta yazılmış antlaşmada ise: “Eğer Eheya Kralı büyük kraldan müttefik askerler isterse ve eğer büyük kral onları verirse ve eğer kral onlara savaş arabası birliklerini verirse, Büyük karlın yaya askerleri (ERÍN.MEŠ GİR Hİ.A) yağmadan savaş arabası birlikleri ve Eheya nun yaya askerleri kadar pay almalıdır¹⁰³ .

Sunassura ve II. Tuthaliia (M.Ö.1445) arasındaki antlaşma metninde ise şu ifadeler yer alır: “Üstelik ben Majeste, Hurri ya da Arzawa ülkesine karşı savaşa gidersem, Sunassura yüz süvari ve bin piyade asker temin etsin. Ve Majestemin nezaretinde orduya katılsın. Onlar Majestemin huzuruna varana kadar, sen, sefer için gerekli hazırlıkları yerine getir”¹⁰⁴ .

Yine Kurunta (M.Ö. ~1226) ve IV. Tuthalya (M.Ö.1250–1225) arasındaki antlaşmanın satırlarında da Piyade askerlerine rastlamaktayız. Metindeki ilgili satırın tercümesi şu şekilde yapılmıştır¹⁰⁵: “Ve gelecekte sadece 100 piyade birlik(I ME ERÍN.MEŠ GİR¹⁰⁶), bir askeri sefere gitsin”.

Kelime KBo 28.108: 10–14, KBo 1.5 iv 19–22, KUB 23.14 ii 10, KUB 26.24 iv 2-3, KUB 26.85 ii 4 numaralı metinlerde geçmektedir¹⁰⁷.

1.4.1.8. ERÍN.MEŠ GIBIL

ALP, S. acemi askerler için kullanılan ERÍN.MEŠ GIBIL terimini “yeni askerler” olarak tercüme etmiştir¹⁰⁸. Kelime Maşat Höyük Mektuplarından 86. sında geçmektedir. Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve çevirisi şöyledir¹⁰⁹:

¹⁰³ Beal (1992), a.g.e., 198.

¹⁰⁴ Karauğuz (2002), a.g.e., 62.

¹⁰⁵ Karauğuz (2002), a.g.e., 102.

¹⁰⁶ Heinrich Otten (1989), *Die Bronzetafel aus Boğazköy*, Studien zu den Boğazköy-Texten Beiheft 1, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 22.

¹⁰⁷ Beal (1992), a.g.e., 198-199.

¹⁰⁸ Alp (2001), a.g.e., 153.

¹⁰⁹ Alp (1991), a.g.e., 286.

- 2 [] x ERÍN.MEŠ
 3 [ku-]e da-a-at-ti
 4 [EGI]R-pa-an pa-i nam-ma-aš-ma-aš
 5 [ki-i]š-ša-an me-mi a-pu-u-un-u[a]
 6 [X] X ERÍN.MEŠ ú ?- [u]p?-[p]í EGIR [G]IBIL ni? [-.....]
 7 ka-a- š[a?]-ua tu-uz-zi[-iš?]
 8 ku-it an-[d]a a-ra-an-z[i]
 9 nu-ua-ra-aš nam-ma I-NA KUR URU A[r-za-u-ua]
 10 Ú [-UL] pa-iz-zi nu-ua-ra-an a[n-da]
 11 [Ú -UL ú-u]a-te-zi

Yukarıdaki satırların tercümesi¹¹⁰:

“.....].Birlikler, hangisini alacaksın? Onları geri ver ve onlara şunu söyle “Şu.....20 Birlik yolla. < yenilerin arkasından bak yeni birlik geldiğinde, Arzawa’nın arkasından gitmeyecek. O onları içeriye bırakmayacak.”

Kelime HKM 31:3–7 numaralı metindedeki geçmektedir¹¹¹.

1.4.1.9. ERÍN.MEŠ *halugaeš*

halugaeš- terimi hititçede “haber, istihbarat” anlamına gelmektedir¹¹². ERÍN.MEŠ *halugaeš* halinde ise I.Suppiluliuma’nın (M.Ö.1370-1340) İcraat Metninde görülmüştür. Bu metnin çevisini GÜTERBOCK, H. yapmıştır ve kelimenin tercümesi için “öncü, keşif birlikler”i önermiştir. Metnin ilgili satırlarının tercümesi şu şekildedir: “...Petassa ve Mahurrissa kasabalarının öncü birlikleri onun geri getirdiklerini [tekrar] kendi ülkesine yerleştirdi ¹¹³”. TISCHLER, J. ise GÜTERBOCK, H nin önerisine katılmakla birlikte buna “istihbarat birlikleri” anlamında eklemiştir¹¹⁴.

¹¹⁰ Alp (1991), a.g.e., 287.

¹¹¹ Beal (1992), a.g.e., 128.

¹¹² Friedrich (1957), a.g.e., 48.

¹¹³ Beal (1992), a.g.e., 238.

¹¹⁴ Tischler (2001), a.g.e., 37.

Kelime KBo 14.4 i 1–3 numaralı metinde geçmektedir¹¹⁵.

1.4.1.10. ERÍN.MEŠ SU-TI (HĪ.A)

ALP, S. Bu terimi “*bedevi askerler*” olarak tercüme etmiştir. REYHAN, E. ise Yüksek Lisans çalışmasında bu terim için “*gerilla*” anlamını kullanmıştır¹¹⁶. Daha çok da düşman askerleri için özellikle Kaşkallılar için kullanıldığını belirtmiştir¹¹⁷. Bu terim II Murşili’nin (M.Ö.1339-1310) anallerinde de geçmektedir. KUB 19.37 ii 26-30 daki transkripsiyon ve çevirisi aşağıdadır¹¹⁸:

26 *nam-ma-aš-ša-an I-NA URU Tim-mu-ha-la še-ir ša-a-ku-ua-an-ta-ri-ia-nu-un*

27 *nu- kán ERÍN.MEŠ SU-TI (HĪ.A) pa-ra-a ne-eh-hu-un*

28 *nu-za KUR URU Ta-pa-a-pa-nu-ua ku-it da-a-an EGIR-pa e-ša-at*

29 *nu KUR URU Ta-pa-a-pa-nu-ua ar-ha ua-ar-nu-ir*

30 *IŠ-TU NAM.RA-ma-at GUD UDU URU Ha-at-tu- ša- aš ša-ru-ua-a-it*

Yukarıdaki metnin çevirisi şöyledir:

“*Sonra Timmuhala’da kışladım (dintlendim). Ve ŠUTİ Birliğini yolladım. Çünkü Tapapanuwa ikinci kez ayaklanmıştı. Tapapanuwa’yı yıktılar. NAMRA’ larla inekler ve koyunları Hattuša’ya ganimet olarak götürdüler.*”

Kelime KUB 19.37 iii 26–30, KUB 6.17 ii 3–5, KBo 14.3 iii 38–57, KUB 19.18 i 7–10, KUB 19.11 i 6–7, KBo 14.3 iii 15–16, KBo 5.6 ii 1–5 numaralı metinlerde de geçmektedir¹¹⁹.

1.4.1.11. ERÍN.MEŠ IGI GAL (LA)

IGI.GAL sumerogramı hititçede “*bilge, bilgelik*” anlamına gelmektedir.IGI.LA ise “*gözetleme*” anlamındadır¹²⁰. Bu terim askeri bir kehanet sorusu metninde

¹¹⁵ Beal (1992), a.g.e., 238.

¹¹⁶ Esmâ Reyhan (1994), *Hitit İdare Sisteminde Yer Alan Yönetim Görevlileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

¹¹⁷ Alp (2001), a.g.e., 152.

¹¹⁸ Götze (1933), a.g.e., 174.

¹¹⁹ Beal (1992), a.g.e.,105,106,107.

görülmektedir. BEAL, R. terimin “*gözcü, ajan*” olabileceğini söylemektedir¹²¹. Buna göre, ERÍN.MEŠ IGI GAL (LA) için “*gözcü veya ajan birliğini*” kullanabiliriz.

Kelime KUB 49.15:7-12, KUB 52.31 iv 9-12 numaralı metinlerde de geçmektedir¹²².

1.4.1.12. ERÍN.MEŠ KIN

ALP,S.¹²³ ve RÜSTER,C., NEU, E.¹²⁴ terimi “*istihkam kıtası*” olarak tercüme etmişlerdir. ALP, S. bu kıtanın yol ve köprü yapımında önemli görevler yerine getirdiğini belirtmiştir¹²⁵.

Kelime KUB 31.112:4–7 numaralı metinde geçmektedir¹²⁶.

1.4.1.13. ERÍN.MEŠ NA-RA-RÍ(Hİ.A)/ ERÍN.MEŠ *šardüaš* / ERÍN.MEŠ *uaraeš*

ALP, S. ERÍN.MEŠ NA-RA-RÍ(Hİ.A)/ ERÍN.MEŠ *šardüaš* yada ERÍN.MEŠ *uaraeš* in gerektiği zaman kullanılan “*yardımcı askeri kıtalar*” olduğunu söylemektedir¹²⁷. TISCHLER de ERÍN.MEŠ NA-RA-RÍ yi “*yardımcı kıtalar*” olarak tercüme etmektedir¹²⁸.

II. Murşilinin anallerinde de rastladığımız bu terimin geçtiği satırlardan bir kaçı aşağıda verilmiştir¹²⁹:

1 [*ma-ah-ha-an-*]ma MU.KAM-za *še-ir* [*te-e-pa-u-e-eš-ta*] nu-mu ERÍN.MEŠ UKUŠ *ku-iš*

2 [*te-e-*]pa-ua-az *kat-ta-an e-eš-ta* [ERÍN.MEŠ N]A-RA-RÍ-ia-za *ni-ni-in-ku-un*

¹²⁰ Rüster, Neu (1989), a.g.e., 327.

¹²¹ Beal (1992), a.g.e., 245.

¹²² Beal (1992), a.g.e., 245.

¹²³ Alp (2001), a.g.e., 153.

¹²⁴ Rüster, Neu (1989), a.g.e., 316.

¹²⁵ Alp (2001), a.g.e., 153.

¹²⁶ Beal (1992), a.g.e., 502.

¹²⁷ Alp (2001), a.g.e., 153.

¹²⁸ Tischler (2001), a.g.e., 222.

¹²⁹ Götze (1933), a.g.e., 146.

3 [nu]İŞ-TU ERÍN.MEŠ UKUŠ Ú IŞ-TU ERÍN.MEŠ NA-RA-RÍ I-NA KUR URU
Tág-ga-aš-ta pa-a-un

Yukarıdaki satırların tercümesi:

“Yıl kısaldınca, benimle birlikte olan Hazır(Daimi) Ordu Kitasının(UKU.UŠ) sayısı çok azdı.Bundan dolayı ERÍN.MEŠ NA-RA-RÍ yi harekete geçirdim. Hazır Ordu Kitası(UKU.UŠ) ve ERÍN.MEŠ NA-RA-RÍ’ yle birlikte Taggašta’ya gittim.”

Kelime KBo18.42: 2, KBo 6.29 iii 19–20, KUB 26.58: 8–12, KBo 4.10 i 44–46, KBo 3.4 ii 7–9, KBo 5.8 i 1–4, KBo 3.6 ii 5–7 numaralı metinlerde de geçmektedir¹³⁰.

1.4.1.14. ERÍN.MEŠ (LÚ. MEŠ) UKU.UŠ

Bu terim için bilim adamları farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.FRIEDRICH, J.¹³¹, RÜSTER,C., NEU,E¹³² ve TISCHLER, J¹³³ kelimeyi “ağır silahlı” olarak tercüme etmişlerdir. BEAL, R.¹³⁴ ise kelimeye “Hazır Ordu veya Daimi Ordu Kit’ası” karşılığını vermiştir. ALP, S. ise Maşat Höyük Mektuplarının bulunup, okunmasından sonra kelime için “Jandarma” teklifinde bulunmuştur. OTTEN, H. ise “Muhafız Kit’ası” önerisinde bulunmuştur. Asuriolog BOTTERO, J. UKU.UŠ un Akaçta karşılığı olan *redu* (takip etmek)’yu RIA IV 25 de “jandarma” olarak tercüme etmiştir. Yine ALP,S. ye göre UKU.UŠ korumayla ilgilidir ve hem tek başına hem de kıta halinde görev yapabilmektedir¹³⁵.

35 nolu Maşat Höyük Mektubundaki ilgili satırlarda UKU.UŠ sumerogramı aşağıdaki gibi geçmektedir¹³⁶:

1 *zi-ga-kán*

2 ^m*Pí-pa-ap-pa-aš*

¹³⁰ Beal (1992), a.g.e.,59.

¹³¹ Friedrich (1952), a.g.e., 299.

¹³² Rüster, Neu (1989), a.g.e., 357.

¹³³Tischler (2001), a.g.e., 222.

¹³⁴ Beal (1992), a.g.e., 50.

¹³⁵ Alp (2001), a.g.e., 153.

¹³⁶ Alp (1992), a.g.e., 182.

- 3 ERÍN.MEŠ UKU.UŠ *pa-ri-ia-an*
 4 *li-li-ua-ah-hu-u-ua-an-zi*
 5 *ú-ua-te*
 6 *na-an- kán*
 7 *an-da ú-ua-te*
 8 *ma-a-an Ú-UL-ma*
 9 *ú-ua-ši har-ak- ši*

Yukarıdaki satırların tercümesi:

- 1,2 *Sen Pipappa*
 3 *Jandarma Birliğini*
 4,5 *çabuk buraya getir.*
 6,7 *Onları (orduya) getir.*
 8 *Eğer getirmezsen*
 9 *Sen geleceksin (ve) öleceksin.*

Kelime KBo 18.54: 1-6, KUB 19.9 iv 9, KBo 22.11: 3-7, KUB 14.16 : 25-26, KBo 5.8 : 2-4, HKM 35 : 1-5, HKM 52:1-39 numaralı metinlerde de geçmektedir¹³⁷.

1.4.1.15. ERÍN.MEŠ^(GIŠ) *zalta(ia)š*

ALP, S. bu terimi “*savaş arabası birliği*” olarak tercüme etmektedir¹³⁸. BEAL, R. terimin “*savaş arabacıları, yük-arabacıları ve savaş kıtaları*” olabileceğini söylemektedir¹³⁹. Maşat Höyük Mektuplarından ikisinde karşımıza çıkan kelimenin HKM 24 deki ilgili satırlarının transkripsiyon ve çevirisi aşağıdadır¹⁴⁰:

- 4 *ki-iš š[a-an-]ma-mu ku-i[t h]a-[a]-ra-a-eš*
 5 ERÍN.MEŠ^(GIŠ) *za-[al-]ta-ia-[aš-ua k]u-iš*
 6^{URU} *Ka-še[-pu-u-]ra [pa-a-ir nam-m]a- aš-ši-iš-ša-an*
 7 *ka-aš-ti [pí-r]a-a-an [ki-i]š-ša-an me-mi-iš- kán-zi*

¹³⁷ Beal (1992), a.g.e., 37-41.

¹³⁸ ALP (1991), a.g.e., 149.

¹³⁹ Beal (1992), a.g.e., 244-245.

¹⁴⁰ Alp (1991), a.g.e., 159-160.

- 8 *ma-ah-ha-an* L[Ú^{MEŠ} UR^U] *Ga-aš-g[a ú-ua-an-]zi*
 9 *nu-ua-k[án? Pa-ra-]a* EGI[R-an?-da? pa-i]-ua-ni
 10 *nu-u[a-ua-ra-a]t ša-r[a]-ra-a [ar-n]u-[m]e-ni*
 11 [. . .] X ^m*Ták-ša-aš ku-it u-un-ni-iš*
 12 [na?- aš?] ERÍN^{MEŠ} UR^U *Ka-še-pu-u-ra*
 13 [A?-NA? UR^U M] *a-ri-iš-ta pí-hu-te-ed-du*

Yukarıdaki satırların tercümesi:

“Bana yazdığın şu yazıya gelince: Kaşepura’ya gitmiş olan savaş arabası birliği onlara aç olduklarından hep şunları söylüyorlar:Gaşka halkı gelir gelmez yine peşlerinden gideceğiz ve onları yukarıya götüreceğiz...çünkü Takşa buraya geldiği için,.....Piyade Birliğini Kaşepura’dan Marišta’ya götürsün mü?”

Kelime HKT 24: 4–13, HKT 18: 23–27, KUB 23.68: 17–20, KUB 19.22: 12–13, KUB 35.145: 4–20 numaralı metinlerde de geçmektedir¹⁴¹.

1.4.1.16. KARAŠ

Sumerogram olan KARAŠ kelimesinin Akatça karşılığı *karašu* dur. Mezopotamyada (Eski Babil, Orta Asur ve Yeni Asur’da) *karasu’nun* anlamı “askeri kamp ve ordu” dur¹⁴². Hititçe metinlerde sıklıkla karşımıza çıkan KARAŠ’ı FRIEDRICH, J.¹⁴³ “Ordu, Kıt’a, Ordugâh” olarak tercüme etmiştir. RÜSTER,C.,NEU, E.¹⁴⁴ ve TISCHLER,J.¹⁴⁵ ise “Ordugah ve Ordu” tercümesinde bulunmuşlardır.

KARAŠ ‘ın “ordu” anlamında kullanılmasına şu iki cümle örnek olabilir: I.Hattuşilinin anallerinde şöyle bir ifade vardır: “Ben onu (Fırat’ı) ayağımla geçtim; Benim KARAŠ ‘ım onu benden sonra geçti”.

¹⁴¹ Beal (1992), a.g.e., 241,242,243.

¹⁴² Beal (1992), a.g.e., 9.

¹⁴³ Friedrich (1952), a.g.e., 280.

¹⁴⁴ Rüster, Neu (1989), a.g.e., 330.

¹⁴⁵ Tischler (2001), a.g.e., 236.

Aynı tabir II. Murşili'nin anallerinde ise şu şekilde yer alır: “Benim KARAŞ.Hİ.A'm yıldırım gibi biçti ve Arzava ülkesini biçti (O)¹⁴⁶”. KARAŞ'ın yukarıda ifade edildiği gibi “ordugâh” anlamı da vardır.

Hem “ordu” , hemde “ordugâh” anlamlarının birlikte kullanıldığı “Aşhella Ritüeli” metnini DİNÇOL, A. transkripsiyon ve çevirisi yapmıştır. Bu metnin ilgili satırının transkripsiyon ve çevirisi aşağıda şekildedir¹⁴⁷:

25 nam-ma-kan UDU.ŞİR-aš^{HI.A} SAL^{TUM} -ia NINDA.KUR₄.RA KAŞ-ia KARAŞ iş-
tar-na ar-ha pí-da-an-zi
26 na- aš LÍL-ri pí-en-na-an-zi na-aš-kán pa-a-an-zi A-NA ZAG^{LÚ}KÚR an-da
27 ar-ha pí-it-ta-la-an-zi ku-e-da-ni pí-di an-zi-el Ú-UL a-ar-an-[(zi)]
28 nu-kán an-da QA-TAM-MA-pát me-mi-iš-kán-zi ka-a-ša-ua-aš- ša-an ku-it [(ki-
e-el ŠA KARAŞ)]
29 i-da-a-lu A-NA A-MI-LU-UT-TI GUD^{HI.A} ANŞE.KUR.RA^{MEŞ} ANŞE.GÍR.NUN
N[(A)]
30 Ú A-NA ANŞE^{MEŞ} ku-it an-da e-eš-ta ki-nu-na-ua-ra-at- kán ka-a- š[(a)]
31 IŞ-TU KARAŞ ku-u-uš UDU.ŞİR-aš^{HI.A} SAL^{TUM} ar-ha ú-te-ir

Yukarıdaki satırların tercümesi:

25 Sonra koçları ve kadını, ekmeği ve birayı ordugâhın içinden dışarı götürürler.
Ve onları açık araziye sürerler. Giderler ve (onları) düşman ülkesi sınırı içine
27 salarlar; bizim olan yere gelemezler.
Ve bu sırada aynı şekilde söylerler: “bak! Bu ordunun
29 insanları, koyunları, atları, katırları
ve eşekleri içinde kötü olan ne varsa, şimdi bak, onları
31 ordugâhtan bu koçlar ve (bu) kadın götürdüler
Onları kim bulursa, bu kötü salgını (da) o ülke alsın!”

¹⁴⁶ Beal (1992), a.g.e., 9,10.

¹⁴⁷ Ali Dinçol (1985), Aşhella Ritüeli (CHT 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış, *Belleten*, XLIX/193, s.15,16,24.

Şu halde Hititler hem akatça bir kelime olan ve Türkçede “*ordu, ordugâh*” anlamlarına gelen “KARAŞ” kelimesini hemde bu kelimenin eş anlamlısı olarak kabul edilen Hititçe “*tuzzi*” kelimelerini aynı metin içerisinde kullanmışlardır.

Kelime KBo 10.9 iii 30-32, KUB 23.22:11, KUB 19.37 iii 8-9, KBo 3.4 ii 17-18, KUB30.42 i 11, KUB 19.38 ii 5-8, KBo 4.4 iii 31-33, KUB 14.16 : 21-25, KBo 5.8 iii13 numaralı metinlerde farklı cümlelerde geçmektedir¹⁴⁸.

1.4.1.17. *tuzzi*

Hititçe bir terim olan “*tuzzi*” yi FRIEDRICH, J.¹⁴⁹, TISCHLER, J.¹⁵⁰, *ordu, kıt'a kuvvetleri, ordugâh*” olarak tercüme etmişlerdir. HOFFNER, H.¹⁵¹ ise “*ordu*” olarak tercüme etmiştir. Bu terim IV.? Tuthalyanın Askeri Fermanında da geçmektedir . ALP, S. tarafından transkripsiyon ve çevirisi yapılan metnin ilgili satırları aşağıda verilmiştir¹⁵²:

16 [m]a-a-an ^DUTU^{SI} -ma la-ah-hi ú-ki-la Ú-UL pa-a-i-mi nu tu-uz-zi-ia ku-in
DUMU LUGAL na-aš-ma BE.E[L GAL]

17 ua-a-tar-na-ah-mi nu tu-uz-zi-in la-ah-hi a-pa-a-aš pí-e-hu-te-iz-zi nu-uš-ši- kán
ku-it ^DUTU^{SI} [tu-uz-zi-in]

18 ki-iš-ša-ri te-eh-hi na-an tu-uz-zi-iš hu-u-ma-an-za iš-ta-ma-na-aš-ki-id-du nu
<ma-ah-ha-an> ŠA ^DUTU^{SI} [iš-hi-ú-ul a- pí-al-la QA-TAM-MA]

19 iš-ša-at-ten nu hu-u-ma-an-za hu-u-da har-du nu ^{LÚ}KÚR kar-ši za-ah-hi-ia-ad-
du-ma [-at?]

Yukarıdaki satırların tercümesi:

16 Eğer (ben) majeste kendim harbe gitmezsem, ordunun (başına) hangi prensi veya [büyük be] yi

17 tayin edersem, orduyu o muharebeye sevkeder.(Ben) majeste [orduyu] onun

¹⁴⁸ Beal (1992), a.g.e., 9,10,11,12.

¹⁴⁹ Friedrich (1952), a.g.e., 232.

¹⁵⁰ Tischler (2001), a.g.e., 184.

¹⁵¹ Harry Hoffner (1967), Glossary, *Revue Hittite Et Asianique*, Cilt: XXV, s.18

¹⁵² Alp (1947), a.g.m., 390,391,392,393.

18 *eline koyduğumdan, onu bütün ordu dinlesin ve nasıl majestemin [talimatını] (yerine getirirseniz), [onunkinide öyle]*

19 *yerine getirin ve herkes çevikliğe(?) sahip olsun ve düşmanla kesin olarak dövüşsün.*

Kelime KUB 14.17 iii 14–15, KUB 26.79 i 7–8, KUB 14.16 ii 9–11, KBo 16.5 ii 4–7, KBo 5.8 i 27–30, KUB 19.37 iii 35.38, KUB 6.50 ii 6, KUB 9.1 ii 6 numaralı metinlerde de geçmektedir¹⁵³.

1.5.2. Görev ve Rütbelerle İlgili Terimler

1.5.2.1. *auriaš išha / BEL MADGALTI*

Hitit devletinin en önemli yöneticilerinden birinin unvanı olarak kullanılan *BEL MADGALTI* kelimesi Akatça olup Hititçesi *auriaš išhaš*'tır. Bu görevliye ait önemli talimatlar bulunmuştur. Maşat Höyük Mektuplarından birinde bir *BEL MADGALTI* olan Himuili Büyük Kral ile doğrudan doğruya mektuplaşmaktadır. Kelime anlamı “gözetleme yeri kumandanı”(kale kumandanı) anlamına gelen *BEL MADGALTI* ya da *auriaš išha* bir askeri valinin görevini yapmakta ve savaş harekâtını yönetmektedir. Kalelerin inşası ve korunması da onun görevleri arasındadır. O, yalnız bir kalenin değil bölgesin de bulunan bütün kalelerin kumandanıdır. Ayrıca bölgesindeki tapınakların, sarayların (hükümet konaklarının) ve diğer resmi yapıların ve hamamların bakımını ve tamirini üstlenmektedir. Bu memurun tapınaklarındaki personel ile ilgilenmek, noksan olanlarını tayin etmek ve tapınak envanterlerini kaydederek krala göndermek görevi de vardır. Boğazköy'de bulunan kült envanteri ile ilgili metinler herhalde kale kumandanının büyük krala gönderdiği tabletler olarak düşünülmelidir.

Ayrıca yine emrindeki yönetici MAŠKIM (Bir tür kaymakam) ile birlikte davalara bakmakta, onları karara bağlamakta ve çözemediği davaları Büyük Kral'a göndermektedir. *šahhan* ve *luzzi* (imece ve angarya) yükümlülüklerinin uygulanması da onun sorumluluğu altındadır. O, krala arazinin, bağların bahçelerin işletmesinden ve meralardan, hayvanların bakımından ve devlete ait ambarlardan ve depolardan da sorumludur. Tehlikeli bölgelerden uzaklaştırılan halk gruplarını iskân ettirmek, onlara

¹⁵³ Beal (1992), a.g.e., 23,24,25.

arazi tahsis etmek ve üretici hale gelmeleri için tohumluk tahsis sağlamak da onun görevleri arasındadır¹⁵⁴. *BEL MADGALTI* görev ve sorumluluklarıyla bir tür “eyalet valisi”ni andırmaktadır.

III. Tuthalya’nın kale kumandanına emirlerini içeren fermanın transkripsiyon ve çevirisini ALP, S. yapmıştır. Metnin ilgili satırlarının transkripsiyonu aşağıdadır¹⁵⁵:

1 [(A-NA) ^{LÚ}(BE.EL MAD.KAL-TI)-m]a?-aš?-kán ku-e-da-ni an-da ^{LÚ}SIG₅ la-ah-hi-
ma-aš Ú-UL [p]a-a-an-za ^{LÚ}BE.EL MAD.K [(AL)-TI-(ma-an)]
2 [ma-a-an ^{LÚ}hu-ia-an-d(a)]-a[(n)] iš-ta-ma-aš-zi na-an e-ip-tu na-an I-NA
É.GAL ^{LIM}up-pa-ú da-a-i-ma-az

Yukarıdaki satırların tercümesi¹⁵⁶:

“Hangi kale kumandanının (emrinde) o, asil bir kişi ise, ve savaşa gitmemiş ise ve kale kumandanı onun[kaçak olduğunu] işitir[se] , onu tutuklasın ve onu saraya göndersin; (onu) kendine almasın”.

Kelime KBo 32.14 ii 32–37, KBo 2.5 i 1–9, KUB 13.20 i 1–5, KUB 13.21 ii 4–13 numaralı metinlerde de geçmektedir¹⁵⁷.

1.5.2.2. EN. ANŠE.KUR.RA.MEŠ

Sumerce olan bu terime şimdiye kadar sadece bir metinde rastlanmıştır¹⁵⁸. Maşat Höyük Mektuplarından 19.’sunda karşımıza çıkan bu terimi ALP, S. “*Atların Kumandanı*” olarak tercüme etmiştir¹⁵⁹.

Kelime HKM 19: 1–22 numaralı metinde geçmektedir¹⁶⁰.

¹⁵⁴ Alp (2001), a.g.e., 151-152.

¹⁵⁵ Alp (1947), a.g.e., 388.

¹⁵⁶ Alp (2001), a.g.e., 175.

¹⁵⁷ Beal (1992), a.g.e., 426,428.

¹⁵⁸ Beal (1992), a.g.e., 445.

¹⁵⁹ Alp (2001), a.g.e., 154.

¹⁶⁰ Beal (1992), a.g.e., 445.

1.5.2.3. *tuzziaš išha* / EN.KARAŠ / EN.ERÍN.MEŠ

Bu üç teriminde genel olarak anlamı “*Ordu beyi*” dir¹⁶¹.ALP, S. EN.KARAŠ için “*Ordu Kumandanı*”, EN.ERÍN.MEŠ için ise “*Askerlerin Efendisi, Kumandan*” tercümesinde bulunmuştur¹⁶². *tuzziaš išha* eski Hitit dönemine ait olan I.Hattuşilinın annallerinde görülmüştür¹⁶³. Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve tercümesi aşağıdadır¹⁶⁴:

35 [^{uru}Hu-u(r-ma-az kat-ta-an ar-h)]a da-a-aš ša-aš ^{uru}Šu-uk-zi-ia
 36 [(x ^{uru}Šu-)]uk-zi-iz-gi-ma-ni-it
 37 [(ša-aš ak-ki-iš-ki-e-i)t] ^mKa-ra-ua-ni-iš ^mPa-ra-a-i-ú-na-aš
 38 [^m([A]-i-ú-uk-ta-e-ra-ia-aš-ša t)]u-uz-zi-ia-aš iš-hé-eš a-ki

Yukarıdaki satırların tercümesi:

35 O (Hurri Kralı) (birliklerini) Hurmadan çekti ve Şukziya ya [gitti]
 36 [] ve kış boyunca Şukziya da kaldı.
 37 Ve onlardan her biri öldü: Karavani, Parayuna
 38 Ayuktaeraya, komutanlar öldü.

Bronz tabletin sonunda sıralanan yüksek dereceli memurların arasındaki görevlilerden biri olan EN^{MEŠ} KARAŠ¹⁶⁵, ı KARAĞUZ, G. “*Ordunun Tüm Komutanları*” olarak tercüme etmiştir¹⁶⁶.

Kelime KBo 3.46: 34–38, KBo 22.6 i 19–20, iii 9, KBo 11.53: 2–6, KUB1.15 ii 4,iii 3,7,11, KBo1.1 i 24, KBo 4.4 ii 19 numaralı metinlerde de geçmektedir¹⁶⁷.

¹⁶¹ Beal (1992), a.g.e., 417.

¹⁶² Alp (2001), a.g.e., 154.

¹⁶³ Beal (1992), a.g.e., 422.

¹⁶⁴ Aharon Kempinski, Silvin Košak (1982), CTH 13 : The Extensive Annals of Hattusili I (?),Tel Aviv, Cilt:9, Sayı:2, s.90,93.

¹⁶⁵ Otten (1989), a.g.e., 28.

¹⁶⁶ Karauğuz (2002), a.g.e.,105.

¹⁶⁷ Franca Pecchioli Daddi (1982), *Mestieri, Professioni E Dignita Nell'Anatolia İtita*, Roma: Istituto Per Gli Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici ,s.474,475,476.

1.5.2.4. EN UKU.UŠ

Bu terim sadece bir metinde görülmüştür. Bir çeşit GAL UKU.UŠ olduğu düşünülmektedir¹⁶⁸. ALP. S 'in UKU.UŠ hakkındaki önerisini kabul edecek olursak bu terim için “*Jandarmaların Beyi ya da Başı*” olarak tercüme edebiliriz¹⁶⁹.

Kelime KBo12.56 i 4 numaralı metinde geçmektedir¹⁷⁰.

1.5.2.5. GAL.GEŠTIN

ALP, S. GAL.GEŠTIN'i “*şarap başı (bir tür general)*” olarak tercüme etmiştir¹⁷¹. Bu isim gösterişsiz olsa da, oldukça prestijli bir unvandır. Bu unvan'ın sahibi ya kralın genel komutasında yer almıştır ya da başkomutan olarak görevlendirilmiştir. Eski Krallığın ilk günlerine ait bu terimin kullanımının, erken Hitit tarihinde, kralın en güvenilir yoldaşları ve danışmanlarının günlük temelde bazıları oldukça sıradan işlerde ona hizmet ettiği bir zamanı yansıttığına şüphe yoktur. Zamanla, kralın özellikle bağlı hale geldiği kişilerin artan önemiyle işgal ettikleri mevkilerin önemi de artmıştır. Böylece görevler değişmekle birlikte görevlilerin orijinal isimleri aynı kalmıştır¹⁷².

Bu görevli genellikle, kralın kardeşi ya da başka bir yakın akrabası tarafından seçilmiştir¹⁷³. III. Hattuşili (M.Ö.1280-1250) GAL.GEŠTIN ünvanıyla bir seferde görev almıştır¹⁷⁴. Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyonu şöyledir¹⁷⁵:

- 10 [I-NA M]U 2^{KAM1} *Ha-at-tu-ši-li-iš* GAL.GEŠTIN ^{URU} *Ta-ak-ku-mi-ša!* x[
 11 [GUD^{HIA}-ŠU-]NU UDU^{HIA}-SU-NU *na-an-ni-ir nu a-pu-u-uš-ša* ^{URU} *Pár-du-ua-ta*
 12 [nu^{UR}]U *Ša-ah-hu-u-i-li-ia pa-it a-pé-e-ma* GUD^{HIA}-ŠU-NU UDU^{HIA} [^A-SU-NU
 13]x ERÍN^{MEŠ} EGIR-pa ^{URU} *Ti-pí-ia-pa-ir*

¹⁶⁸ Beal (1992), a.g.e., 391.

¹⁶⁹ Alp (2001), a.g.e., 153.

¹⁷⁰ Daddi (1982), a.g.e., 466.

¹⁷¹ Alp (2001), a.g.e., 154.

¹⁷² Bryce (2003), a.g.e., 38.

¹⁷³ Bryce (2003), a.g.e., 126.

¹⁷⁴ Beal (1992), a.g.e., 342.

¹⁷⁵ Von Schuler Einar (1965). *Die Kaškaer*, Berlin: Walterde Guyter & Co., s.185.

Yukarıdaki satırların tercümesi¹⁷⁶:

“2.sene[de] Şarap Başı Hattuşili, Takkumi’ ye [gitti].Sığırları ve(koyunları) sürdü.[Onlar.....] sonra Parduvata’ da. O Şahhuiliya’ ya gitti. Fakat onlar , onların sığırlarını ve koyunlarını yağmaladı.[.....] Birlikler Tapiya ya geri gitti.”

Kelime KBo3.1 ii 62, KUB10.11 iv 29, KUB11.6 ii 9, KUB 26.71 iv 10-13, KBo7.14:713 numaralı metinlerde de geçmektedir¹⁷⁷.

1.5.2.6. GAL KARTAPPİ

Bu terim için bkz. 3.2.20.^{LÚ}KARTAPPU maddesi.

1.5.2.7. GAL(LÚ. MEŠ) MEŠEDİ

GAL MEŠEDİ terimini FRIEDRICH, J. “*Muhafız Kumandanı*” olarak tercüme etmiştir¹⁷⁸. GAL MEŠEDİ kralın kişisel güvenliği ve emniyetinden sorumludur. Bu önemli görev için I.Şuppiluliuma kardeşi Zida’yı, II. Muvattali kardeşi III. Hattuşili’yi ve III. Hattuşilide kral olunca bu göreve oğlu IV. Tuthaliya’yı seçmiştir. Siyasal alanda ve yüksek bir askeri görevli olarak savaş alanlarında da olağan üstü yetki ve nüfuzla donatılmışlardır¹⁷⁹.

Telipinu Fermanında anlatılan bir saray entirikasında baş rollerden birini GAL MEŠEDİ oynamıştır. Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyonu aşağıdadır¹⁸⁰:

1 ut-ne-e-ma-aš-ši ku-u-ru-rie-it^{URU} []^{URU}Gal-mi-ia-aš

2 KUR^{URU}A-DA-NI-İ[A] KUR^{URU}AR-ZA-U-İ-İA^{URU}Šal-la-pa- aš^{URU}Pár-du-ua-ta-aš^{URU}Ah-hu-la - aš-ša

3 la-ah-ha-an ku-ua-at-ta ERÍN^{MEŠ}-uš pa-iz-zi ne a-ap-pa Ú-UL SIG₅-in

4 ú-i-iš-kán-ta ma-a-an^I Am-mu-na- aš-ša DINGIR-LIM-iš ki-ša-at

¹⁷⁶ Beal (1992), a.g.e., 347.

¹⁷⁷ Daddi, (1982), a.g.e., 535.

¹⁷⁸ Friedrich (1952), a.g.e., 272.

¹⁷⁹ Bryce (2003), a.g.e., 37,38.

¹⁸⁰ Edgar Sturtevant, George Bechtel (1935), *A Hittite Chrestomathy*, Philadelphia: Special Publications of the Linguistic Society of America, s.186.

5 ¹Zu- ú-ru-uš-ša GAL LÚ. MEŠ MEŠEDĪ du-ud-du-mi-li a-pí-e-da-aš-be
UD.KAM.HI.A-aš

6 ha- aš-ša-an-na- aš-ša-aš DUMU-ŠU ¹Ta-har-ua-i-li-in LÚ ^{GIS} ŠUKUR GUŠKIN pí-
i-e-it

7 nu-za- kán ¹Ti-it-ti-ia-aš ha- aš-ša-tar QA-DU DUMU MEŠ-ŠU ku-en-ta

Yukarıdaki satırların tercümesi ALP, S. tarafından şu şekilde yapılmıştır¹⁸¹:

“ Ülke ona düşman oldu: [.....],Galmiya, Adaniy[a], Arzawiya ülkesi, Šallapa, Parduwata ve Ahhula. Askerleri nereye savaşa gitti ise, iyi olarak geri gelmediler. Ammuna da tanrı olunca (ölünce), koruma kıtasının başı (“zıpkıncı başı”) Zuru da o günlerde gizlice, ailesinden, oğlu altın mızrak adamı Tahurwaili’yi gönderdi. O, Titti’nin ailesini oğulları ile birlikte öldürdü.”

Kelime KBo 2.5 iv 19, KUB 11.1 ii 11, KUB11.6 ii 9, KUB11.29 iv 7, KUB1.1 iv 41, VBoT 35 Vo 5, IBOT 1.8 ii 3, ABoT 13 i 15, KUB 22.27 iv 26 numaralı metinlerde geçmektedir¹⁸².

1.5.2.8. GAL NA.GA.DA

ALP, S. tarafından “Çoban Başı” olarak dilimize tercüme edilen bu terimin anlamının bir tür general olduğu düşünülmektedir¹⁸³. Bu terim I. Šuppiluliuma’nın icraatlarını anlatan metinde geçmekte olup, burada yüklenilen anlam ile bu düşüncemiz örtüşmektedir.

Metinde şu ifadeler yer almaktadır: “Ben Šuppiluliuma, bir şehri tahkim için meşgulüm, Urawanni ve Kuwalana-ziti’yi diğer bölgeye saldırı için yolladım.” Bu satırlarda Kuwalana-ziti, GAL NA.GA.DA olarak tanımlanmıştır¹⁸⁴.

Kelime KBo 5.6 i 32, KUB 26.43 Ro 4, 14 numaralı metinlerde de geçmektedir¹⁸⁵.

¹⁸¹ Alp (2001), a.g.e., 60.

¹⁸² Daddi (1982), a.g.e., 548.

¹⁸³ Alp (2001), a.g.e., 154.

¹⁸⁴ Beal (1992), a.g.e., 392.

1.5.2.9. GAL NIMGIR

Bu terim ALP, S. tarafından “*Baş Ordu Müfettişi*” olarak tercüme edilmiştir¹⁸⁶. FRİEDRİCH, J. ise kelimeye “*Memur*” karşılığını vermiştir¹⁸⁷. BEAL, R. ise kelimeyi “*Habercilerin Başı*” olarak tercüme etmiştir¹⁸⁸.

Kelime KBo 8 .26 :4 numaralı metinlerde geçmektedir¹⁸⁹.

1.5.2.10. GAL LÚ.MEŠ (GI Š) ŠUKUR

BEAL, R.¹⁹⁰ bu terimi “*Mızrak Adamlarının Başı*” ,DADDİ, F.P. ise “*Mızraklıların Şefi*” olarak tercüme etmiştir¹⁹¹. Bu görevliler Tören alayı düzenlendiğinde kralın etrafında halka oluşturarak ona koruma yaparak krala eşlik etmişlerdir¹⁹². Bu terime Bronz Tablette de rastlamaktayız. Metnin ilgili satırlarının transkripsiyonu aşağıdaki gibidir¹⁹³:

79 URU *A-ia-ra-aš* LÚ.MEŠ *ÚMMEDA na-ú-i-la-aš* URU *Ta-ra-a-pa- aš* LÚ^{MEŠ} GIŠ *ŠUKUR*

Yukarıdaki satırın tercümesi¹⁹⁴:

79 Aiara şehri genç hayvan bakıcıları, Tarapa şehrinin mızrak adamları...

Kelime KBo 12.4 iii 8, KBo 12.2: 15, IBoT 1.36 ii 50 numaralı metinlerde de geçmektedir¹⁹⁵.

¹⁸⁵ Daddi (1982), a.g.e., 540.

¹⁸⁶ Alp (2001), a.g.e., 154.

¹⁸⁷ Friedrich (1952), a.g.e., 288.

¹⁸⁸ Beal (1992), a.g.e., 357.

¹⁸⁹ Beal (1992), a.g.e., 360.

¹⁹⁰ Beal (1992), a.g.e., 482.

¹⁹¹ Daddi (1982), a.g.e., 545.

¹⁹² Beal (1992), a.g.e., 481.

¹⁹³ Otten (1989), a.g.e., 14.

¹⁹⁴ Karauğuz (2002), a.g.e., 96.

¹⁹⁵ Daddi (1952), a.g.e., 545.

1.5.2.11. GAL LÚ.MEŠ ŠUŠ

ALP, S. bu terimi “*Araba Savaşçılarının Kumandanı*” olarak tercüme etmiştir¹⁹⁶. İlk kez Telipinu listelerinde görülen terimden burada potansiyel suçlu olarak bahsedilmektedir.

Maşat Höyük’de bulunan mektuplarda da GAL LÚ.MEŠ ŠUŠ terimi geçmektedir. Bu mektuplardan anladığımız kadarıyla GAL LÚ.MEŠ ŠUŠ yukarı ülkedeki oldukça büyük bir orduya liderlik etmektedir.

Bu terim Eski Hitit Kralı Telipinu’dan Yeni Hitit Kralı IV. Tuthaliya ya kadar çok önemli ve yüksek rütbeli bir subaydır¹⁹⁷.

Kelime KBo 1.6:17-18;iii 33 ii 13, KUB 10.13 iv 25, IBoT 1.36 iii 7,(HKM 71, HKM 70,HKM 65¹⁹⁸) numaralı metinlerde de geçmektedir¹⁹⁹.

1.5.2.12. GAL(LÚ.MEŠ) UGULA LIM (SERİ)(MEŠ)

Bu terimi ALP,S.²⁰⁰ “*binbaşı*” , RÜSTER,C.,NEU,E²⁰¹ ise “*kırım binbaşısı*” olarak tercüme edilmiştir.Terim Telipinu Fermanındaki listelerde ve Bronz Tablette de geçmektedir.Diğer yüksek rütbeli görevlilerle birlikte zikredilen bu rütbe ile ilgili satırın transkripsiyonu şöyledir²⁰²:

35 ^mTa-ki-LUGAL-ma DUMU.LUGAL ^mEN-LUGAL-ma DUMU.LUGAL ^mA-la-li-mi
GAL UGULA LI-IM^{MEŠ}

¹⁹⁶ Alp (2001), a.g.e., 154.

¹⁹⁷ Beal (1992), a.g.e., 368-374.

¹⁹⁸ Beal (1992), a.g.e., 369-370.

¹⁹⁹ Daddi (1982), a.g.e., 538.

²⁰⁰ Alp (2001), a.g.e., 154.

²⁰¹ Rüster, NEU(1989), a.g.e., 357.

²⁰² Otten (1989), a.g.e., 26.

Satırın çevirisini KARAUĞUZ,G. şu şekilde yapmıştır²⁰³:

“35- *prens Taki-Šarruma, prens Ewri- Šarruma ,binbaşuların şefi Alalimi*”

Kelime KBo 3.1 ii 68, KUB 11.6 ii 15, KBo 9.73 :10, IBoT 1.36 ii 54,58 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁰⁴.

1.5.2.13. GAL UKU.UŠ

UKU.UŠ bahsinde kelime için farklı teklifler olduğunu ifade etmeye çalışmıştık .Biz bu terim için hocamız ALP,S. nin görüşünü “*jandarmayı*” daha uygun buluyoruz .Buna göre GAL UKU.UŠ “*jandarmaların başı*” olabilir.OTTEN,H. Die Bronzetafel aus Boğazköy isimli eserinin 29. sayfasında kelimeyi “*Muhafız Kitasının Başı*” olarak tercüme etmiştir²⁰⁵.

Kelime KBo1.6: 20, KBo22.59:29, KBo4.10:29,31 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁰⁶.

1.5.2.14. HA ITU

Akatça bir kelime olan bu terimi BEAL, R. “*gece çevreyi dolaşan adam*” ya da “*gece devriyesi*” olarak tercüme etmiştir. Bir çok direktif metninde GAL.LÚ.MEŠ GIŠPA “*taşıyıcı görevlilerin başı*” ve UGULA DUMU KIN “*habercilerin başı*” ile birlikte görülür. Sumer ve Akatça kelime listeleri Sumerce bir kelime olan LÚ.GE₆.(A).DU.DU ‘yu bu terimin eş değeri olarak vermiştir²⁰⁷.

Kelime KBo 16.28 iii 9–11 numaralı metin de de geçmektedir²⁰⁸.

²⁰³ Karauğuz (2002), a.g.e., 105.

²⁰⁴ Daddi (1982), a.g.e., 470.

²⁰⁵ Alp (2001), a.g.e., 153.

²⁰⁶ Daddi (1982), a.g.e., 546.

²⁰⁷ Beal (1992), a.g.e., 264.

²⁰⁸ Beal (1992), a.g.e., 264.

1.5.2.16. LÚ^{GIŠ}BAN

RÜSTER,C., NEU,E bu Sumerce kelimeyi LÚ^{GIŠ}PAN okuyup “Okçu” olarak tercüme etmişlerdir²⁰⁹. Ok ve yay Hitit savaş arabalarının temel silahı olduğundan Hitit ordusunda büyük önem taşımıştır. Fakat piyade okçularının her seferde ayrı birlik mi oluşturdukları ve eğer böyle ise bu birliğin ayrı bir ad taşıyıp taşımadığı bilinmemektedir. Okçulardan (LÚ^{GIŠ} BAN) Hitit metinlerinde tek bir yerde yani Hitit kanunlarının 54. maddesinde geçmektedir²¹⁰. Metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve tercümesi aşağıdadır²¹¹:

§ 54 16 ERÍN^{MEŠ} URU^{URU} *Za-al-pa* ERÍN^{MEŠ} URU^{URU} *Ta-aš-hi-ni-ia* ERÍN^{MEŠ} URU^{URU} *Hé-mu-ua*
LÚ^{MEŠ} GIŠ [(BAN LÚ^{MEŠ} NAGAR IZ.ZI)]

Yukarıdaki satırın tercümesi:

“*Zalpa'nın askerleri, Tašhiia'nın askerleri, Hemuua'nın askerleri okçular, tahta işçileri*”

Kelime KBo 6.3 iii 16 numaralı metinde geçmektedir²¹².

1.5.2.17. LÚ^{DUGUD}

LÚ^{DUGUD} birçok metinde görülmektedir²¹³. VON SCHULER, E. *BEL MADGALTI* direktif metninde de geçen kelimeyi “*kule beyi*” olarak tercüme etmiştir²¹⁴.

IV.(?) Tuthalyanın askeri ferman metninde de bu terim görülür. ALP, S. metnin çevirisini yaptığı 1947 deki makalesinde kelimeyi “*yüzbaşı*” olarak tercüme etmiştir²¹⁵.

²⁰⁹ Rüster, Neu, a.g.e., 335.

²¹⁰ Beal (1992), a.g.e., 201.

²¹¹ Imparati (1992), a.g.e., 73-74.

²¹² Daddi (1982), a.g.e., 460.

²¹³ Beal (1992), a.g.e., 488.

²¹⁴ Einar Von S.(1957), *Hethitische Dienstanweisungen*, Graz: Im Selbsverlage des Heralusgebers, s.52.

²¹⁵ Alp (1947), a.g.m., 389.

Fakat son yıllarda yaptığı aynı metnin çevirisinde kelimeyi “çavuş” olarak tercüme etmiştir. Bizde son çeviriyi esas almayı uygun görüyoruz. Buna göre bu metnin ilgili satırının transkripsiyonu şöyledir²¹⁶:

4 [(*la-ah-ha-az* KAS-az EG)]IR-*pa hu-u-ua-a-ri* LÚDUGUD.ŠU-*ma-an* UGULA
LI.IM-*ia li-e mu-un-na-an-zi*

Yukarıdaki satırın tercümesi²¹⁷:

‘*savaştan geri kaçarsa, çavuşu ve binbaşısı onu saklamasınlar*’

BRYCE, T. ise LÚDUGUD’ un “*ileri gelen, sulh yargıcı*” olduğunu düşünmektedir. BRYCE, T. bu görevlinin kral tarafından atanan adli bir görevli olduğunu ve kral adına yargılama yaptığını söylemektedir. Ve verdiği kararların konulan cezalar nedeniyle reddedilemeyeceğini ifade eder. Aşağıda verdiğimiz kanun maddesi bu savı kanıtlar niteliktedir²¹⁸.

Hitit kanunlarından 173 maddenin transkripsiyonu şöyledir²¹⁹:

§ 173A.

11 *ták- ku DI.IN LU[GA]L ku-iš-ki hu-u-ul-la-az-zi*

12 É-ZU *pu-p[u-u]l-li ki-i-ša [t]ák- ku DI.IN LÚDUGUD*

13 *ku-iš-ki hu-u-ul-li-ia-az-zi SA[G.D]U-ZU*

Yukardaki satırların tercümesi²²⁰:

11 Eğer kralın yargısına biri karşı çıkarsa

12 evi mahvolmuş (terkedilmiş) olsun. Eğer ‘Saygıdeğer’ birinin yargısına,

13 biri karşı çıkarsa, onun başı

²¹⁶ Alp (1947), a.g.m, 388.

²¹⁷ Alp (2001), a.g.e., 175.

²¹⁸ Bryce (2003), a.g.e., 57.

²¹⁹ Imparati (1992), a.g.e., 160.

²²⁰ Imparati (1992), a.g.e., 160.

BRYCE, T. kitabında bu kanun maddesinin çevirisinde “*saygıdeğer*” biri yerine “*sulh yargıcı*” kelimesini koymuştur²²¹.

Kelime KBo 4.9 v 49, KUB 25.3 iii 20, KUB 2.15 v 33 numaralı metinlerde de geçmektedir²²².

1.5.2.18 LÚ EN. NU. UN / LÚ *haliiatalla*

EN.NU.UN sumerce bir kelimedir ve anlamı “*nöbet*” tir. EN.NU.UN BÀD “*sur nöbeti*”, EN.NU.UN HUR.SAG “*dağ nöbeti*” ise LÚ EN.NU.UN “*nöbetçi*” dir²²³.

Duplikat metinleri bu terimin Hititçe karşılığının LÚ *haliiatalla* olduğunu göstermektedir²²⁴. LÚ *haliiatalla* “*nöbetçi*” anlamındadır²²⁵. AYGÜL, S. ise çalışmasında LÚ *haliiatalla* ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: “LÚ *haliiatalla*” “*nöbetçi*” metinde “*onu surun dışında görmezlerse*” şeklinde bahsedilen sur, tapınakları çeviren sur olmalıdır. Bir tapınak adamı nöbet söz konusu olduğu zaman kesinlikle nöbete gitmelidir. “*Ben tapınağı koruyacağım, oraya yani nöbet yerine gitmem.*” dememelidir. Yani nöbetçi sur dışında değil de daha kolay olan tapınak içinde görev almayı tercih etmektedir. Buradan tapınak adamlarının tapınak içinde veya dışında, görevleri o gün için nerede ise oraya gitmek zorunda oldukları anlaşılmaktadır. Hele herhangi bir düşman ortaya çıktığı zaman, nöbetçi surun dışında görevinde olmazsa düşmanlar rahatça tapınağa girebilirler. Onun için bu örnekle vurgulanarak nöbetçilerin nöbet yerine yani görevine gitmeleri öngörülmektedir. Tapınak adamları nöbetçi oldukları zaman tanrısını korumak için tapınakta bulunmayı ihmal etmemelidirler. Bir tapınak adamı böyle bir ihmalde bulunursa, onu öldürürler, eğer öldürmezlerse hakaret ederler. Bu da çıplak olarak Labarna’nın kuyusundan üç kez su taşımaktır. Bu ise çok ağır bir hakaret sayılmaktadır²²⁶.

²²¹ Bryce (2003), a.g.e., 57.

²²² Daddi (1982), a.g.e., 442.

²²³ Rüster, Neu (1989), a.g.e., 316.

²²⁴ Beal (1992), a.g.e., 251.

²²⁵ Nadia Von B. (1962), Derives Nominaux En L Du Hittite Et Du Louvite, *Revue Hittite Et Asianique*, Sayı XX, s.86.

²²⁶ AYGÜL SÜEL (1985), *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle İlgili Bir Tapınak Metni*, Ankara: Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, s.169.

Kelime KUB 13.1 i 6, KUB 21.47 i 6–7, KUB 13.4 iii 4–14, KUB 40.58:1–5 numaralı metinlerde de geçmektedir²²⁷.

1.5.2.19. LÚ*išmeriaš išha*/LÚ*išmeriaš* EN^{MEŠ}/LÚ.MEŠ*išmeriaš* BELU^{HĪ.A}

Bu terimi FRIEDRICH, J. “*araba'nın sevk ve idaresini yapan*” olarak tercüme etmiştir²²⁸. Bu kelime bütün Orta Hitit metinlerinde sadece üç kez görülmüştür.

Bu metinlerden birinde ise şu ifadeler yer almaktadır: “*Ben Hatti alšant (garnizon)'undan 10.000 asker (ERĪN^{MEŠ}) ve 600 savaş arabası atları [ile birlikte LÚ.MEŠ*išmeriaš* BELU^{HĪ.A} (savaş arabaları beyleri) aldım*”²²⁹”.

Kelime KUB 23.11 ii 34-35, iii 5, KUB 23.12 ii 1-3 numaralı metinlerde de geçmektedir²³⁰.

1.5.2.20. LÚ*KARTAPPU*

Akatça olan bu terimi TISCHLER, J.²³¹, ALP, S.²³², Von Schuler, E.²³³ “*araba sürücüsü*” olarak tercüme etmişlerdir. Bronz Tablette diğer yüksek rütbeli memurlar arasında görülen “^{GAL}*KARTAPPÍ*” ise “*savaş arabaları sürücüleri'nin başı*” anlamındadır²³⁴.

Kelime KUB 13.35 ii 43 , KUB 21.29 ii 6-13, KUB 14.3 ii 58-61,HKM 44 , Bo 86/ 299 iv 38 numaralı metinlerde geçmektedir²³⁵.

²²⁷ Beal (1992), a.g.e., 251,252,253,256.

²²⁸ Friedrich (1952), a.g.e., 88.

²²⁹ Beal (1992), a.g.e., 153.

²³⁰ Beal (1992), a.g.e., 153,154.

²³¹ Tischler (2001), a.g.e., 281.

²³² Alp (2001), a.g.e.,197.

²³³ Von Schuler (1966), a.g.e., 146.

²³⁴ Otten (1989), a.g.e., 28.

²³⁵ Beal (1992), a.g.e.,156,157,158,159.

1.5.2.21. ^{LÚ}*kuualanalla/i*

Luvice “*kuuatna*” “*Ordu*” kökünden gelen kelime “*asker*” anlamındadır²³⁶. DADDİ, F.P. da bu tercümeye katılmaktadır²³⁷.

Kelime KBo 19.86: 4 = CTH 215 numaralı metinde de geçmektedir²³⁸.

1.5.2.22. ^{LÚ}*marianni*

Bu görevli Maşat Höyük’te bulunan bir metinde de geçmektedir. ALP, S kelimeyi “*savaş arabası kıtaları subayı*” olarak tercüme etmektedir²³⁹. Kelimeyi “*savaş arabası sürücüsü*” ve “*soylu savaş arabası savaşçısı*” olarak tercüme eden bilim adamları da vardır²⁴⁰.

Kelime HKM 50:12–17, KBo 1.1: 31–36, KBo 1.4 ii 52–55 numaralı metinlerde geçmektedir²⁴¹.

1.5.2.23. ^{LÚ} MEŠEDĪ

^{LÚ}MEŠEDĪ görevlisinin anlamını DADDİ, P.F. “*muhafız, koruyucu*” olarak tercüme etmiştir²⁴². MEŠEDĪ’lerin görevlerinin neler olduğunu Orta Hitit Dönemine tarihlendirilen MEŠEDĪ Direktif Metni’nden öğrenmekteyiz. Bu metinden öğrendiğimize göre, kraliyet sarayının avlusunda sarayın ön yüzü boyunca mızrak ile silahlanmış 12 MEŠEDĪ bulunmaktadır. Avluyu geçtikten sonra kendilerine “*altın mızraklı adam*” denilen diğer tip korumalardan 12 si durmaktadır. Kral muhtemelen sadakati iki farklı tip koruma kullanarak garanti altına almayı ummuş olabilir. MEŠEDĪ’lerin baş sorumluluğu kralı korumaktır²⁴³. Kralın ziyaret ettiği bölge sarayları ve büyük villalarda ayrı MEŠEDĪ müfrezeleri de vardır.

²³⁶ Van Brock (1967), a.g.e., 107.

²³⁷ Daddi (1982), a.g.e.,459.

²³⁸ Daddi (1982), a.g.e., 459.

²³⁹ Alp (1991), a.g.e., 333.

²⁴⁰ Beal (1992), a.g.e.,179.

²⁴¹ Beal (1992), a.g.e., 179,180.

²⁴² Daddi (1982), a.g.e., 135.

²⁴³ Beal (1992), a.g.e., 212.

Ancak bu müfrezelerin yolculuk boyunca krala yakın koruma sağlamak amacıyla başkentten gelen muhafızlar olması da muhtemeldir. Ayrıca şenlik alayları ve şenliklerde de kralın etrafında iç güvenlik çemberi oluşturmuşlardır. Askeri seferler sırasında da her hangi bir çarpışma anında, kralın etrafına güvenlik perdesi oluşturmak da onların görevleri arasındadır. MEŠEDİ'lerin şefleri olan ^{GAL}MEŠEDİ'lerin ise hem siyasal alanda hem de askeri görevli olarak savaş alanında olağan üstü yetki ve nüfuzları vardır²⁴⁴.

Kelime IBoT 1.36, KBo 3.27: 17, KBo 24. 118 ii 23 numaralı metinlerde geçmektedir²⁴⁵.

1.5.2.24. ^{LÚ}PITHALLU

^{LÚ}PITHALLU akadogramı'nın anlamı "süvari" dir²⁴⁶. FRİEDRİCH, J. ²⁴⁷ ve TİSCHLER, J. ²⁴⁸de bu görüşe katılmaktadır. ^{LÚ}PITHALLU kelimesi'nin geçtiği metinlerden biri de Hitit kraliçesi Puduhepa'nın II. Ramses'e yazdığı mektup'tur. Bu kelime "haberci" olarak da yorumlanmaktadır.

Kelimenin geçtiği ilgili satırların tercümesi şu şekildedir; "Habercim seni bulduğunda kardeşimin bir atlı (^{LÚ} PITHALLĪ) göndermesine izin ver... Daha sonra atlı (^{LÚ} PITHALLU) da hızlıca geldi, habercim gelmedi²⁴⁹".

Kelime KUB 21.38: 18,21, KUB 26.90 iv 4-6, KUB 10.10 iii-iv 13-14 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁵⁰.

²⁴⁴ Bryce (2003), a.g.e., 37,38.

²⁴⁵ Daddi (1982), a.g.e., 135.

²⁴⁶ Beal (1992), a.g.e., 190.

²⁴⁷ Friedrich (1952), a.g.e., 311.

²⁴⁸ Tischler (2001), a.g.e., 288.

²⁴⁹ Beal (1992), a.g.e., 190.

²⁵⁰ Beal (1992), a.g.e., 190.

1.5.2.25. LÚ NÍ.ZU

ALP, S. bu terimi “gözetleyici” olarak tercüme etmiştir ve LÚšapašalli ile eşitlemiştir²⁵¹. DADDİ, P.F. ise kelimeyi “gözcü, ajan” olarak tercüme etmiştir²⁵². Düşman akıncıların Hitit bölgesine girdikleri haber alındığında işçiler ve hayvanlar şehrin içinde tutulur ve şehir güvenli hale getirilirdi. Bu zamanlarda LÚNÍ.ZU’lar gündüz ve gece dağlarda gözcülük yapmak için gönderilmiştir. Ve düşman gittiğinde tehlikenin geçtiğine dair bilgi vermişlerdir. Böylece şehir hayatı da normale dönebilmektedir.

Bu bilgiler bize LÚNÍ.ZU kelimesinin gözcü olarak kullanıldığını göstermektedir²⁵³. Bir Hitit Kralının Kale Kumandanına gönderdiği fermanında ise şu satırlar okunmaktadır²⁵⁴: “ ...Gözetleme yerlerinin olan [.....] Sonra gözetleyiciler yolları düzeltsinler! Düşmanın izine baksınlar! Sonra kale kumandanı iki günde bir kaledeki askerleri (ve) gözetleyicileri ...[... Düşmanın izini sürmeye göndersin !] Yollar düzeltilmiş olduğundan gözetleyiciler düşmanın izini görünce, derhal haber getirsinler!”

Kelime KBo 6.2 ii 56, KUB 29. 14 iv 4, KBo 6.3 iv 21 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁵⁵.

1.5.2.26. LÚšalašhali

DADDİ, P.F. ²⁵⁶ bu terimi “ahır neferi, araba sürücüsü” ALP, S²⁵⁷ ise “araba savaşı” olarak tercüme etmiştir. LÚšalašhali, Telipinu fermanında, Ukkura metninde ve Meşedi yönetmeliğinde LÚšUŠ KÙ. SIG₁₇ ve LÚšUŠ ile yan yana görülür.

²⁵¹ Alp (2001), a.g.e., 154.

²⁵² Daddi (1982), a.g.e., 466.

²⁵³ Beal (1992), a.g.e., 272.

²⁵⁴ Alp (2001), a.g.e., 78.

²⁵⁵ Daddi (1982), a.g.e., 466.

²⁵⁶ Daddi (1982), a.g.e., 115.

²⁵⁷ Alp (2001), a.g.e., 62.

LÚ₃šalašhali' nin "savaş arabası mürettebatı" anlamının yanında "seyis" ve "ahır görevlisi" anlamlarında olduğu düşünülmektedir²⁵⁸. Telipinu Fermanında kelimenin geçtiği ilgili satırların transkripsiyon²⁵⁹ ve çevirisi²⁶⁰ aşağıdadır:

66 ki-nu-na ki-iz-za UD-az URU-Ha-at-tu-ši DUMU.MEŠ.É.GAL LÚ. MEŠ ME-ŠE-DI
LÚ. MEŠ IŠ.GUŠKIN

67 LÚ. MEŠ QA. ŠU.DU₈.A LÚ. [MEŠ^{GIŠ}B]AN[ŠU]R LÚ. MEŠ MU LÚ. MEŠ^{GIŠ}PA LÚ.
MEŠ ša-la-aš-hi-ia-aš

Yukarıdaki satırların tercümesi:

"Şimdi bugünden itibaren Hattuša'da siz saray oğlanları, korumacılar "zıpkıncılar", (savaş arabalarının) altın (seçkin) savaşçıları, sakiler, sofracılar, asa adamları, araba savaşçıları(?)"

Kelime KBo3.1 ii 67, KUB 11.6 ii 15, IBoT 3.84:4, KUB13.35 i 7 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁶¹.

1.5.2.27. LÚ₃šapašalli

LÚ₃šapašalli kelimesini FRIEDRICH, J.²⁶² "bekçi", DADDİ, F.P. "muhafız", VAN BROCK,N. "gözcü", ALP, S. "casus" olarak tercüme edilmiştir. Maduwatta metninden bu terimle ilgili bilgiler edinmekteyiz. Maşat Höyükte bulunan ve askeri memurlara gönderildiği anlaşılan mektuplardan bir kaçında da bu terimle ilgili bilgiler vardır²⁶³. Bu mektubun ilgili satırlarının transkripsiyon²⁶⁴ ve tercümesi²⁶⁵ aşağıdadır:

3 ki-iš-ša-an-mu ku-it ha-at-ra-a-eš

4 ka-a-ša-ua LÚ.MEŠ₃ša-pa-ša-al-le-e-eš []

5 pí-i-e-nu-un nu-ua pa-a-ir URU₃Tág-ga-aš-t[a-an]

²⁵⁸ Beal (1992), a.g.e., 187.

²⁵⁹ Sturtevant, Bechtel (1935), a.g.e., 192.

²⁶⁰ Alp (2001), a.g.e., 62.

²⁶¹ Daddi (1982), a.g.e., 115.

²⁶² Friedrich (1952), a.g.e., 183.

²⁶³ Beal (1992), a.g.e., 266.

²⁶⁴ Alp (2001), a.g.e., 128,130.

²⁶⁵ Beal (1992), a.g.e., 266.

- 6 ^{URU}Ú-ku-du-i-p[u]-na-an-na ša-pa-ši-ia-u-a[n-zi da-a-ir]
 7 nu-ua-ra-at la-at-ta-ri-ia-an-ti-aš [. . .] X
 8 a-pa-ša-ua a-pé-e-[d]a-ni ud-da-ni-i
 9 nu-uš-ša-an a-pé-e-[d]a-ni ud-da-ni-i
 10 ú-e-ra-an-za-pát e-[e]š nu ^{LÚ.MEŠ}ša-pa-ša-al-li-u[š]
 11 pí-i-e-ia nu SIG₅-in ša-pa-ši-ia-an-du nu-X [

Yukarıdaki satırların tercümesi;

“*Sen bana yazdın. Şimdi ben (şapaşalli) ajanları yolladım. Onlar Taggašta ve Ukuduipuna şehirlerinde ajanlığa başladı. Senin emrettiğin meseleler: Dışarı yolladığım ajanlar ve onları bırak onlar iyi ajan.*”

Kelime KUB14.1 vo 12,16 numaralı metinde de geçmektedir²⁶⁶.

1.5.2.28. ^{LÚ}SIG₅

SOMMER, F. AU 334, 336 ve 442’de kelimeyi “subay(?)” veya “üst(?)” olarak tercüme etmiştir²⁶⁷. ALP, S. geçmişteki çalışmasında bu terimi “alt rütbeli bir subay” olarak tercüme etmiştir²⁶⁸.

IV.(?) Tuthalya’nın Askeri Ferman’nın ALP, S.tarafından yapılan son tercümesinde ise terim ‘asil bir kişi’ olarak tercüme edilmiştir²⁶⁹. Bu metinden anladığımız kadarıyla bu görevli seferlerde yer almaktadır. Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyon²⁷⁰ ve tercümesi²⁷¹ aşağıda verilmiştir:

A I 1[(A-NA) ^{LÚ}(BE.EL MAD.KAL-TI)-m]a?-aš?-kán ku-e-da-ni an-da ^{LÚ}SIG₅ la-ah-
 hi-ma-aš Ú-UL [p]a-a-an-za ^{LÚ}BE.EL MAD.K [(AL)-TI-(ma-an)]
 2 [ma-a-an ^{LÚ}hu-ia-an-d(a)]-a[(n)] iš-ta-ma-aš-zi na-an e-ip-tu na-an I-NA
 É.GAL ^{LIM}up-pa-ú da-a-i-ma-az

²⁶⁶ Daddi (1982), a.g.e., 459.

²⁶⁷ Alp (1947), a.g.m., 399.

²⁶⁸ Alp (1947), a.g.m., 389.

²⁶⁹ Alp (2001), a.g.e., 175.

²⁷⁰ Alp (1947), a.g.e., 388.

²⁷¹ Alp (2001), a.g.e., 175.

Yukarıdaki satırların tercümesi:

“Hangi kale kumandanının(emrinde) o, asil bir kişi ise, ve savaşa gitmemiş ise ve kale kumandanı onun[kaçak olduğunu] işitir[se] , onu tutuklasın ve onu saraya göndersin; (onu) kendine almasın”

Kelime KUB 13.2 ii 39, KUB 13.2 iii 10 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁷².

1.5.2.29. LÚŠU.GAL HALSI LUGAL

Bu terim Hitit askeri ve saray personeli listesinin kırıklı bir kısmında görülür. FRIEDRICH, J.terimi “*krali kale komutani*” olarak tercüme etmiştir²⁷³. Muhtemelen bu görev kale muhafazasıyla ilgili olmalıdır.

Kelime KBo 5.3 iv 3, KBo 5.12 iv 19 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁷⁴.

1.5.2.30. LÚŠUŠ

Önceleri LÚIŠ ve LÚKUŠ olarak okunan bu terimin son okunuşu LÚŠUŠ tur²⁷⁵. LÚŠUŠ için geleneksel tercüme “*seyis*” karşılığını vermektedir. Buna rağmen metinler açık bir şekilde LÚŠUŠ’un savaş arabasında yay, ok ve değnek ile askeri eğitim aldığını göstermektedir. Buna göre LÚŠUŠ için “*savaş arabası savaşçısı*” daha doğru bir tercüme gibi gözükmektedir²⁷⁶.

Kelime KBo3.2Ro18,28,35, KUB1.11 i 20, IBoT 2.136 iv 50,56,69 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁷⁷.

²⁷² Daddi (1982), a.g.e., 448.

²⁷³ Beal (1992), a.g.e., 451.

²⁷⁴ Beal (1992), a.g.e., 451,452.

²⁷⁵ Alp (2001), a.g.e., 150.

²⁷⁶ Beal (1992), a.g.e., 172.

²⁷⁷ Daddi (1982), a.g.e., 123.

1.5.2.31. LÚ.MEŠ^(GI Š)ŠUKUR

Bu terimi DADDÍ, F.P. “*mızrak adamı*” olarak tercüme etmiştir²⁷⁸. Tören alaylarında bu görevliler kralın arabasının önündeki dördüncü sırada yürümüşlerdir. Bu nedenle önemleri MEŠEDÍ ve altın mızraklı adamlar’a göre daha düşüktür²⁷⁹. Bronz tablette de bu görevli geçmektedir. Metinde bu terimin yanında bulunan diğer görevli tiplerinden mızrak adam’ın statüsü hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Bronz tabletin ilgili satırlarının transkripsiyon²⁸⁰ ve tercümesi²⁸¹ aşağıdadır:

78 URU *Da-ga-an-nu-un-ta-aš* URU *Mu-u-na-an-ta-aš-ša* LÚ.MEŠ DUB.SAR GIŠ *tup-pa-aš*
 79 URU *A-ia-ra-aš* LÚ.MEŠ ÚMMEDA *na-ú-i-la-aš* URU *Ua-at-ta-aš-ša-aš* URU *Ta-ra-a-*
pa-aš LÚ^{MEŠ} GIŠ^Š ŠUKUR
 80 URU *Ua-at-ta-aš-ša-aš* URU *Ta-al-ú-i-šu-ua-an-ta-aš* II GIŠ TUKUL^{MEŠ} LÚ.MEŠ BĀHAR-
kán

Yukarıdaki satırların tercümesi:

“*Dagannunta ve Munanta şehri depo yöneticileri, Aiara şehri genç hayvan bakıcıları, Tarapa şehri mızrak adamları, Wattašša ve Talwišuwanta şehrine ait iki tumar mülkü, çömlekçiler*”

Kelime IBoT 1.36 ii 47, KUB 23.23 iii 11-12, ABoT 13 i 23, Bo 86/229 i 68-85 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁸².

1.5.2.32. LÚ.MEŠ (GI Š) ŠUKUR KÙ. SIG₁₇

DADDÍ, F.P.²⁸³ ve FRIEDRICH, J.²⁸⁴ bu terimi LÚ^(GI Š) ŠUKUR.GUŠKIN olarak okumuşlar ve “*altın mızraklı adam*” olarak tercüme etmişlerdir. MEŠEDÍ lerin kralın yakın korumalığını yaptığını ifade etmiştik. Altın Mızraklı Adamlar da bu

²⁷⁸ Daddi (1982), a.g.e., 198.

²⁷⁹ Beal (1992), a.g.e., 229.

²⁸⁰ Otten (1989), a.g.e., 14.

²⁸¹ Karauğuz (2002), a.g.e., 96.

²⁸² Beal (1992), a.g.e., 229, 230.

²⁸³ Daddi (1992), a.g.e., 200.

²⁸⁴ Friedrich (1952), a.g.e., 283.

koruma görevini bu grupla paylaşmışlardır.12 Altın Mızraklı Adam Sarayın avlusunda 12 MEŠEDİ den sonra gelen en dış halkayı oluşturarak görevlerini yapmışlardır. Kral böylece bu grupların sadakatlerini garanti altına almaktadır. Her iki grup dan birer kişi, saray külliyesini dış dünyadan ayıran güneybatı ve güneydoğu köşelerindeki ana kapılarda da nöbetçi olarak görevlendirilmişlerdir²⁸⁵.

Bu görevliler ayrıca tören alaylarında kralın etrafında ki ikinci halkayı oluşturulmaktadır²⁸⁶. Telipinu fermanında MEŠEDİ kıtasının başı Zuru da oğlu Altın mızraklı adam Tahurwaili'yi, Titi ve ailesini oğullarıyla birlikte öldürmeye gönderdiği anlatılmaktadır²⁸⁷.

Altın Mızraklı Adamlar panku meclisinin de üyesidir²⁸⁸. Bir metinde altın mızraklı adam orduya, muhtemelen haberci olarak gönderilmiştir. Fakat metin çok kırık olduğu için onun bu görevini tam olarak öğrenememekteyiz²⁸⁹. Krali korumalar için direktif metninde de geçen bu terimle ilgili satırların transkripsiyon ve çevirisi aşağıdadır²⁹⁰:

16 *a-aš-ka-az-ma ku-iš ku-uz-za nu-uš-ša-an LÚ.MEŠ.ŠUKUR.GUŠKIN an-da a-ra*
[an]-ta

17 1 LÚ *ME-ŠE-Dİ-ma ke-e-ez IŠ-TU* LÚ *ME-ŠE-Dİ ku-ut-ta-az KÁ-aš ma-an-ni-ku-ua-an*

18 *ar-ta ke-e-ez-ma IŠ-TU LÚ.MEŠ.ŠUKUR.GUŠKIN ku-ut-ta-az* 1
LÚ.ŠUKUR.GUŠKIN

19 *KÁ-aš ma-an-ni-ku-ua-an ar-ta nu UD-az ha-a-li-uš-kán-zi*

Yukarıdaki satırların tercümesi:

“ *Fakat Dışarıya bakan duvarda, Altın Mızraklı Adamlar durmaktadır. Bir MEŠEDİ kapının yanında (yani) MEŠEDİ'nin bulunduğu duvarın kenarında durur: Fakat*

²⁸⁵ Bryce (2003), a.g.e., 37.

²⁸⁶ Beal (1992), a.g.e., 225.

²⁸⁷ Alp (2001), a.g.e., 60.

²⁸⁸ Bryce (2003), a.g.e., 38.

²⁸⁹ Beal (1992), a.g.e., 226.

²⁹⁰ Hans Gustav, Theo (1991), The Hittite Instruction for the Royal Bodyguard, *Assyriological Studies*, Cilt: 24, s. 6,7.

kapının yanında diğer tarafta (yani) Altın Mızraklı Adamların durduğu duvarın tarafında, bir Altın Mızraklı Adam durur. Ve gün boyu nöbet tutar.”

Kelime KUB 3.34 i 15, IBoT 1.36 i 18, KUB 3.34 ii 37, KUB 3.68 ii 6 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁹¹.

1.5.2.33. LÚ.MEŠ (GI Š) ŠUKUR DUGUD

Bu terim “*ağır mızrak adamı*” olarak tercüme edilmiştir. Diğer mızrak adamlar gibi ağır mızrak adamları da krali korumayla ilgilidirler. Kral tören alaylarına katıldığında bu birlik MEŠEDİ korumalarının başında uygun adım yürümüşlerdir. Fakat bu koruma birliği derece olarak MEŠEDİ ve altın mızrak adamlarından daha önemsiz olduğu düşünülmektedir²⁹².

Kelime KUB 4.13 v 15, KUB 10.13 iv 26, KUB 36.104 vo 9, IBoT 1.36 iv 1 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁹³.

1.5.2.34. LÚ.MEŠ ŠUKUR ZABAR

DADDİ, F.P bu terimi “*bronz mızraklı adam*” olarak tercüme etmiştir²⁹⁴. Bu terim sadece iki Eski Hitit Dönemine ait metinde görülmektedir. Eski Hitit dönemine tarihlenen korunmuş bir festival metninde bu görevlilerle ilgili bilgi edinmekteyiz²⁹⁵. Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyonu şöyledir²⁹⁶:

46 [nam-m]a II GUD.MAH X LÚ^{MEŠ}ŠUKUR ZABAR *kar-pa-an-zi* I GUD.MAH X LÚ^{MEŠ}ŠUKUR ZABAR

47 [(*kar-pa-an-zi*)] I GUD.MAH X LÚ^{MEŠ}ŠUKUR ZABAR *kar-pa-an-zi*

48 [(*pa-a-an-zi*?) *Tu-uš an-da* ^É*ha-*)]*le-en-ti-u pé-e-da-an-zi nu a-pu-uš-ša*

49 [*h(u-kan-zi LUGAL- uš A-N)*]A XX LÚ^{MEŠ}ŠUKUR ZABAR V MA.NA KUBABBAR *pa-a-i*

²⁹¹ Daddi (1992), a.g.e., 200.

²⁹² Beal (1992), a.g.e., 226.

²⁹³ Daddi (1982), a.g.e., 200.

²⁹⁴ Daddi (1982), a.g.e., 201.

²⁹⁵ Beal (1992), a.g.e., 228.

²⁹⁶ Alp (1993), *Beiträge Zur Erforschung des Hethitischen Temples*, Ankara: T.T.K Basımevi, 212.

50 [

-z(i ku-i)]š- ša-az X GIN KUBABBAR da-a-i

Yukarıdaki transkripsiyonu verilen satırları BEAL, R.²⁹⁷ şu şekilde özetlemiştir:

“20 Bronz Mızraklı Adam 2 boğayı yukarı kaldırır ve onları sarayın içine taşırlar orada onları keserek kurban ederler. 20 mızrak adamına 5 MANA, her biri içinde 10 şekel verilsin.”

Kelime KUB 17.74 i 45,46, KUB 36.104 vo 7, KUB 43.26 i 4 numaralı metinlerde de geçmektedir²⁹⁸.

1.5.2.35. LÚ *taršipiala*

Bu terimi FRIEDRICH, J.²⁹⁹ “saray görevlisi”, “araba bakımcısı”, “arabacı”, DADDİ, F.P.³⁰⁰ ise “arabacı”, “savaş arabası sürücüsü” olarak tercüme etmiştir.

BEAL, R. ise bu terimi “savaş arabası sürücüsü”, “savaş arabası savaşçısı” veya “savaş arabası yapımcısı” olabileceğini söylemektedir³⁰¹. Terim ile ilgili her üç mellifin tercümeleri büyük yakınlık göstermektedir. Bu nedenle bu terimi “savaş arabacısı” olarak değerlendirebiliriz.

Kelime KBo 17.15 Ro 8, KUB 13.3 iii 9, 10 numaralı metinlerde de geçmektedir³⁰².

1.5.2.36. LÚ *tuhkanti*

LÚ *tuhkanti* için FRIEDRICH, J.³⁰³ ve TISCHLER, J.³⁰⁴ “büyük rütbe, makam sahibi” olarak tercüme etmişlerdir. Tawagalawa Mektubu olarak bilinen mektupta Ahiyawa kralı Tawagalawa, Hitit kralından kendisinin veliht olarak tanınması için, bir

²⁹⁷ Beal (1992), a.g.e., 228, 229.

²⁹⁸ Daddi (1982), a.g.e., 201.

²⁹⁹ Friedrich (1952), a.g.e., 216.

³⁰⁰ Daddi (1982), a.g.e., 117.

³⁰¹ Beal (1992), a.g.e., 190.

³⁰² Daddi (1982), a.g.e., 117.

³⁰³ Friedrich (1952), a.g.e., 227.

³⁰⁴ Tischler (2001), a.g.e., 179.

tuhkanti göndermesini istemesi üzerine, Hitit kralı *tuhkanti* yerine *TARTENU* göndermiş ve bunu Ahiyawa kralının sitem etmesi anlatılmıştır. Bilim adamlarının bazıları bu terim için “*veliaht prens*” önerisinde bulunmuşlardır³⁰⁵. Bazı bilim adamları ise yukarıda da ifade edildiği bu terimi “*yüksek rütbe sahibi*” olarak tercüme etmektedirler.

II. Tuthaliya, başkomutanlık yapabilecek iki grubun Krali Prensler ve Büyük Beyler olduğunu söylemiştir. Yüksek rütbeli prenslerden biri de “*veliaht prens*” dir. II. Tuthalia'nın kral naibi olan Arnuwanda şehzade olarak II. Tuthaliya ile birlikte kumandanlığı paylaşarak birçok sefere çıkmıştır ve kendisi de bizzat kumandanlık yapmıştır. II. Şuppiluliuma'nın oğlu olan Arnuwanda ise iki kez birliklere kumandanlık yapmıştır³⁰⁶.

Kelime Bo 86/299 ii 34–44, KBo 5.6 ii 24–43, KBo 14.10: 6–17 numaralı metinlerde de geçmektedir³⁰⁷.

1.5.2.37. LÚ^{GIŠ}TUKUL

Bu terimi incelemeden önce ^{GIŠ}TUKUL sumerogramı'nın anlamını incelememiz gerekir. ^{GIŠ}TUKUL için GÜTERBOCK, H.G. “*silah, edevat*” anlamının olduğunu kült ve tapınak envanterleri metinlerinde ise “*topuz*” manasında kullanıldığını söylemiştir. GOETZE, A. ise kelimeye “*gürz, topuz, merasim asası*” karşılığını vermiştir³⁰⁸.

LÚ ^{GIŠ}TUKUL'u FRIEDRICH, J.³⁰⁹ “*işçi, zanaatkâr*” olarak tercüme etmiştir. IMPARATI, F. ise kelimeyi LÚ^{GIŠ}KU olarak okumuştur ve “*zanaatkâr*” olarak tercüme etmiştir³¹⁰. BEAL, R. ise LÚ ^{GIŠ}TUKUL'u “*silah-adam*” olarak tercüme etmiştir³¹¹. STURTEVANT, A- BECHTEL, G ise bu terimi “*asker*” olarak tercüme etmişlerdir. Bu

³⁰⁵ Esmâ Reyhan (1994), Hitit İdari Sisteminde Yer Alan Yönetim Görevlileri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.47-48.

³⁰⁶ Beal (1992), a.g.e., 319.

³⁰⁷ Beal (1992), a.g.e., 319.

³⁰⁸ Sedat Erkut (1990), Hititçedeki ^{GIŠ}TUKUL Hakkında, *X.Türk Tarih Kongresi Konreye Sunulan Bildiriler II.Cilt*, s.511.

³⁰⁹ Friedrich (1952), a.g.e., 283,284.

³¹⁰ Imparati (1992), a.g.e.,58,59,60,61.

³¹¹ Richart Beal (1988), The ^{GIŠ}TUKUL-institution in Second Millennium Hatti, *Altorientalische Forschungen*, Cilt:15, 304.

terim Hitit kanun metinlerinde de geçmektedir. Metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve tercümesi aşağıdadır³¹²:

- 37 *ták-ku* LÚ^{GIŠ}[TUKUL *ha*]r-ak-zi LÚ *IL-KI* ti-it-ti-an-za nu L[Ú] I[L]-K[I] te-iz-zi
 38 *ki-i* ^{GIŠ}TUKUL-[*l*]i-me-it *ki-i-ma ša-ah-ha-mi-it nu-za ŠA* LÚ^{GIŠ}TUKUL A.
 ŠA(G).HI.A
 39 *an-da ši-y[a-at-t]a-ri-ia-zi* ^{GIŠ}TUKUL-ya har-zi *ša-ah-ha-na iš-š[a-i]*
 40 *ták-ku* ^{GIŠ}TUKUL [*mi-i*]m-ma-i nu A.ŠA(G).HI.A ŠA LÚ^{GIŠ}TUKUL *hár-kán-ta-an*
 š[*a-me-en-zi*]
 41 *na-an* LÚ.MEŠ URU-r[*i a*]n-ni-eš-kán-zi *ma-a-an* LUGAL-uš NAM.RA.HI.A
 pa-a-i
 42 *nu-uš-ši* A.ŠA(G).HI.A d[*a-a*]n-zi *na-aš* <LÚ>^{GIŠ}TUKUL *ki-ša-ri*

Yukarıdaki satırların tercümesi:

“Eğer bir asker ortadan kaybolursa (ve) bir kiracı çiftçi (askerin çiftliğinden) pay almak isterse ve kiracı çiftçi şöyle söyler: ‘Bu benim askerlik hizmetimdir ve bu benim toprak beyine hizmetimdir. Ve o askerin çiftliğini alır, o hem orduyu besler hem de toprak beyine hizmetini icra eder. Eğer o askerlik hizmetini reddederse o kaybeder askerin çiftliğini boşaltır ve köyde çalışan insanlar onu işlerler. Eğer kral bir NAM.RA yollarsa, onlar onu çiftlik için alır ve o bir asker olur.’”

Yukarıda tercümesini verdiğimiz satırlardan LÚ^{GIŠ}TUKUL’u Osmanlı Askeri Teşkilatındaki “*umarlı sipahi*” lere benzetebiliriz. Osmanlı Askeri Teşkilatında timar sahibi sulh zamanı kendi bölgesine yerleşmek zorunda ve timar sahibine zeamet “*vergi*” vermek zorundadır³¹³ Hititlerde de anladığımız kadarıyla ona diğer görevlerinin yanında orduyu beslemek ve toprak beyine hizmet etmek görevleri de verilmiştir.

Kelime KBo 5.4 ii 51, KUB 29.14 iii 4, KUB 1.16 iii 3, KUB 17.31 i 22 numaralı satırlarda da geçmektedir³¹⁴.

³¹² Sturtevant, Bechtel (1933), a.g.e., Hittite Chrestomathy, 220,221.

³¹³ Erol Özbilgen (2004), Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniyye, İz Yayıncılık, İstanbul, 207.

³¹⁴ Daddi (1982), a.g.e., 30.

1.5.2.38. ^{LÚ} *uškiškatala*

Bu terim için FRIEDRICH, J.³¹⁵ “*bekçi, muhafız*”, DADDİ, F.P.³¹⁶ “*koruma*” ve VAN BROCK, N.³¹⁷ ise “*bekçi*” tercümelerini vermişlerdir.

Kelime KBo 4.14 iii10, KBo 5.3 ii 18, KUB 41.8 iv 15 numaralı metinlerde de geçmektedir³¹⁸.

1.5.2.39. ^{LÚ} *ueheškatala*

Bu terimi FRIEDRICH, J.³¹⁹ “*devriye, keşif kolu*”, VAN BROUCK, N.³²⁰ ise “*devriye*” olarak tercüme etmişlerdir. Bu terim sadece Tapınak Görevlileri ile ilgili Direktif Metninde görülmüştür³²¹. Geceleri tapınakları korumak için devriyeler “^{LÚ}.MES *ueheškatala*” lar konulmuştur ve bu devriyeler gece boyunca dolaşarak tapınağı ve çevresini kontrol etmişlerdir³²². Tapınak Görevlileri ile ilgili Direktif Metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve çevirisi aşağıda verilmiştir³²³:

7 *nam-ma-kán* GE₆-az ^{LÚ}.MES *ú-e-<hi>-eš-[ka]t-tal-li-iš da-an-te-eš a-ša-an-du*
8 *nu* GE₆-an *hu-u-ma-an-da-an ú-e-hi- eš-kán-du*

Yukarıdaki satırların tercümesi:

7 *Ayrıca geceleyin devriyeler konulmuş olsun.*

8 *Bütün gece boyunca dolaşsınlar.*

Kelime KUB 13.4 iii 7,12 numaralı satırlarda da geçmektedir³²⁴.

³¹⁵ Friedrich (1952), a.g.e., 236.

³¹⁶ Daddi (1982), a.g.e., 459.

³¹⁷ Van Brock (1962), a.g.e., 80.

³¹⁸ Daddi (1982), a.g.e., 459.

³¹⁹ Friedrich (1952) a.g.e., 251.

³²⁰ Van Brock (1962), a.g.e., 79.

³²¹ Beal (1992), a.g.e., 319.

³²² Aygül Süel (1990), Belgelere Göre Hitit Tapınakları Nasıl Korunuyordu?,

³²³ Süel (1985), a.g.e., 54,55.

³²⁴ Daddi (1982), a.g.e., 460.

1.5.2.40. LUGAL.GAL

LUGAL.GAL sumerogramı “*Büyük Kral*” anlamına gelmektedir³²⁵. Hitit ordusunda Kral erken zamanlardan itibaren ordunun başında “*başkumandan*” olarak seferlere katılmış ve bizzat orduyu yönetmiştir. Anitta Metninde Kral şöyle söylemektedir³²⁶:

5 *Kuşşara [kr]alı şehirden aşağıya [ki]tle halinde ge[ldi,]*

6 *[ve Ne]şa’yı geceleyin güçlü bir saldırı ile al[dı].*

7 *[N]eşa kralını yakaladı ve Neşahlılılardan*

8 *hiçbirine kötülük yapmadı.*

9 *[Onları] (kendilerinin) anaları, babaları yaptı.*

Bu satırlardan Kralın bu askeri operasyonun başında olup onu yönettiği anlaşılmaktadır. I.Hattuşili’nin ise Orta, Güney ve Güneydoğuya yaptığı seferlerini anlattığı metinde şu ifadelerini okuyoruz³²⁷:

“Ben Tavananna’nın kardeşinin oğlu Tabarna (Hititçe nüshada: Hattuşili) Hattuşa’da krallık yapıyordu(m). Şahuitta’ya gittim. Onu yıkmadım ama topraklarını imha ettim. Askerlerimi iki noktada geride bıraktım ve onlara her çeşit ganimet malı(nı) verdim. Zalbara karşı gittim ve onu imha ettim.”

Bu satırlarda da açıkça I.Hattuşili’nin(M.Ö.1650-1620) ordunun sevk ve idaresini yapan başkomutan olduğu görülür. Ayrıca I.Murşili (M.Ö.1620–1590), Telipinu (M.Ö.1510–1485), II. Tuthaliia (M.Ö.1445), I.Arnivanda(M.Ö.1400–1370), III. Tuthaliia (M.Ö.1430–1400), I.Şuppiluliuma (1370–1340), II. Murşili (M.Ö.1339–1310), II. Muwatalli (M.Ö. 1310–1285), III. Hattuşili (1280–1250), IV. Tuthaliya (M.Ö. 1250–1225), II. Şuppiluliuma (M.Ö. 1210–1190) icraatlarını anlattıkları metinlerde ordularını başkomutan olarak idare ettiklerini yazdırmışlardır³²⁸.

³²⁵ Rüster, Neu (1989), a.g.e., 336.

³²⁶ Alp (2001), a.g.e., 53.

³²⁷ Alp (2001), a.g.e., 65.

³²⁸ Beal (1992), a.g.e., 297-317.

Kelime KBo 3.22: 5–6, KBo 10.2 i 9–10, KUB 1.16 ii 42, KBo 3.1 i 4, 7, 14,17 numaralı metinlerde de geçmektedir³²⁹.

1.5.2.41. UGULA

Bu terimi DADDİ, F.P.³³⁰ ve FRIEDRICH, J.³³¹ “müfettiş”, TISCHLER, J.³³² ise “müfettiş, Başkomutan” olarak tercüme etmiştir. Terimin geçtiği metinlerden biride Urşu kuşatması metnidir. Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve çevirisi aşağıdadır³³³:

34 (um-ma) LUGAL (-ma) a-ua-at a-bi-ia

35 1-en LÚ-lum GAL i-la-ak ú ERÍN.MEŠ i-şú-um i-la-ak- i-na x [...]

36 aš-ri-i[š LÚ.] MEŠ GAL.GAL aš-ri-iš UGULA LÚ.MEŠ^{GIŠ!}TUKUL ú-ul iz-z[a-zu...]

37 x [o o o o ki-]a?-am te-zi-ba ú-ul LUGAL a-na te₄-mi-šu [...]

Yukarıdaki satırların tercümesi:

“Kral(şöyle söyler): ‘Babamın ve büyük babamın sözünden döndüm mü ben.Tek bir soylu adam gidecektir, ve bir küçük ordu [.....] ya gidecektir.Bu yerde ne soylu adam nede sadık adamların müfettişi tam yerinde olacaktır.[....] siz nitekim vazgeçiyorsunuz ki.Ben, Kral, onun raporuna [.....] etmeyeceğim.”

Kelime KUB 5.1 i 10, 13, 17, 33, 36, 36, 42, 103 numaralı metinlerde de geçmektedir³³⁴.

³²⁹ Beal (1992), a.g.e., 297,298,299.

³³⁰ Daddi (1982), a.g.e., 471.

³³¹ Friedrich (1952), a.g.e., 298.

³³² Tischler (2001), a.g.e., 263.

³³³ Gary Beckman (1995), The Siege of Urşu Text (CTH 7) and old Hittite Historiography, *Journal Cuneiform Studies*, Cilt:47, s.24,26.

³³⁴ Daddi (1982), a.g.e., 471.

1.5.2.42. UGULA X

ALP, S. bu terimi “*onbaşı*” olarak tercüme etmiştir³³⁵. BEAL, R. ise bu terimin daha yüksek bir rütbe olabileceğini söylemiştir. Çünkü BEAL, R. ye göre kelimedeki geçen X ‘10’ un adama mı yoksa birliklere mi tekabül ettiği tam olarak anlaşılamamıştır. Çünkü bu terim asla düşük rütbelere olan LÚDUGUD ve LÚSIG₅ ile yan yana görülmemiştir.

Seferler, sefer hazırlıkları ve garnizon görevleriyle ilgili direktif metinlerinde de UGULA X den asla söz edilmemiştir. Bu seçkin koruma birliklerinin bir özelliğidir çünkü onlarda seferlerde görülmemişler³³⁶.

Kelime KUB 13.3 ii 10, KUB13.35 ii 9, 35, IBoT 1.36 i 21 numaralı metinlerde de geçmektedir³³⁷.

1.5.2.43 UGULA X ŠA KARAŠ

Bu terimi DADADĪ, F.P. “*on ordu'nun müfettişi*” olarak tercüme etmiştir³³⁸. I.Šuppiluliuma'nın Suriye seferlerinden birinde ise Lupakki adında bir adam Suriye'deki Hitit ordusuna komutanlık etmek için geride bırakılmıştır. Komuta ettiği bu ordunun sayısal olarak 600 piyade ve atlı-birlikler den oluştuğu belirtilmiştir. Bu metinde Lupakki'nin rütbesi UGULA X ŠA KARAŠ olarak verilmiştir³³⁹.

Kelime KBo 5.6 ii 10–13 numaralı metinde de geçmektedir³⁴⁰.

1.5.2.44. UGULA 1 LIM

HOUWINK TEN CATE, H.J. bu terimin “*bin (adam)'ın komutanı*” olarak kullanıldığı kanısındadır³⁴¹. Eski duktusla yazılan bir metinde terim şu şekilde

³³⁵ Alp (2001), a.g.e., 154.

³³⁶ Beal (1992), a.g.e., 508,509.

³³⁷ Daddi (1982), a.g.e., 471.

³³⁸ Daddi (1982), a.g.e., 472.

³³⁹ Beal (1992), a.g.e., 409.

³⁴⁰ Beal (1992), a.g.e.,s.409.

³⁴¹ Houwink Ten Cate (1984), a.g.m., 60.

geçmektedir: “Šaualia’nın oğlu [.....] bunlar Bin’in müfettişi dirler.[.....] onların kurt’u dur”³⁴².

Kelime KBo 8.42: 5–7 numaralı metinlerde de geçmektedir³⁴³.

1.5.2.45. UGULA 1 LIM LÚ.MEŠ ŠUŠ

UGULA 1 LIM LÚ. MEŠ ŠUŠ terimi “*Bin Arabalı Savaşçının Müfettişi*” olarak tercüme edilmiştir. KBo 3.34 ii 21–35 de terimle ilgili olarak şu satırlara rastlanmıştır; “*Kral, İšpudašinara ile birlikte Šuppiman ve Marašša yı aldı. Onlar(Šuppiman ve Marašša) Bin Arabalı Savaşçının Müfettişi dirler. O (kral), onu(İšpudašinara) (ve) onları(Šuppiman ve Marašša) çavuş eğitimi(?) yaptı. O, gece sürekli olarak manevralara gider....*”³⁴⁴.

Kelime KBo 3.34 ii 21-35 numaralı metinde geçmektedir³⁴⁵.

1.5.2.45. UGULA LIM (SERI)

Bu terimi ALP, S.³⁴⁶ “*Binbaşı*”, HOUWINK TEN CATE, H.J.³⁴⁷ ise “*bin piyade-adamın komutanı*” olarak tercüme etmişlerdir. Bu terim birçok askeri metinde geçmektedir.

Telipinu fermanında bu terim saray ve askeri personeli arasında görülmektedir³⁴⁸.Metnin ilgili satırlarının tercümesi şöyledir: “*Şimdi bu günden itibaren Hattuša’da siz saray oğlanları, korumacılar “zıpkıncılar”, (savaş arabalarının) altın (seçkin) savaşçıları, sakiler, sofracılar, aşçılar, asa adamları, araba savaşçıları (?), savaş alanı binbaşılıarı bu konuyu arkadan bilin!*”³⁴⁹.

³⁴² Beal (1992), a.g.e., 379.

³⁴³ Beal (1992), a.g.e., 379.

³⁴⁴ Beal (1992), a.g.e., 375,376.

³⁴⁵ Beal (1992), a.g.e., 376.

³⁴⁶ Alp (2001), a.g.e., 154.

³⁴⁷ Houwink Ten Cate (1984), a.g.e., 60.

³⁴⁸ Beal (1992), a.g.e., 473.

³⁴⁹ Alp (2001), a.g.e., 62.

Bir diğ er metinde ise Şu ifadeler vardır: “Eğ er asil bir kişi veya sonuncu kişi savaştan geri kaçarsa, çavuşu ve binbaşısı onu saklamasınlar ve onu derhal saraya bildirsinler!”³⁵⁰.

Kelime KUB 11.6 ii 15, IBoT 1.36 ii 54,58, KUB 30.56 iii 19 numaralı metinlerde de geçmektedir³⁵¹.

1.5.2.46. UGULA NIMGIR ERÍN.MEŞ

Bu terimi ALP, S. “ordu müfettişlerinin kumandanı”³⁵², BEAL, R. ise “habercilerin müfettişi”³⁵³ olarak tercüme etmiştir.

Kelime KBo 8.26 vo 4, IBoT 1.36 iii 47, KBo 12.4 iii 7–8 numaralı metinlerde de geçmektedir³⁵⁴.

1.5.2.47. ZAG-aÇ BELU

Bu terim “sınır beyi” olarak tercüme edilmiştir. Bu terimin geçtiği metinlerden birinde Şu ifadeler yer almıştır: “Veya (Eğ er) sen Majestemden birlikleri ve atlı(birlik)leri sorarsan yada eğ er sen ‘Hatti’nin bir Sınır Beyinden birlikleri ve atlı(birlik)leri sorarsansöyle ‘bazı düşmanlar ortaya çıktı..... Ve Ben, Majestem, size birlikler ve atlı(birlik)ler gönderdim ya da ülkenin Sınır Beyi düşman topraklarına doğru giderek size destek vermeye gelir”³⁵⁵”.

Kelime KBo 5.4: 25–28, KUB 40.1: 32–33 numaralı metinlerde de geçmektedir³⁵⁶.

³⁵⁰ Beal (1992), a.g.e., 175.

³⁵¹ Daddi (1982), a.g.e., 470-471.

³⁵² Alp (2001), a.g.e., 154.

³⁵³ Beal (1992), a.g.e., 396.

³⁵⁴ Daddi (1982), a.g.e., 130.

³⁵⁵ Beal (1992), a.g.e., 442.

³⁵⁶ Beal (1992), a.g.e., 442.

4. SAVAŞ ARAÇ VE GEREÇLERİYLE İLGİLİ BAZI TERİMLER³⁵⁷

ateš(ša):- Balta

kullupi:- Bıçak

kurša:- Kalkan

malatti:-Kılıç

mari:-Mızrak, Kargı

nata / i:-Ok

palahša:- Mızrak(?)

parzašša:- Okluk, Sadak

šiiattal- : Bıçak

šuhmili:- Ok

turi:- Kargı, Mızrak

^{GIŠ} BAN: Yay

^{GIŠ} GIGIR: Savaş Arabası

GEŠPÚ: Kesici Alet

GÍR: Bıçak

GÍR. LÍL:Tarla ,Kır Bıçağı

GÍŠ. RU(=GEŠPÚ) : Bumerang

GI. KAK.Ú.TAG.GA: Ok

KUL: Bıçak(?),Orak(?)

^{GIŠ} TUKUL: Gürz(?),Topuz(?),Savaş Baltası(?)

^{KUŠ} ARITU: Deri Kalkan

IMMITU: Kargı

HASSINNU: Balta

IŠPA(N)TU :Okluk,Sadak

PAŠTU: Balta

³⁵⁷ Hoffner (1967), a.g.m., 96, 97, 98.

İKİNCİ BÖLÜM

HİTİT SEFER ORGANİZASYONU

2.1. HİTİT SEFERLERİ HAKKINDA

Hititlerin varlıklarını koruma konusunda karşılaştıkları askeri ve diplomatik sorunlar, temelde mekânsal konumu ve ekonomik nedenlerden kaynaklanmıştır³⁵⁸. Bir devletin devamlılığını sağlayabilmesi ve gelişmesi ekonomik ve siyasi gücünü geliştirerek devam ettirebilmesiyle mümkündür. Mekân devletlerin kaderinde çok belirleyici olmuştur. Günümüzde olduğu gibi eskiçağda da ülkenin üzerinde bulunduğu mekânın yüzey şekilleri, akarsu kaynakları, denizlere göre konumu, ormanlık alanları, yeraltı zenginlikleri ve iklim bu ülkenin gelişip serpilmesinde birinci derecede belirleyicidir. Bunların yanında komşu devletlerin bu mekânlara olan ilgileri ve kudretleri de önemlidir.

Eskiçağda Anadolu toplumları için stratejik öneme sahip olan alanlar Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Kuzey Suriye'dir. Fakat Hititlerin güneydoğuya yönelmeleri Anadolu'da siyasi birliği bütünüyle sağlamadan gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle Kral Anitta önce Anadolu'nun merkezinde siyasi birliği sağlamaya çalışmıştır³⁵⁹. Kral Anitta siyasi birliği oluşturmak amacıyla düzenlediği seferleri yazıtında anlatmıştır. Bu yazıtta sefer düzenlediğini söylediği bütün kentler Anadolu'da dır³⁶⁰ (Harita 1-3-4).

³⁵⁸ Macqueen (2001), a.g.e., 58.

³⁵⁹ Turgut Yiğit (1994), I.Hattuşili Dönemi (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 217.

³⁶⁰ Alp (2001), a.g.e., 53,54,55.

I. Hattuşili'de (M.Ö. 1650–1620) ilk olarak Anadolu içlerine hareket etmiş ve Kapadokya'da siyasal otoritesini sağladıktan sonra güneydoğuya açılan muhtemel sefer yollarını, Kilikya kapılarını ve Fırat havzasını kontrol altına almıştır. Böylece askeri hedeflerini yoğunlukla Güneydoğu ve Kuzey Suriye'ye yöneltmiştir. Ayrıca bu askeri politika tüm Hitit tarihi boyunca izlenmiştir. I. Hattuşili'nin halefi I. Murşili'de (M.Ö.1620–1590) Hitit Devleti'nin güneydoğu politikasını devam ettirmiş ve Halap'ı zapt ederek selefının yarım bıraktığı işi tamamlamıştır. I. Murşili yine Hitit Devleti'nin güneydoğu politikasının devamı ve bu bölgede Hitit gücünün yerleşmesi açısından önemli olan, Hurilerle mücadeleyi sürdürmüştür. Böylece Hititler eski Önasya'nın önemli üç kültür merkezi, Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'nun birbirleriyle ilişkiye geçtiği, ticaret yollarının kesiştiği, önemli doğal zenginliklere ve stratejik öneme sahip Kuzey Suriye'yi kontrol etmişlerdir³⁶¹.

Fakat Babil'in fethi esnasında anavatandan bu kadar uzaklaşan Hitit güçleri lojistik destek ve malzeme sıkıntı çektiği için işgal ettiği bölgede elde ettiği ganimetleri dahi yolda bırakarak çekilmek zorunda kalmışlardır³⁶².

Diğer taraftan I. Murşili'nin düzenlediği bu askeri seferler sonucu Hattuşa'dan ayrı kalması yönetici sınıftan kişilerin ona komplo hazırlamalarına ve I. Murşiliye suikast düzenlemelerine neden olmuştur. Söz konusu komplolar sonucu devlet kargaşa dönemine girmiştir. Bu zafiyeti fırsat bilen Karadeniz kıyılarında konargöçer hayat süren Kaşkalar ise Hitit Devletinin merkezine kadar akınlar düzenlemiştir³⁶³.

Telipinu'nun yazdırdığı tahta çıkış yasası ile birlikte kargaşa dönemi son bulmuştur. Dönemde bir diğer özelliği ise ilk defa yabancı bir krallık olan Kizzuvatna Kralı İşputaḫšu ile antlaşma yapılmış olmasıdır³⁶⁴. Böylece Hitit Devleti askeri siyasetine diplomasi yöntemleri de katmıştır. Telipinu (M.Ö.1510-1485) ayrıca yukarı Fırat boylarına seferler düzenleyerek bölgenin güvenliğini sağlamıştır³⁶⁵.

³⁶¹ Yiğit (1994), a.g.e., 217.

³⁶² ALİ M. Dinçol (2006). Hititler, *National Geographic Türkiye*, Sayı: Ocak, 80.

³⁶³ Dinçol (1982), a.g.e., 30.

³⁶⁴ Akurgal (1993), a.g.e., 34.

³⁶⁵ Akurgal (1993), a.g.e., 34.

Telipinu sonrası Büyük İmparatorluk dönemi olarak isimlendirilmektedir. Bu dönemin ilk iki kralı II. Tuthalya (M.Ö. 1445) ve Arnuvanda'dır (M.Ö.1400–1370). Kral eşlerinin Hurrice Nikalmati ve Aşmunikal şeklinde isimler taşıması söz konusu kraliçelerin Hurri kökenli oldukları yani Hitit krallarının Hurri asıllı kızlar ile evlenerek Güney Doğu Anadolu'daki sınırlarını güvenliğine dair tehditleri bertaraf etme ve ayrıca olası bir direnişe karşı Hurri desteğini sağlama hususunda önemli bir girişim yaptıklarının göstergesidir. Böylece Hitit ve Hurri kökenli kraliyet aileleri soylu bir karışım oluşturmuşlardır. I.Hattuşili ve I. Murşiliyle başlayan Kuzey Suriye'ye yayılma siyaseti sonucu Hititler Yukarı Mezopotamya ve Kuzey Suriye'deki Hurrili Prenslarla savaşmışlardır. Fakat daha sonra bu prenslikler bir devlet örgütü altında birleşerek Mitanni ya da diğer adıyla Hanigalbat'ı kurmuşlardır³⁶⁶.

Baba ve oğul olan II. Tuthalya (M.Ö.1445) ve Arnuwanda (M.Ö. 1400-1370) askeri seferlerin pek çoğunu birlikte yapmışlardır. Bu iki kral tüm güçlerini Anadolu birliğinin sağlanmasına harcamışlardır. Arnuwanda'nın askeri seferlerinin pek çoğu Kuzey Anadolu'daki Kaşkallılar üzerine oluşturmıştır³⁶⁷.

Daha sonraki krallardan I. Şuppiluliuma (M.Ö.1370–1340) döneminde fetih hareketi aynen devam ettirilmiştir. Hitit Devletinin siyasi tarihinde önemli bir yeri olan askeri seferleri Anadolu ve Kuzey Suriye seferleri olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Anadolu seferlerinde amaç Anadolu'da dağılmaya başlayan siyasi birliği tekrar oluşturmaktır. Bu amaçla Kaşkallılara ve Arzawa ülkelerine karşı sefer yapılmıştır. Antlaşmalar yolu ile Kizzuwatna (Çukurova) ile Azzi ve Hayaşa (takriben Yeşilirmak havzası) bölgeleri emniyete alınmıştır. Mitanni ülkesi ile ittifak içinde olan İşuwa memleketine sefer düzenlenmiş ve bu sefer sonucu İşuvalılar Hititlerin tebası haline getirilmiştir. Daha sonra İşuwa'dan Alşe ve Şuta ülkelerine geçerek bunları itaati altına almıştır. Arkasını böylece emniyete aldıktan sonrada Mitanni devletinin idare merkezi olan Waşşugani'ya saldırarak bu devleti ortadan kaldırmıştır. Daha sonra harekâtına devam eden I. Şuppiluliuma Fıratı geçerek Halpa (Halep), Mukiş (Merkezi Alalah), Ugarit, Nuhasse, Kinza (Kadeş) ve Katna (Tel el Mişrife) şehirlerini zaptederek

³⁶⁶ Dinçol (1982), a.g.e., 30.

³⁶⁷ Ahmet Ünal (2002), *Hititler Devrinde Anadolu I*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 73,74.

bir sene içinde Hitit devleti hudutlarını Lübnan dağlarına ve Şam civarındaki Abina'ya kadar uzatmıştır³⁶⁸.

I.Şuppilulima'dan sonra genç yaşta tahta geçen II. Murşili (M.Ö. 1339-1310) biri dışında tüm seferlerini Anadolu içlerine yapmıştır. II. Murşili iki yıl süren bir sefer sonucunda Arzava'yı yerle bir edip kralı öldürülmüştür. Kuzeydeki Kaşkallılara karşıda mücadele ederek seferler düzenlemiş ancak kesin neticeler alınamamıştır. Doğuda Azzi-Hayaşa Krallığı II. Murşili'nin hükümdarlığının yedinci yılında tümüyle yeniden fethedilmek durumunda kalmıştır. Hükümdarlığının dokuzuncu yılında Mısır devletinin kışkırtmasıyla Suriyeli prenslerin isyan çıkarmaları üzerine Suriye'ye sefere çıkmıştır ve İmparatorluk ordusunun sadece ortada görünmesi Suriyeli prenslerin dize getirilmelerine yetmiştir³⁶⁹.

II. Muwatalli (M.Ö.1310–1285) kral olduğunda ülkenin güneydoğu sınırları, Mısır firavunlarının toprak talepleri yüzünden tehlikededir. Bu sebeple Hitit kralı bu bölgeye yapacağı seferlerini daha iyi yönetebilmek için askeri bir üs kurmak amacı ile başkentini Hattuşa'dan Tarhuntaşşa'ya taşımıştır. Böylece Hattuşa'ya kral olan kardeşi III. Hattuşili de (M.Ö. 1280–1250) Kaşkaları kuzeyde etkisizleştirerek bölgeye tamamen hâkim olmuştur³⁷⁰.

Kral II. Muwatalli ise batıya yönelerek Arzawa ülkelerine (Arzawa, Mira-Kuvaliya, Hapalla ve Wiluşa) sefer düzenlemiş ve bu ülkelerin dördünü de Hititlere vassal krallık olarak bağlamıştır³⁷¹. Wiluşa Prensi Alakşandu ile yapılan antlaşmayla Alakşandu bölgelerinde olduğu gibi, Hititlerin büyük bir devlete yapacağı savaşlarda da ordusu ve atlı arabaları ile yardıma koşacağına söz vermiştir³⁷². Tüm bu hazırlıklardan sonra Mısır ve Hitit orduları yaklaşık M.Ö. 1286 da Kadeş'te karşılaşmışlardır. Hitit zaferiyle sonuçlanan savaştan sonra Hititlerin Kuzey Suriye denetimleri devam etmiştir³⁷³.

³⁶⁸ Kinal (1998), a.g.e., 102,103,104.

³⁶⁹ Gurney (2001), a.g.e., 37,38.

³⁷⁰ Dinçol (1982), a.g.e., 43,44.

³⁷¹ Albrect Götze (1994), Şuppilulimaş'dan Muwatalliş'in Mısır Savaşına Kadar Anadolu, *Belleten*, Cilt: CLVII, 876.

³⁷² Ekrem Akurgal (2000), *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara: Tubitak Yayınları, 88.

³⁷³ Macqueen (2001), a.g.e., 52.

III. Hattuşili dönemi barış dönemi olarak bilinmektedir. III. Hattuşili dönemine ait metinler Batı ve Güneybatı Anadolu'ya seferler düzenlendiğini yazıyorsa da ayrıntılar korunamamıştır³⁷⁴. Bu dönemde en önemli tehdit gittikçe güçlenen Asur devleti olmuştur.

IV. Tuthalya (M.Ö. 1250-1225) döneminde Asur Mitanni devletine son vermiştir ve Kıbrıs adası da elden çıkmıştır. Her ne kadar Kuzeybatı Anadolu'ya Assuva ülkesi kralının oluşturduğu koalisyona karşı sefer düzenleyen IV. Tuthalya büyük bir zafer kazandığını bildirmekte ise de Batı Anadolu'daki Hitit hâkimiyeti sadece sözde kalmıştır³⁷⁵. Nitekim IV. Tuthalya'nın gevşek yönetiminin yol açtığı siyasal boşluk neticesinde Ahhiyawa Devleti de önemli bir politik güç olarak ortaya çıkmıştır. IV. Tuthalya'nın, Amurru kralı İştarmuwa ile yaptığı antlaşmada yer alan satırlar bunu kanıtlamaktadır: “Eğer ben, haşmetmeab, Asur, Karduniaş (Babil), Mısır ve Ahhiyawa Büyük Kralları ile savaşırsam, sende onlara karşı düşman olacaksın³⁷⁶”.

Bildiğimiz son Hitit kralı olan II. Şuppiluliuma (M.Ö. 1210–1190) ise çok zor bir dönemde tahta geçmiştir. Hakikaten Asur baskısı devam ettiği gibi, artık devlet çöküş sürecine girmiştir. Bütün zorluklara rağmen II. Şuppiluliuma, düşman donanmasını denizin ortasında yakarak Kıbrıs'ı işgal etmiştir.

Yukarıda özetle ifade edilen Hitit askeri harekâtı, Hititlerde Eski Devlet döneminden itibaren bir askeri sefer politikasının varlığını ve yapılan seferlerinde bu politika çerçevesinde düzenlendiğini göstermektedir. Seferleri iki grup olarak tasnif edebiliriz:

1. Anadolu içine Yapılan seferler

- a. Kuzey yönünde Kaşka ve Pala-Tumana memleketlerine yapılanlar
- b. Doğu yönünde Azzi-Hayaşa ve İşuwa memleketlerine yapılanlar
- c. Batı ve Güney yönünde Batıya Arzawa ülkelerine ve Lukka memleketlerine yapılanlar
- d. Güney yönünde Kizzuwatna ve Hurri-Mitanni memleketlerine yapılanlar

³⁷⁴ Ünal (2002), a.g.e., 82.

³⁷⁵ Kinal (1998), a.g.e., 121,122.

³⁷⁶ Ekrem Memiş (2001), *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya: Çizgi Kitapevi, 153.

2. Anadolu Dışına Yapılan Seferler

- a. Kuzey Suriye'ye yapılanlar
- b. Kıbrıs Adasına yapılanlar

Yapılan tüm bu seferlerin altında üç ana etmen yatmaktadır³⁷⁷:

- 1. Güvenlik
- 2. Ekonomik Kazanç
 - a. Verimli Topraklar
 - b. Haraç ve Ganimet
 - c. Değerli Madenler
 - d. Ticaret
- 4. İşgücü
- 3. Prestij

2.2. HİTİT SEFERLERİ ÖNCESİ YAPILAN SİYASİ HAZIRLIKLAR

Hitit ordusunun sefere çıkması, anayurdu düşman komşuların saldırılarına karşı savunmasız bırakmıştır³⁷⁸. Bu yüzden Hitit kralları önemli seferlere çıkmadan önce ya bu düşmanlarla savaşıp etkisiz hale getirmişler ya da siyasi antlaşma ve evliliklerle müttefiklik veya vassallık sağlayarak anayurdu güvence altına almışlardır. Hititler yaptıkları siyasi antlaşmalarla karşılıklı askeri yardım ve işbirliği konularını da hüküm altına almışlardır³⁷⁹.

Böylece kral bir askeri sefere çıkacağı zaman eşit veya vassal devletlerle yaptığı antlaşmaya göre hangi ülkenin kendisine ne kadar asker ve ne kadar arabalı savaşçı göndereceğini bilmektedir. Bu bilgi sefer hazırlığında son derece önemlidir. Çünkü gerek takip edilecek savaş stratejisini önceden bilinmesi için gerekse bu askerlerin lojistik ihtiyaçlarının özellikle taşınacak su miktarının önceden hesaplanması için önemlidir. Çünkü Anadolu ve Kuzey Suriye'de küçük kuvvetlerin bile hayatta kalması bu hayati içeceğin bulunmasına bağlıdır³⁸⁰.

³⁷⁷ Fulya Dedeoğlu (2003). *Hitit Krallık Dönemi Kuzey Suriye Yayılım Politikası* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 115,116,117.

³⁷⁸ Bryce (2003), a.g.e., 118.

³⁷⁹ Ahmet Ünal (2005), *Hititler Devrinde Anadolu III*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 99.

³⁸⁰ Macqueen (2001), a.g.e., 62.

Hitit siyasi antlaşma metinlerinden seçtiğimiz ve aşağıda verdiğimiz bölümlere göre Hititlerin sefer organizasyonun da diplomatik ilişkilerin önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Antlaşma imzalanılan ülkeye düşman tanımını dikte ettirilmiştir. Hititlerin düşmanı olan ülke veya ülkeler bu ülkenin de düşmanı sayılmış ve gerek dışarıdan gelecek saldırılarda gerekse bu ülkelere yapılacak seferler ve isyanlar için istihbarat ve asker yardım sözü alınmıştır.

Aşağıdaki satırlarda ifade edilecek olan antlaşma hükümleriyle askeri yardımın ne boyutlarda olacağıda sayısal olarak tesbit edilmiştir. Ayrıca yapılan seferlerde bu ülkelerin arazilerinden geçilecekse ya da o ülkede garnizon kurulmuş ise bu askerlerin lojistik ihtiyaçları (erzak ve konaklama) çok ince diplomatik ifadelerle (kendine evine ve hizmetçilerine baktığın gibi denilerek) hükme bağlanmıştır.

Ayrıca bu antlaşma şartlarında ülkede meydana gelebilecek isyan durumları da düşünülerek hükümler konulmuştur. Çünkü seferlere çıkıldığında ülke ve özellikle başkent daha savunmasız durumda kaldığından isyanlar ve krali ailede taht mücadeleleri ve hükümdar olmak amacıyla cinayetler işlenmektedir. Bu durumda müttefikliğin gerekleri tek tek dikte ettirilmiştir.

Günümüzdeki modern ordularında olduğu gibi Hitit ordusu için de askeri istihbarat çok önemlidir. Hititler bu önemli konuyu birçok antlaşma maddesinde işlemişlerdir. Šunaššura ile yapılan antlaşmada (Eğer herhangi bir ülke majestesine karşı savaş başlatırsa, Šunaššura onu iştirir iştirmez, Majestesine bildirsin.) denilerek bu kraldan askeri istihbarat yapması ve sonucu bildirmesi istenmektedir.

Aşağıda bazı antlaşma metinlerinin askeri ittifak hükümleri, istihbarat, isyancılarla mücadele, siyasi ve ticari ambargo taleplerini içeren satırları verilmiştir:

II. Tuthalya ile Kizuwatna Kralı Šunaššurra ve arasındaki antlaşma (CTH 41,131)³⁸¹:

Bu metnin genel muhtevası; askeri istihbarat, istihbarata karşı koyma ve askeri ittifak hükümleridir. İlgili satırlar metinden seçilerek aşağıda verilmiştir.

20 (A Öy. II 22–23) “Eğer herhangi bir ülke, Majestesine [karşı] savaşa başlarsa, Šunaššurra onu işitir <işitmez>, [Majestesine] bildirsin(?)”.

22 (A Öy. II 26–28) ‘Eğer Majestesinin ülkesindeki herhangi bir şehir, savaşa başlarsa, o, Majestesinin düşmanı olduğu gibi, aynı şekilde, Šunaššurra’nın da (düşmanı) olsun. Onlar birlikte savaşsın.

28 (A Öy. II 42-45) ‘Eğer herhangi bir ülke, Majestesine karşı savaşa başlarsa, o ülke Šunaššurra’nın yemini altına alınmıştır. Majestesi, Šunaššurra’dan askeri yardım iste(diğinde), Šunaššurra onu sağlasın.

29 (A Öy. II 46–48) ‘Eğer Šunaššurra askerleri temin ederse ve (şöyle) söylerse: “Düşmana karşı (savaşa) başla.” Majestesi (savaşa) başlasın. Eğer böyle söylemezse, onlar ülkesinde nöbette kalsın.’

34 (A Öy. II 63-69) ‘Eğer Majestesine karşı ciddi bir tehdit olursa ve çok sayıda düşman onun ülkesine girerse, eğer Šunaššurra’nın ülkesine dokunulmazsa, sen Šunaššurra yardımına askerlerinle birlikte gel. Eğer sen bazı işlerinden dolayı meşgulsen, ordunun başında oğlunu gönder. Yardımına gel!’

36 (A Ay. III 11–13) ‘Her kim Majesteme karşı savaşa başlarsa, (o), Šunaššurra’nındüşmanı olsun. Šunaššurra beni desteklesin. Biz onunla (birlikte) savaşacağız.’

43 (A Ay. III 25–27) ‘ Ve eğer Kizzuwatna ülkesinden biri, bir takım düşmanın ağzından, majestesi ile ilgili bazı haberler duyarsa, o, Majestesine onu bildirsin(?)’

³⁸¹ Karauğuz (2001), a.g.e., 20.

46 (A Ay. III 35–36) ‘*Hatti ve Kizzuwatna ülkesi müttefik olsun. Onlar birbirleriyle dostça ilişkilerini sürdürsün.*

55 (A Ay. IV 11–13) ‘*Eğer bu düşman benim düşmanımsa, Majesteminki de benim düşmanımdır. Sonra o, sen Šunaššurra’nın da düşmanıdır. Bu düşman daima herikimizle savaşsın.*

56 (A Ay. IV 14–18) ‘*Ve eğer Šunaššurra şöyle söylesse: “ Hatti askerleri yardımına gelseydi, onların vahşeti neredeyse ülkemi kaplayacaktı.” Bununla birlikte ben Majestem, sen Šunaššurra için yaya ve arabalı savaşçıları nasıl temin ettiysem, sen de aynı şekilde benim için yaya ve arabalı savaşçıları temin et.*

57 (A Ay. IV 19–24) ‘*Üstelik ben Majeste, Hurri ya da Arzawa ülkesine karşı savaşa gidersem, Šunaššurra yüz süvari ve bin piyade asker temin etsin. Ve Majestemin nezaretinde orduya katılsın. Onlar Majestemin huzuruna varana kadar, sen, sefer için gerekli hazırlıkları yerine getir.*

I. Arnuwanda ile Kizzuwatnalı İşmerik Halkı ve Arasındaki Antlaşma (CTH 133)³⁸²

Yine bu antlaşma metninde de, askeri istihbarat ve askeri müttefiklik hükümlerine yer verildiği görülmektedir. Metinden seçilen ilgili maddelerin tercümesi aşağıda verilmiştir.

6 (B Öy.3–6) ‘*Bu kısım oldukça tahrip olmuştur.[Eğer herhangi bir elçi, düşman bir ülkeden size gelirse, onu gizlemeyin. Ve onu Majestesine gönderin].*

10 (B Öy.21-24) ‘*Eğer herhangi biri, size (karşı) kötü söz söylesse,-(bu kişi) ister sınır komutanı, küçük rütbeli biri, Hititli, Kizzuwatnalı her hangi biri ya da, (ya da) babası, annesi, erkek kardeşi, kız kardeşi, oğlu, hısım akrabası [] (olsun)-herhangi biri, (bu) sözü söylesse, onu hiç kimse gizlemesin. Onu yakalasin ve onu ilan etsin.*

³⁸² Karauğuz (2002), a.g.e., 67,68.

12 (B Ay.1–6) ‘Önceleri İšmerik ülkesinden yüz elli adet ağır silahlı asker gelirdi. Şimdi [] yaptım. Onlar altmış adet ağır silahlı askeri yakalasın. Ve gitsinler. Hür, köle ve ücretli ağır silahlı askerler gönderilmesin. Bu tanrı yemini altına [konsun].Eğer ülke büyük olursa, (bunun için) tekrar ağır silahlı askerler sevkedil[sin]. Bu ağır silahlı askerler arasında köle ya da ücretli bir asker [bulunursa] ve onlar gelirse, bu İšmerik halkı için suç olur.

IV. Tuthaliya ile Kurunta ve Arasındaki Antlaşma (Bo.86/299)³⁸³

Bu antlaşma metninde savaş durumunda hangi askeri yardımların yapılacağı rakamlar verilmek suretiyle açıklanmıştır. Metinden seçilen ilgili maddenin tercümesi aşağıda verilmiştir.

22 (Ay. III 32–42) ‘Senin karargâh (için istediğin) Hulaia Nehri Ülkesi’nin tablet evindeki yaya ve arabalı savaşçıları, babam Hattuşili muaf tuttu (bağışladı).Ve ben Majestem Büyük Kral da onları muaf tuttum. Ve gelecekte sadece yüz piyade birlik, bir askeri sefere gitsin. (Buna ek olarak) karargâhtaki tablet evinden asker istemesinler. Onlar karargâhtan her ne zaman (asker) talep ederse, onlar, ondan yüz asker talep etsin. Atlı birliklerin (istenme) mecburiyeti yoktur. Eğer Hatti ülkesi kralına karşı eşit rütbedeki biri ayaklanırsa ya da eğer Majestem bu yönde Aşağı Ülke’ye sefere giderse, sonra onlar ondan iki yüz asker talep etsin. Fakat onlar karargâh görevi yapmasın.’

II. Murşili ile Hapalla Kralı Targaşnalli ve Arasındaki Antlaşma (CTH 67)³⁸⁴

Bu antlaşmada ise düşman tarafından ülke içinde yürütülen dezenformasyonla mücadele ve askeri yardımlaşma hükümleri işlenmiştir. Metinden seçtiğimiz ilgili maddeler aşağıda verilmiştir.

3 (Öy. 10–17) ‘[Üstelik] Hatti ülkesinde (isyanla ilgili) kötü bir mesele ortaya çıkarsa ve sen onu iştirsen, Majesteme yardım için derhal yerini al.[Eğer] senin için gelmek [mümkün] olmazsa, (sen) Majestemin yardımına [yaya] ve arabalı savaşçıları gönder.

³⁸³ Karauğuz (2002), a.g.e., 102.

³⁸⁴ Karauğuz (2002), a.g.e., 113.

Herhangi bir bey onlara kılavuzluk etsin.[Fakat eğer] sen, [her nasılsa] kötülüğü göz ardı eder ve şöyle söylersen: “Bu kötülük olsun.” İşte bak, sen, [bu yüzden], tanrı yeminini bozacaksın. Ve eğer[sen] kötü bir meseleyi önceden [iştirirsen ve] ya [Hititli] ya da senden ayrılmış [Arzawalı her hangi biri suç işlerse] ve sen, Majesteme önceden hemen yazmazsan ve [bu adamları] göz ardı edersen ve şöyle söylersen: “Bu kötülük olsun.” İşte bak, sen tanrı [yeminini bozmuş olacaksın].

4 (Öy. 18–23) ‘[Ya da] eğer [Majesteme] karşı bir düşman [meselesi] ortaya çıkarsa, herhangi biri Majesteme karşı ayaklanırsa [ve ben sana] (şöyle) yazarsam: “ Yaya ve arabalı savaşçılarını öne sür (sorumluluğu üstlen). Ve derhal Majesteme yardım için yerini al.”[Sonra] yaya ve arabalı savaşçılarını öne sür. Ve Majesteme yardım için derhal yerini al.[Eğer] senin için (bu) mümkün değilse, sonra Majesteme yazarsan, yüksek memurlarının birinin gözetimi altında [yaya] ve arabalı savaşçıları harekete geçir. Majesteme yardım için onları [getir].Eğer bana yardım için yaya ve arabalı savaşçıları getirmezsen, işte bak, sen (bu yüzden) tanrı [yeminini] bozmuş olacaksın.’

5 (Öy. 24–27) ‘Üstelik ben Majestemin garnizonda bıraktığım askerleri, sen Tagašnallı bizzat kendine, evine ve hizmetçilerine baktığın gibi, bak (besle).Ve onlara iyi bir şekilde bak (davran) . Sen onlara kötü bir şekilde davranma. Eğer sen, [onlara] kötü bir şekilde davranırsan, işte bak, sen (bu yüzden) tanrı [yeminini] bozmuş olacaksın.’

6 (Öy. 28–34) ‘Üstelik halkın hainliği yüzünden, eğer dedikodular yayılırsa ve sonra (biri) gelir, senin huzurunda (şöyle) fısıldarsa: “Majestesi sana karşı şöyle (bir işe) giriyor.”Sen bu mesele hakkında Majesteme yaz. Ve eğer mesele doğru ise, ben Majestem [sana] tekrar yazdığımda, sen acele hareket etme. Ne de..... yapma.[Ve] sen Majesteme karşı kötülük yaparsan, [işte bak], sen (bu yüzden) tanrı yeminini bozmuş olacaksın. Üstelik Majesteme düşman olan, [senin] de düşmanın olsun. Ve senin düşmanın, Majestemin de düşmanı olsun.’

12(Ay. 25-32) ‘Ya da eğer sen, Majestemden yaya ve arabalı savaşçıları istersen [ya da] (etrafındaki) Hititli bir sınır komutanından, yaya ve arabalı savaşçıları istersen ya da bizzat sen onu çağırırsan, şöyle söylersen: “Düşman bana karşı ayaklanıyor.Onunla savaşmak için (bana yardıma) gel.” Sana, ya ben Majestem, [yaya] ve arabalı savaşçıları gönderirsem ya da ülkemin sınır komutanı sana yardım ederse ve düşmana

karşı [giderse], sana tam olarak nasıl söz vermişse ve yaya, arabalı savaşçıların ve ülkenle o düşmana karşı tereddütsüz savaş yapmaz, şöyle söylersen: “Ya düşman onları öldürsün (yensin) ya da onlar düşmanı öldürsün.” Ya da eğer [kendine göre] bir yerde yaya ve arabalı savaşçıları bırakırsan, sonra bu da tanrı yemini altına yerleştirilsin.’

13 (Ay. 33–49) [Üstelik] ben Majestemin karargahta senin için temin ettiğim ve senin yardımına gönderdiğim askerle ilişkili olarak, eğer [onlardan herhangi biri] senin ülkenle kaçarsa, yada birisi ile [], fakat sen onun arkasından []-mazsan, sen [] onu geri ver. Fakat [eğer] her nasılsa(?) sen bu konuda bir şey bilmiyorsan, (bu) mesele tanrı [yemini] altına konsun. [Ve eğer] candan...,eğer herhangi bir Hititli [kaçar] ve sen onu bulursan (yakalarsan), onu teslim et. Ya da [ülkene] yaya ve arabalı savaşçılar girirse ve bir kaçtı uyursa ya hastalanırsa ya da...-nırsa, [] onu yakala. Ya da herhangi biri ordudan, Arzavali adamı [kaçırırsa ve onu] köle yaparsa ya da onu satarsa ya da ordunun komutanı sana şöyle söylerse: “Adamlarımdan biri [kayıptır(?).Eğer] sen onu araştırıp [geri ver]mek için uğraşmazsan, sen tanrı yeminini bozmuş olacaksın. Üstelik ben Majestemin sana verdiği ülkeye ve Hatti ülkesinin [sınır bölgelerine], düşmanlar hareket eder ve bu sınır bölgelerine [saldırmak] için gelirse ve sen sözü iştirsen fakat ülkedeki komutana önceden [yaz]mazsan [ve] yardım etmezsen, kötülüğü göz ardı edersen ya da eğer düşmana [].Fakat sen derhal ona (komutana) yardım etmez ve düşmanla savaşmazsan [ya da] eğer düşman senin ülkenle doğru yürürse ve sen onunla savaşmazsan ve üstelik [ona şöyle] söylersen: “Saldırmaya git, (ganimetleri) al götür. Bu konuda herhangi bir şey [bilmek iste]miyorum.” [İşte bak], sen (bu yüzden) tanrı yeminini bozmuş olacaksın.’

II Murşili ile Mira Kuwaliaia Kralı Kupanta-Kurunta ve Arasındaki Antlaşma
(CTH 68)³⁸⁵

Söz konusu antlaşmada ise, olası isyanlara karşı ortak mücadele ve vassal ülke de bulunan askeri karargâhlarda (askeri üstlerde) kalan askerlerin bakımları ile ilgili hükümler kayda alınmıştır. Metnin ilgili maddelerinin tercümesi aşağıda verilmiştir.

³⁸⁵ Karauğuz (2002), a.g.e., 124,125,126.

16 (C II 26-C III 11) ‘Hatti ülkesinde isyan (ile ilgili) herhangi kötü (bir) olay ortaya çıkarsa, üstelik etraftaki ülke(ler)den herhangi biri, Majesteme (karşı) savaş başlatırsa, (o zamana kadar) Majesteme karşı hepsi iyi (olsalar bile), Majestemin sözünü bekle. Ben Majestem, sana yazarsam fakat eğer ister içerideki herhangi birisi, ister soylu biri ya da yaya ve arabalı savaşçılar ya da herhangi bir şahıs, Majesteme karşı isyan çıkartırsa ve ben Majestem, o şahsı veya yaya ve arabalı o (isyancıyı) yakalayacağım. Ben Majestem sana yazarsam: “Yaya ve arabalı savaşçılar(ını) öne sür. Ve bana yardım için derhal harekete geç.” Sonra yaya ve arabalı savaşçılar(ını) öne sür. Majestem için onları derhal harekete geçir. Eğer ben sana bizzat yazarsam: “ Sen bizzat buraya hareket et.” Sonra sen bizzat buraya hareket et. Eğer ben Majestem bu isyan meselesi hakkında yazmazsam fakat sen önceden iştirsen, onu gizleme. Eğer senin için mümkünse, yaya ve arabalı savaşçıları öne sür. Majesteme yardım için derhal onları gönder. Eğer senin için mümkün değilse, Majestemin sözünü bekle. Ve ben Majestem sana yazdığımda,’

17 (C III 12-21) ‘Eğer herhangi bir kimse, Majesteme isyan ederse ve beni bunaltırsa veya sonra herhangi bir kimse, Majestemin çocuklarına isyan ederse ve onları bunaltırsa ve ben sana yazarsam, yaya ve arabalı savaşçılar(ını) bana zamanında yardım için harekete geçir. Fakat eğer elçi bana gelmeye bırakılmazsa ve sen önceden olayı iştirsen, Majestemin sözünü bekleme. Bunu fal kuşunun meselesi olarak tutma. Yaya ve arabalı savaşçıları öne sür. Ve yardım et. Eğer bu sözlere uymazsan, tanrı yeminini bozacaksın. Yemin tanrıları seni (sonsuzca kadar) kovalasınlar.’

19 (A III 3-12; BIII 31-32; A III 5-6; D IV 2-8) ‘[Ya da] eğer Hatti ülkesi için, Majesteme karşı düşman meseleleri ortaya çıkarsa ve ben, sen Kupanta-Kurunta’ya yazarsam: “Yaya ve arabalı savaşçıları öne sür [ve] Majesteme yardım için derhal yerini al.” Sonra yaya ve arabalı savaşçıları sür ve Majesteme [yardım] için derhal yerini al.” Eğer senin için mümkün olmazsa, sonra Majesteme yaz. Fakat senin soylularından birinin gözetiminde yaya ve arabalı savaşçıları yardımına hemen getirmezsen, işte bak, tanrı yeminini bozmuş olacaksın. Yemin tanrıları seni sürekli kovalasınlar.’

20 (D IV 12–18) ‘Üstelik sen Kupanta-Kurunta nasıl bizzat kendine, evine, hizmetçilerine iyi davranırsan, ben Majestemin senin için karargahta bıraktığım

askerlere de aynı şekilde iyi davran. Sen onlara herhangi bir şekilde kötü davranma. Fakat eğer sen onlara herhangi bir şekilde kötü davranırsan, işte bak, sen (bu yüzden) tanrılar huzurunda suçlu olursun. Ve (böylece) tanrı yeminini bozmuş olacaksın. Yemin tanrıları seni sürekli kovalasın.'

Wiluša Kralı Alakšanduš ve II. Muwattalli Arasındaki Antlaşma (CTH 76)³⁸⁶

Bu antlaşma metninde ise ihanet sonucu söz konusu taraflara sığınan, komutan veya üst düzey yetkililere ve isyancılara yapılacak işlemler ve mütakbel seferlerde tarafların birbirlerine yapacakları askeri yardımlar hükme bağlanmıştır. Bu antlaşma metninden seçtiğimiz maddeler aşağıda verilmiştir.

10 (A II 58–73) [*Üstelik eğer herhangi biri, bazı yabancı ülkelerde, Majesteme karşı düşmanlık yapıp, [Hatti ülkesine karşı kötü] bir isyan çıkarırsa [fakat her şey Majesteme iyi ise, Majestemden (gelecek) sözü bekle. Ve ben Majestem] sana [yazdığım]da, (uygun bir şekilde yanıt ver). [Fakat eğer ister yüksek rütbeli bir memur, ister yaya ve arabalı savaşçıların birliği], Majesteme karşı [bir isyan çıkarırsa], <Majesteme> karşı isyanı [çıkaran] her kim olursa olsun, eğer ben majestem haklı olan şeyleri açıklarsam, sonra o kişiyi ya da [o yaya ve arabalı birliği yakalayacağım].Fakat eğer ben, sen Alakšanduš'a (şöyle) yazarsam: "Yaya ve arabalı savaşçıları öne sür. Onları derhal yardım[ıma] gönder." Sonra onları derhal bana gönder. Fakat eğer ben, sadece sen Alakšanduš'a (şöyle) [yazarsam]: "Tek başına buraya gönder." Sonra tek başına buraya yazmazsam fakat senin için [mümkünse], yaya ve arabalı savaşçıları öne sür. Onları Majestemin derhal [yardımına] gönder. Bu mesele için, sen, her hangi bir fal kuşu tutma.'*

14 (A III 3–15) '*Yaya ve arabalı savaşçılarınla ilgili olarak senin antlaşman şöyle yapılmış olsun: Eğer ben Majestem ya Karkışa, Maša, Lukka ya da Waršilla şehirlerinden askeri bir sefere gitmek için bazı yüksek rütbeli memurları gönderirsem, sonra sen onunla birlikte askeri sefere git. Fakat Hatti ülkesinden senin için askeri yükümlülükler vardır. Majesteme eşit olan krallar: Mısır kralı, Şanhara kralı,*

³⁸⁶ Karauğuz (2002), a.g.e., 143,144.

Hanigalbat kralı, Asur kralı (dır). Eğer bunlardan [biri], savaşa giderse ya da Majesteme karşı dâhili bir isyan çıkartırsa ve ben Majestem yaya ve arabalı savaşçılar için sana yazarsam, sonra derhal yardımıma <yaya ve> arabalı savaşçıları gönder.'

I.Šuppiluliuma ile Hayaşa Ülkesi Kralı Huqqana ve Arasındaki Antlaşma (CTH 42)³⁸⁷

Söz konusu antlaşma metninde ise seferler esnasında müttefiklerin birbirlerine karşı olan askeri sorumlulukları hükme bağlanmıştır. Metinden seçtiğimiz ilgili madde aşağıda verilmiştir.

12 (A II 14–21) *Ve ben Majestem karargâhta olduğumda, eğer ben []'nın yardımına savaşa gidersem, sen benimle [sefere git. Eğer ben], bir düşman ülkeye ya da düşman bir şehre [sefere gidersem], sen benimle ol. Ve sonra eğer sen, benim [sınır bekçim] ve gözcümsen ve eğer sen kendi şahsına baktığın gibi Majesteme bakarsan ve eğer sen şöyle söylersen: "Her ne olursa olsun, Huqqana'ya olsun. Fakat her iyi şey Majestesine olsun."*

II. Murşili ile Amurru Ülkesi Kralı Tuppi-teşup ve Arasındaki Antlaşma (CTH 62)³⁸⁸

Bu antlaşma metninde ise seferler sırasında Hayaşa ülkesinden geçecek Hititli askerlerin ikmal ve iaşe sorunu hükme bağlanmıştır. İlgili kısımların tercümesi şöyledir:

10 (A Öy. II 30-37) *Eğer Hititler, sen Tuppi-teşup'a yaya ve arabalı savaşçıları getirirse, onlar senin ülkeneye gireceği için, sen Tuppi-teşup düzenli olarak onlara yiyecek ve içecek sağla. Ve eğer (herhangi bir Hititli), Tuppi-teşup'a karşı kötü bir işe girişirse (ve) onun ülkesini ya da şehrini yağma ederse ya da Amurru ülkesindeki krallıktan Tuppi-teşup'u alırsa, o, yemini bozacak.*

³⁸⁷ Karauğuz (2002), a.g.e., 154.

³⁸⁸ Karauğuz (2002), a.g.e.,188.

III. Hattuşili ile Amurru Ülkesi Kralı Benteşina Arasındaki Antlaşma(CTH 92)³⁸⁹:

Bu antlaşma metninde ise siyasi ambargo ve askeri müttefiklik hükümleri geçmektedir. Metnin ilgili maddesi aşağıda verilmiştir.

10 (Ay. 5-11) *[Dostumla dost ol].Düşmanımınla düşman ol. [Eğer Hatti ülkesi kralı,.....ülkesine], Babil ülkesine, [...ülkesine] ya senin sınırının yakınındaki [Hatti ülkesi kralına düşman olan herhangi bir] yabancı [ülke] ya da senin ülkenin sınırı yakınındaki Hatti ülkesi kralına [dost olan herhangi bir ülkeye] giderse, [onlar döner ve] Hatti ülkesi kralına düşman olur, [Hatti ülkesi kralı] saldırıya gittiğinde, Benteşina [canı gönülden] yaya ve [arabalı savaşçılarla yola çıkmazsa], o, tanrı yeminini bozacak.*

IV. Tuthaliya ile Amurru Ülkesi Kralı Şauşga-muwa Arasındaki Antlaşma(CTH 105)³⁹⁰

Aşağıda verilen maddeyi siyasi iş birliği olarak yorumlamak mümkündür. Bu madde ayrıca kararlaştırılan ülkelere karşı siyasi ve ekonomik ambargo hükümlerini de içermektedir.

11 (A III 42-IV 18) *...Nasıl Mısır ülkesi [kralı], Majestemin [dostu] ise, o, seninde dostun olsun. [Fakat] eğer [o], Majestemin düşmanı ise, o, [seninde düşmanın] olsun. Ve benimle eşit olan krallar Mısır ülkesi kralı, Babil ülkesi kralı, Asur ülkesi kralı ve Ahiiawa ülkesi kralıdır. Eğer mısır ülkesi kralı, Majestemin dostu ise, o, senin de dostun olsun. Fakat eğer o, Majestemin düşmanı ise, o, senin de düşmanın olsun. Ve eğer Babil kralı, Majestemin dostu ise, o, seninde dostun olsun. Fakat eğer Majestemin düşmanı ise, seninde düşmanın olsun. Asur ülkesi kralı, Majestemin düşmanı ise, o, senin de düşmanın olsun. Senin tüccarın Asur ülkesine gitmesin. Ve sen ülkeneye onun tüccarının girmesine izin verme. O, senin ülkeneye geçmesin. Fakat eğer o, senin ülkeneye gelirse, onu yakala. Ve onu Majesteme gönder. Bu mesele tanrı [yemini] altına [konulsun].*

³⁸⁹ Karauğuz (2002), a.g.e., 195.

³⁹⁰ Karauğuz (2002), a.g.e., 200,201.

III. Hattuşili ile Mısır Firavunu II. Ramses ve Arasındaki Antlaşma³⁹¹

Aşağıda verdiğimiz antlaşma maddesinde ise yine askeri ittifak prensipleri hükme bağlanmıştır.

6. *Eğer dışarıdan bir düşman Hatti ülkesine saldırırsa ve [Hatt]i ülkesinin kralı hattuşil[i] bana şöyle yazarsa: “Ona karşı bana yardıma gel!”, Mısır ülkesinin kralı Büyük kral [Riamaşeşa ma]i-amana, askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve [düşmanını] ezecek ve Hatti ülkesini [h]oşnut edecek!*

2.3. HİTİT SEFERLERİ ÖNCESİ YAPILAN MİSTİK HAZIRLIKLAR

Başkent Hattuşa’da yapılan kazılarda ortaya çıkan çivi yazılı tabletlerin dört de üçünü dini metinler oluşturmaktadır³⁹². Bu sayısal veri Hitit toplumunda dinin kapladığı alanı göstermesi açısından çok önemlidir. Devlet dini olarak organize olan bu inanç sisteminde duaların önemli bir yeri vardır. Hititlerdeki dua türlerinden biri de özel amaçlı dualardır. Bu dualarda düşmanlar tanrılara şikâyet edilerek tanrılardan yardım istenmiştir³⁹³.

Kaşkaların kötülüklerine karşı yapılan duada şu satırlar dikkat çekicidir³⁹⁴: “*Düşmanlar Hatti ülkesine [saldırınca...] ülkeyi yağmalayan, onu alınca ve onu, size, tanrılara kesinlikle söyleyeceğiz onlardan davacı olacağız!*”, “*Bu ülkelerde sizin sahip olduğunuz tapınakları Kaşkalılar yıktılar ve siz tanrılarının sahip olduğu heykelleri yok ettiler.*”

Bu satırlar Hititlerin düşmanlarına karşı tanrılardan yardım istediklerinin açık bir delilidir. Tanrılara, onların düşmanlarının kötü ve haksız işler yaptıkları şikâyetinde bulunduktan sonra, tanrılardan kendilerine yardım edilmesini istemişlerdir.

³⁹¹ Alp (2001), a.g.e., 116.

³⁹² Kinal (1998), a.g.e., 207.

³⁹³ Dinçol (1982), a.g.e., 87.

³⁹⁴ Alp (2001), a.g.e., 73.

Anitta yazıtında ise kral seferleri için Fırtına tanrısından onay aldığını şöyle ifade etmiştir: “*Kuššara kralı Pithana'nın oğlu Anitta (şöyle):Konuş: Göğün Fırtına Tanrısına (karşı) iyi olunca, Neša kralı Kuššara kralına (karşı) savaş açtı []*”.

I.Hattuşili de seferlerini anlatırken kendisinin Güneş Tanrısından yardım aldığını bir çok satırda vurgulamaktadır. “*Ertesi yıl Güneş Tanrısı el(imi) tuttu, Allalha düşman olduğundan gittim ve Allalha'yı imha ettim.*”

I. Şuppiluliuma ise yaptığı askeri seferleri anlatırken kendisinden “*Fırtına Tanrısının sevgilisi*³⁹⁵” olarak bahsetmektedir. Böylece kendisinin bu seferleri yaparken Fırtına tanrısının destek ve onayını aldığını özellikle belirtmektedir.

II. Murşili de babası I. Şuppiluliuma'nın icraatlarını anlattığı metinde tanrılar tarafından korunduğunu şöyle ifade etmiştir:“*Fakat babam ileri doğru yürüdüğünde, O Hayaşa'lı düşmanla]nın ülkesinde karşılaşmadı. Böylece babam Hayaşa'lı düşmanı yakalamaya gitti, fakat yine onunla karşılaşamadı. Buna rağmen Kaška'lı düşman ve tüm kabile birlikleriyle taşrada karşılaştı. Ve Tanrılar onun yanında yeraldılar: Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Hatti'nin Fırtına Tanrısı, Ordu'nun Fırtına Tanrısı ve Savaş alanını İstar'ı, (böylece) çok sayıda düşman öldü. Aynı zamanda pek çok esir aldı ve onları Şamuha'ya geri götürdü*³⁹⁶”.

Hititli kralların askeri seferlerden önce nasıl bir dini hazırlık yaptıklarına en güzel örneklerden biri II. Murşili'nin hayatının ilk yıllarını anlatan yıllıkta görülmektedir³⁹⁷: “*Ben Majeste babamın tahtına oturunca, bana karşı savaşan etrafımdaki düşman ülkelerin hiç birine karşı henüz sefere gitmeden (önce) hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçasını sabit bayramları ile ilgilendim ve onları yaptım. Hakimem Arinna'nın Güneş tanrıçasına elimi kaldırdım ve şöyle dedim: “Hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçası, beni çocuk (diye) çağıran, beni küçük gören ve senin Arinna'nın Güneş tanrısının topraklarını almaya kalkışan etraftaki düşman ülkelere karşı benim yanıma aşağıya gel ve o etraftaki düşman ülkelerini benim önümde öldür!” Arinna'nın Güneş Tanrıçası sözlerimi işitti ve benim yanıma aşağıya geldi. Babamın*

³⁹⁵ Alp (2001), a.g.e., 93.

³⁹⁶ Hans, Gustav, Güterbock (1956). The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II, Journal of Cuneiform Studies ,Cilt: 10, 62,63.

³⁹⁷ Alp (2001), a.g.e., 125.

tahtına oturduğum zamandan itibaren etraftaki bu düşman memleketlerini on yıl içinde yendim ve onları imha ettim.”

Yine II. Murşili'nin Kaşka ülkelerine karşı yaptığı seferlerden birinde kral askeri sefer sırasında tanrılardan geldiğine inandığı yardımını şu şekilde ifade edilmiştir³⁹⁸: “*Ben Majeste gittim, Pittagal(aišša)'da karagah kurdum. Askerlerim kamp kurunca, efendim kudretli Fırtına Tanrısı tanrısız adaletini gösterdi. Bütün gece yağmur yağdı. Arkasından sis bastırdı. Düşman, ordunun kamp ateşini göremedi ve düşman kaçamadı. Gün ağarınca, (efendim) kahraman Fırtına Tanrısı yine tanrısız adaletini gösterdi. Erkenden derhal sis aşağıya indi. Benim ve askerlerimin önüne sis geldi. Malazziya (ülkesi)ne aşağıya yürüyünceye kadar sis benim ve askerlerimin önünde oldu. Düşman (bizi) göremedi. Malazzi ülkesine varınca, (tanrı) önümüzden sisi kaldırdı. Benim farkımda olmayan düşman, ekinleri biçmeye koyulmuştu. Malazziya ülkesi halkını otururken buldum. Onlara saldırdım. Sivil halkı, sığırları (ve) koyunları yakaladım. Ülkeyi yaktım. Onları imha ettim.” Bu satırlarda açıkça kral aldığı zaferi tanrının yardımına bağlamaktadır.*

Diğer taraftan Boğazköy'de Aslanlı Kapı'nın 750m. Güney batısında bulunan ve “Boğazköy Kılıcı” olarak tanınan kılıcın üzerinde çivi yazılı Akadça bir yazıt tespit edilmiştir. Bu yazıtın çevirisini ÜNAL, A. şu şekilde yapmıştır: “*Büyük kiral Duthaliya Aššuwa ülkesini yerle bir ettiği zaman, bu kılıçları efendisi Fırtına Tanrısına adak olarak sundu*³⁹⁹”.

Arnuwanda ve Aşmunikal çiftinin yazdırdığı bir tablet ise “savaşın önce yapılan ayin metni” olarak kabul edilmektedir. Bu belge yine savaşın önce tanruların desteğinin alındığının önemini vurgulamaktadır⁴⁰⁰: *Düşman ülkesi sınırında bu ayini icra ettiklerinde, o Arinna'nın Güneş tanrıçası'na ve Fırtına Tanrısı'na, tanrı İnar ve bütün diğer tanrılara, tanrı Telipinu ve Durmitta kentinin diğer bütün tanrı ve tanrıçalarına... ve bütün dağ ve ırmaklara bir (er) kurban eder. Bir koyun ise, tanrı Zithariya'ya kurban edilir. Sonra şöyle söylerler: 'Bak! Zithariya bütün tanrılara yalvarıyor. Zithariya'yı*

³⁹⁸ Alp (2001), a.g.e., 127.

³⁹⁹ Ahmet Ünal (1993), Boğazköy Kılıcının Üzerindeki Akadça Adak Yazısı Hakkında Yeni Gözlemler, Nimet Özgüç'e Armağan, Ankara: T.T.K. Basımevi,

⁴⁰⁰ Dinçol (1982), a.g.e., 64,65.

kutsamak çoktandır hazırlanan kurbanlar, ülkeler kargaşa içine düştüğünden yapılamıyor. (Yoksa), oralarda onun için bayramlar düzenlenecekti. Şimdi ise, Kaşkalar onları (=o ülkeleri) aldılar. Kaşkalar savaşa başladılar. Onlar kendi güç ve kudretleriyle böbürleniyorlar. Ey tanrılar! Onlar sizi hafife alıyorlar. Bakın! Zithariya bütün tanrılara başvurup, yakınmalarını sizin huzurunuzda getiriyor. Hüküm verin, ey siz, tanrılar! Bunu tanrıların görevi sayın. Bu insanlar(=Kaşkalar) tarafından alınan sadece Zithariya (tapınağı) değildir. Onlar (=tapınaklar) bütün tanrılarının elinden alınmıştır; Arinna'nın Güneş Tanrıçası'ndan, Fırtına Tanrısı'ndan, İnar'dan, Telipinu'dan, hepimizden, tüm tanrılardan alınmıştır. Sizden kentler de alınmıştır... Zithariya'nın(yakınmaları) hakkında hüküm verirken, kendi hakkınızda da hüküm vereceksiniz! Kaşka ülkesini yok edin, ey tanrılar! Her tanrı kendi tapınağını düşünsün ve onu geri alsın!...Halk onun bayramlarını yine kutlasın!' Ve sonra şöyle konuşur : 'Ey Kaşka ülkesinin tanrıları! Sizleri de toplantıya çağırdık. Gelin yiyin, için! Size karşı yaptığımız suçlamaları duyun! Hatti ülkesinin tanrıları size hiçbir şey yapmadılar... Fakat siz, Kaşka ülkesinin tanrıları, savaşı başlattınız. Sizler, Hatti ülkesinin tanrılarını yerlerinden attınız, oraları kendiniz aldınız. Kaşka halkı da savaşa başladı. Hititler'in elinden kentlerini aldınız, onları tarlalarından, arazilerinden sürdünüz, bağlarından çıkardınız. Hatti ülkesinin tanrıları ve Hitit halkı kanlı bir öç istiyor. Hatti ülkesinin tanrıları ve Hatti insanların öcü sizi etkileyecektir, Kaşka ülkesinin tanrıları ve insanları!...(Bundan sonra Hitit ordusunu günahlarından arındırmak için bir ayın yapılır)...(İşini) bitirince, yeniden Hatti ülkesinin tanrılarının huzuruna gider ve onlar ekmek ve eti yerler. Hatti tanrılarına, Ordunun Fırtına Tanrısı'na ve Savaş Tanrısı'na (=adı Wurunkatte) kurban sunar, onlara uygun miktarda içki sunar. Sonra (rahip) ayinde kullanılan gereçleri ve koyun derilerini alır. Sonra orduya dönerler ve böylece savaşa giderler.'

Bütün bunların yanında, III. Hattuşili ise kendi varlığını tamamen Tanrıça İstar'a bağlamaktadır⁴⁰¹. Askeri ve politik zaferlerini de tanrıçanın yardımlarına yormaktadır. III. Hattuşili'nin kendi yazdırdığı ve otobiyografi niteliği taşıyan söz konusu metinde tanrıçanın seferlerde yaptığı yardımlar şu şekilde anlatılmıştır⁴⁰²: “*Hakimem tanrıça İstar beni beğendiğinden gözlerimi hangi düşmana çevirdi isem, düşmanlardan hiçbiri gözlerini bana geri çevirmedi. Düşman ülkelerini devamlı surette yendim. Hakimem*

⁴⁰¹ Dinçol (1982), a.g.e., 41.

⁴⁰² Alp (2001), a.g.e., 135.

tanrıça İştar'un beğenisi üzerimde kaldı. Hatti ülkelerinin içinde hangi düşman kaldı ise, onu Hatti ülkelerinden kovdum. (Henüz) genç (bir delikanlı) iken devamlı surette yendiğim düşman ülkeleri hakkında ayrı bir tablet hazırlayacağım ve onu tanrıçanın huzuruna sunacağım”, “Kardeşim Muwatalli beni gönderdi. Bana az sayıda askerler ve araba savaşçıları verdi. Ülkenin az sayıda yardımcı askerlerini ve araba savaşçılarını aldım, gittim ve düşmanı Hahha kentinde sıkıştırdım ve onunla savaştım. Hakimem Tanrıça (İştar) önümden koştu. Onu (düşmanı) yendim ve bir zafer anıtı inşa ettim”.

Ayrıca Savaş Tanrısı için kutlanan bayramlar da askeri hazırlıkların bir parçası olarak düşünölmelidir. Metinlerden öğrenildiğ kadarıyla, bu bayram törenlerinde sahne oyunları ve yarışmalar düzenlenmektedir. Bu yarışmalardan birinde yarışa katılan 10 koşucudan birinci gelene 1 mina gümüş verilmekte, ayrıca iki özel ekmek ile ödüllendirilmektedir. Bir diğeri yarışmada ise birinci ve ikinci gelen yarışmacılara birer askeri giysi armağan edilmiştir. Başka bir bayramda ise rahiplerle fırtına tanrısı savaşır gibi yaparlar, Tanrı onları yener, sonra rahip krala dönerek : “*Korkma! Sen hep muzaffer olacaksın, Fırtına Tanrısı düşmanları senin ayaklarının altına koyacak, sende onları boş kaplar gibi kıracaksın!*” şeklinde bir konuşma yapar ve bunun arkasından dualar okunur. Bir başka törende ise, Tanrıça Hepat'ı bir yapının içinde görürler, kapıları üstüne kaparlar, tanrıça ile kral arasında bir konuşma geçer, kral tanrıya meydan okur, onu yeneceğini söyler; tanrıça ‘yenersin’ der. Savaş oyunları ile kralın düşmanların güçlerini yenmesi temsil edildiğinden, buna ilişkin hareketler törenlerin sevilen bir parçasıdır. Bir başka bayramda kentin adamları bir pınarın ya da havuzun üzerinde dururlar. Törenlerde eğlendirici işler yapan görevliler onlara saldırırlar, vururlar; kral saray muhafızlarına gözüyle işaret eder, muhafızlar, saldırganları kente kovarlar. Sembolik olarak yapılan savaşlardan biri ise şöyle betimlenmiştir: *Gençler iki gruba ayrılırlar ve ayrı adlar alırlar. Bir gruba “Hatti adamları”, ötekine ise “Maşa adamları” derler; Hatti adamları bakır silahlar, Maşa adamları ise kamıştan silahlar taşımaktadır. Onlar birbiriyle savaşırırlar. Hatti adamları galip gelir; birini esir alır ve tanrıya verirler*⁴⁰³.

Askeri seferlere çıkılmadan önce yapılan mistik hazırlıkların diğeri ayağınını ise kehanet ve fal sorguları oluşturmaktadır. Her yıl ilkbaharın başlangıcında kehanetlerde

⁴⁰³ Dinçol (1982), a.g.e., 87.

bulunulmuştur, kehanetler olumlu çıktığı takdirde de sefer hazırlığı için emir verilip toplanma zamanı ve yeri kararlaştırılmıştır⁴⁰⁴.

Askeri konulu fal sorularını ise, tasarlanan askeri seferler, uygulanacak stratejiler ve izlenecek yollar, krallığın ordusu ile birlikte kışı geçirmek istediği korunaklı yerlerin tesbiti oluşturmaktadır⁴⁰⁵.

Kışlanmak istenen kentin güvenliği bir talih falı metnine şu şekilde girmiştir: *“Kral ve Kraliçe kışı Ankuwa kentinde geçirmek istiyorlar. (Ey tanrılar eğer) Ankuwa’yı uygun buluyorsanız ve kral ve kraliçenin başı için her şey kesinlikle iyi olacaksa, talih falının sonucu ‘evet’ olsun!”*

Diğer bir metinde ise sefer dönüşü olacaklar kuş falı sorusunu oluşturmaktadır: *“Majesteleri, tanrıların ayinlerini sefer dönüşü kutlayacaktır. Kral ve kraliçe, Halep kenti Fırtına Tanrısı’nın şimşek bayramını orada Hattuşa’da kutlayacaklardır. Ey tanrılar bunu uygun buluyorsanız, fal kuşları bunu tesbit etsinler. Kartal kanatlanıp uçtu; gagasını ileriye doğru tutuyor, gagasını ters(?) çevirmiş. Aliliya kuşu “iyi” parselden çıktı ve öteye doğru gitti. Arsintati kuşu uçarak (?) yolun ötesine (geçti). Aramnanza kuşu öte tarafa doğru geçti gitti.(Kuş falcıları) Piyatarhu ve GE₆.SES şöyle (yorumlarlar): (Evet kuşlar) olumlu işaret verdiler!”⁴⁰⁶.*

III. Hattuşili dönemindeki seferlerde hemen hemen her saldırı için bu tip fallara başvurulmuştur. Fal sorularından bazıları şunlardır: Kaşkalara karşı girişilen seferden biri için kral ve ordunun Haharwa Dağı’nda gecelemesi uygun mudur? Orduda bir salgın hastalık çıkabilir mi?⁴⁰⁷.

Ayrıca yapılan askeri seferler sırasında askeri kampta meydana gelen veba salgınına karşı “günah keçisi” ayini kullanılmıştır. Bu ayinle ilgili de şu ifadeler yer almaktadır: *“Bir eşek getirir ve düşmanın ülkesine doğru sürerler ve şöyle derler: Ey*

⁴⁰⁴ Gurney (2001), a.g.e., 95.

⁴⁰⁵ Ahmet Ünal (1983), Hitit Sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 8.

⁴⁰⁶ Ahmet Ünal (2004), Hititlerde Fal, Arkeo-Atlas, Sayı:3, s.45.

⁴⁰⁷ Dinçol (1982), a.g.e., 65.

*Yarriş! Sen bu ülkeye ve kampına felaket verdin, bu eşeğin onu yüklenmesini ve düşmanın ülkesine götürmesini sağla*⁴⁰⁸.

Yukarıda anlatılan bilgiler ışığında askeri seferlerden önce ve seferler sırasında yapılan sefer organizasyonunun bir parçası olarak dualardan, bayram ayinlerinden, fal ve büyüden yararlandığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Hitit kralları vassal şehirlerin beylerinin yardımını istenilen düzeyde sağlamak için onları tanrıların gazabı ve fal ayinleri vasıtasıyla korkutma yoluna gitmişlerdir.

2.4. HİTİT SEFERLERİ ÖNCESİ YAPILAN PSİKOLOJİK HAZIRLIKLAR

Tarih boyunca meydana gelen savaşlarda askerlerin ve komutanların psikolojileri savaşın kaderini belirlemiştir. Askerin savaşa psikolojik olarak motive olması savaşta önemli bir üstünlük sağlamaktadır. Birçok psikolojik hazırlık yöntemi vardır. Bunlardan en önemlilerinden biri “*yemin etme*”dir. Yemin bir tür söz vermedir. Fakat bu söz vermenin en önemli farkı verilen sözün bir insana değil tanrıya ya da tanrılara verilmesidir.

Eskiçağ toplumlarında insanlar başlarına gelen her tür doğa olayını, salgını, felaketleri, yenilgi ve zaferleri kısacası hayatlarında meydana gelen her olayı tanrılardan bilmektedirler. Bu nedenle edilen yeminlerin yerine getirilmemesi durumu yemin tanrılarının ayrıntılı lanet tiplerine maruz kalmayı gerektirdiğinden çok etkili olmuştur. Kanımızca askerlere ettirilen bu yeminler sefer hazırlıklarının psikolojik yönünün önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Alt düzey subaylar ve ordu personeli göreve yemin seremonisiyle başlamaktadır. Ayrıca yemini çiğneyenler ciddi yaptırımlarla tehdit edilmişlerdir⁴⁰⁹. Bu yemin sırasında askerler krala, kraliçeye ve prenslere sadık kalacaklarına dair antlar içmişlerdir ve bu andı bozmaları halinde ne gibi lanetlemelere uğrayacakları da çeşitli benzetmelerle kendilerine anlatılmıştır⁴¹⁰.

⁴⁰⁸ Gurney (2001), a.g.e., 138.

⁴⁰⁹ Bryce (2003), a.g.e., 126.

⁴¹⁰ Dinçol (1982), a.g.e., 61.

Yemin metinlerinden bazı satırların transkripsiyon ve tercümesi aşağıdadır⁴¹¹:

Vs.I

- 17 []-zi nu te-iz-zi [ka-a-aš-ua]
 18 [ku-i]t TI-an-za [e-eš]-ta nu ša-ra-a n[(e-pí- eš)
 19 ú-e-mi-iš-ki-it [k]i-nu-na-an ka-a-ša[
 20 li-in-ki-ia-aš pí-di da-ša-ua-ah-hi-ir []
 21 na-aš-ta ku-iš ku-u-uš NI-IŠ DINGIR^{LIM} ša-r[i-iz-zi]
 22 na-aš-ta A-NA LUGAL KUR^{URU} HAT-TI ap-pa-a-li da-[a-i]
 23 nu-za-an A-NA KUR^{URU} HAT-TI LÚ KÚR-li IGI^{HIA}-ua[]
 24 da-a-i na-an ki-e NI-IŠ DINGIR^{LIM} a-pa-an-[d(u)]
 25 nu a-pí-el-la tu-uz-zi-in da-šu-ua-[ah-ha-an-du]
 26 nam-ma-aš du-ud-du-mi-ia-ah-ha-[a]n-du nu^{LÚ} a-r[a-aš]
 27^{LÚ} a-ra-an li-e a-uš-zi ka-a-aš-ša li-e [ku-u-un]
 28 iš-dam-ma-aš-zi nu-uš-ma-aš HUL-lu h[é-in-kán]
 29 pí-an-du nu-uš kat-ta-an GÌR^{MEŠ}-ŠU-NU pa-ta[(l-li-it)]
 30 pa-tal-li-ia-an-du še-ir-ra-aš ŠU^{MEŠ}- ŠU-NU iš-hi-an-du
 31 nu GIM-an ŠA KUR^{URU} AR-ZA-U-UA tu-zi-uš
 32 li-in-ki-ia-aš ŠU^{ME.EŠ}- ŠU GÌR^{MEŠ}-ŠU iš-hi-i-e-ir
 33 nu-uš har-pu-uš da-a-i-e-ir a-pí-el-la tu-zi-uš
 34 QA-TAM-MA iš-hi-ia-an-du nu-uš har-pu-uš ti-an-du
 35 har-nam-mar I-NA QA-TI-ŠU-NU da-a-i na-at li-pa-a-an-zi
 36 nu KI.MIN ki-i-ua ku-it Ú-UL-ua har-nam-mar
 37 nu ki-i har-nam-mar ma-ah-ha-an te-pu da-an-zi
 38 na-at iš-nu-u-ri im-mi-ia-an-zi nu iš-nu-u-ra-an
 39 UD I.KAM ti-an-zi na-aš pu-ut-ki-i-e-it-ta
 40 ku-iš-kán ku-u-uš-ša NI-IŠ DINGIR^{MEŠ} šar-ri-iz-zi
 41 na-aš-ta A-NA LUGAL KUR^{URU} HAT-TI ap-pa-a-li da-a-i
 42 nu-za-an A-NA KUR^{URU} HAT-TI LÚ KÚR-li IGI^{HIA}-ua
 43 da-a-i na-an ki-e NI-EŠ DINGIR^{LIM} ap-pa-an-du
 44 na-aš-kán i-na-na-aš še-ir ar-ha pár-ši-ia-ad-da-ru

⁴¹¹ Nobert Oetteinger (1976), *Die Militärischen Eide der Hethiter*, Studien zu der Boğazköy-Texten, Heft 22, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, s.6,7,8,9.

- 45 nu i-da-a-lu hi-in-kán pí-e-da-ú a-pí-e-ma
 46 da-ra-an-zi a-pa-a-at e-eš-du
 47 na-aš-ta GAB.LÀL ^{UZU}Ì.UDU-ia I-NA QA-TI-ŠU-NU da-a-i
 48 na-aš-ta ha-ap-pí-na pí-e-š-ši-ia-az-zi
 49 nu te-iz-zi ki-i GAB.LÀL ma-ah-ha-an
 50 šal-li-ia-it-ta Ì.UDU-ma-ua GIM-an mar-ri-it-ta
 51 na-aš-ta ku-iš-ša NI-EŠ DINGIR ^{LIM} šar-ri-e-iz-zi
 Vs.II
 1 na-aš-ta A-NA LUGAL KUR ^{URU}HAT-TI ap-pa-a-li da-a-i
 2 na-aš GAB.LÀL-[aš i]-ua-ar šal-li-it-ta-ru
 3 ^{UZU}Ì.UDU-m[a-u]a i-ua-ar mar-ri-e-it-ta-<ru>

Yukarıdaki satırların tercümesi şöyledir:

- 17... o ve konuşuyor: “Buradaki
 18 (henüz) hayat doluyken, oradaki gökyüzünü algılayabiliyordu
 19 ve bak, şimdi onu
 20 ant içme yerinde kör ediyorlar.
 21 (Bunun gibi) artık yemini bozan
 22 ve Hatti'nin kralına karşı sinsice davranan
 23 ve Hatti ülkesine düşmanca bakanı
 24 bu ant yakalar
 25 ve sahibinin gözünü alır
 27 kimse ne birbirini görsün, ne de
 28 duysun! Ve onlara kötü bir son
 29 versinler ve onları ayaklarından ayak kelepçeleriyle (Pranga)
 30 bağlasınlar ve yukarıdan ellerini bağlasınlar!
 31 Ve yemin tanrıları Arzawa ülkesinin ordusunu
 32 ellerinden ve ayaklarından bağladığı
 33 ve onları yığdığı gibi, onların ordusunu
 34 bağlayıp topunu yığsınlar!”
 35 Ellerine maya koyuyorlar ve onlar buna dilleriyle dokunuyorlar.
 36 Ve o şöyle konuşuyor:...Bu nedir? Bu maya değildir.
 37 Bu mayadan nasıl birazcık alınıyorsa

38 ve hamur kabına karıştırılıyorsa ve kap
 39 bir gün bırakılıyorsa ve kabarıyorsa
 40 işte böyle yemini bozan
 41 ve Hatti ülkesinin kralına karşı sinsi (hilekâr) davranan
 42 ve Hatti ülkesine düşmanca bakan,
 43 bu yemin tarafından yakalansın,
 44 ve bu yüzden hastalansın, tamamen kırgın düşsün
 45 ve kötü bir sona kavuşsun!”
 46 Şunlar konuşur ama: “Bu (böyle) olmalı
 47 Sonra ellerine mum ve koyun yağı koyar,
 48 ardından açık ateşe atar
 49 ve konuşur: “Bu mumun eridiği gibi,
 50 yağın dağıldığı gibi,
 51 artık yemini bozan her kimse,
 1 ve Hatti ülkesi kralına karşı sinsice (hilekâr) davranıyorsa
 2 mum gibi erisin
 3 koyun yağı gibi dağılsın!”

Diğer yemin parçasının çevirisinden ise şu satırlar okunmaktadır:

“ Sonra arpayı ve arpa ekmeğini ellerine verir, onları ezerler ve o şöyle söyler: ‘Arpayı değirmen taşları arasında öğüttükleri su ile karıştırdıkları, pişirdikleri ve (sonra) parçaladıkları gibi, kim bu antları bozarsa, kim krala, kraliçeye ve prenlere ve Hatti ülkesine kötülük yaparsa, bu antlar onları tutsun! Onlarında aynı şekilde kemikleri öğütülsün! O da aynı biçimde suda (boğulsun)! O da aynı biçimde parçalansın! Onunda kötü bir alın yazısı olsun!’ Ve adamlar bağırlar: ‘Öyle olsun!’. ‘Bu arpanın nasıl yeşerme gücü artık yoksa o tarlaya götürülüp nasıl tohum olarak artık kullanılamazsa, ekme olarak nasıl artık saklanamazsa, kim bu antları bozar ve krala, kraliçeye ve prenlere kötülük ederse, ant tanrılarında onun geleceğini yok etsinler! Karısı erkek ya da kız çocuk doğurmasın! Arazisi ve tarlaları ürün vermesin! Sığırları buzağılamasın, koyunları kuzulamasın!’⁴¹²”

⁴¹² Dinçol (1982), a.g.e., 61.

Bir yemin töreni sırasında ayinler eşliğinde şu sözler söylenmektedir:

Bir kadının giysilerini, bir ayna ve bir örekeyi getirirler, bir oku kırar ve şunlar söylenir: “Burada gördüğün kadın eşyaları değil mi? Onları buraya yemin (töreni) için getirdik. Bu yeminleri her kim çiğnerse ve krala, kraliçeye ve prense kötülük yaparsa, bu yeminler onu erkekten kadına döndürsün, askerleri kadın olsun, kadın gibi giyinsinler, başlarını örtsünler! Yayıları, okları kırılsın ve ellerine sopayla vurulsun ve ellerine aynayla öreke tutuşturulsun⁴¹³!”

Yukarıda verilen yemin metinlerinde yemini çiğneyenlere karşı uygulanılacak yaptırımların çok çeşitli olması önemlidir. Her insan farklı kişilik özellikleri göstermekte ve her insanın önem verdiği değerler değişmektedir. Bu metinlerde de insanın bu özelliği dikkate alınarak yaptırım olarak düşünülen lanetlemelerde de çeşitlilik gözlenmektedir. Etkileyici bir ifadeyle tasvir edilen lanetleri uygulama görevi yemin tanrularına verilmiş ve askerler üzerinde bir tür psikolojik baskı oluşturulmak suretiyle savaşlar sırasında krala ve ülkeye bağlılıkları yemin altına alınarak seferlerde sağlanacak başarının teminatı sağlanılmaya çalışılmıştır.

2.5. HİTİT SEFERLERİ ÖNCESİ YAPILAN ASKERİ HAZIRLIKLAR

Anadolu’ya yoğun kar düşmesi kış aylarında askeri seferlerin düzenlenmesine engel olmuştur. Bu sebeple seferler ilkbahar ve yaz aylarıyla sınırlandırılmıştır⁴¹⁴. Gerçekten Anitta yazıtında Kral’ın “*Ha[rk]iuna’yı sıcak bir zaman [da yendim.]*” demesi bu durumun çok açık ifadesidir⁴¹⁵.

Anadolu için sıcak zaman ise ilkbahar veya yaz aylarıdır. Kış ayları yaklaştığında, ordu kışlamak üzere ya başkente ya da “*kralın tahkimatlı ordugâhlari*” denilen kışlalara çekilmiştir. Bahar geldiğinde kral tekrar sefere çıkacaksa ordusunu belirli toplanma yerlerinde denetleyerek savaşa hazırlanmaktadır. Ayrıca mevcut

⁴¹³ Bryce (2003), a.g.e., 129.

⁴¹⁴ Bryce (2003), a.g.e., 95.

⁴¹⁵ Alp (2001), a.g.e., 53.

bilgilerden kralın kış başında ordusunun bir kısmını terhis ettiğini ancak belirli bir kısmını daimi ordu olarak beslediği düşünülmektedir⁴¹⁶.

Hititlerin yaptıkları siyasi antlaşmalar vassal devletlerle askeri işbirliği yapıldığını ve bu ittifak gereği tarafların savaş durumlarında belli sayılarda savaş arabası ve piyade yardımı yapmayı garanti ettikleri, siyasi hazırlık bölümünde ifade edilmişti. Kral zaman zaman yaptığı denetlemelerle ordusunun sayısal gücünü kontrol etmektedir. Ugarit kralına gönderdiği bir mektupta şunlar belirtilmektedir: “*Bak, majestenin saray ahırcılar başı Talmiteşup sana gelecek, askerlerinin ve arabalarının kaç adet olduğuna bakacak. Öyleyse, hizmete sunacağın asker ve arabaları çıkart. Majeste onları saydırtacak*⁴¹⁷.”

Ayrıca kral, kale komutanlarına çok ayrıntılı emir fermanları göndererek ordusunu hem denetlemiş hem de herhangi bir askeri operasyona ve düşman saldırılarına daima hazır olmasını sağlamaya çalışmıştır.

Bir Hitit kralının kale komutanına emirlerini içeren fermanında şunlar vurgulanmaktadır: “*Gözetleme yerlerinin olan [...] Sonra gözetleyiciler yolları düzeltsinler! Düşmanın izine baksınlar! Sonra kale kumandanı iki günde bir kaledeki askerleri (ve) gözetleyicileri...[düşmanın izini sürmeye göndersin!] yollar düzeltilmiş olduğundan gözetleyiciler düşmanın izini görünce, derhal haber getirsinler! Kentleri(n kapılarını) içerden kapasınlar! Sonra Tarım işçileri sığır(ları), koyun(ları), at(ları) ve [eşe]k(leri) aşağıya bırakmasınlar! (Onları) korusunlar! Kale kumandanı (düşmandan yana) önde olan kaleler ile düşmanın yollarını sayılı tutsun (saysın) ve onları kayıtlı tutsun! (Kaydetsin!). Sonra bir yolu gözetleyici tutsun! Onların üstünde (de) üç çavuş dolaşsın!*

(Kale kumandanı) kalelerinde bulunan askerleri saysın! Onları kaydetsin! İkinci, üçüncü (ve) dördüncü yerin (sıranın) çavuşlarını yer(in)de tanıyacak! Düşman vurduğu zaman (vurup kaçtığı zaman) askerler düşmanın izini üç gün süre ile takip etsinler! Yolları iki gün tutsunlar! Kim düşmanı öldürmezse, kale kumandanı (onu), ister ikinci sıradan,(ister) üçüncü sıradan bir çavuş (olsun), yakalasın ve onları Majestemin huzuruna göndersin!

⁴¹⁶ Dinçol (1982), a.g.e., 60,61.

⁴¹⁷ Dinçol (1982), a.g.e., 62.

.....[.....atlar] [.....] bronz kama [.....br]onz, yaylar [.....o]kl[ar],.....[.....] o[ls]un! [.....] . askerler, onlar okdanlıklar, [...], kalkanlar, başbağları(?), veile [techiz edilmiş ve i]yileştirilmiş olsun! Ve on(lar)ı [kale kumandanı (?)] her zaman karşı(ısn)da görsün! (onları teftiş etsin!?)⁴¹⁸.

Kısa bir bölümünü aktarmaya çalıştığımız metinde, çok ayrıntılı olarak kale kumandanının kale içinde ve dışında düşman saldırılarına karşı alması gerekli her türlü tedbirin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Metnin muhtevsından askerlerin sayılması ve silahların denetlenmesinin de çok önemli bir faaliyet olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum devletin askeri döküm çalışması olarak düşünülebilir. Kuşkusuz envanter çalışmalarının sonuçları sefer organizasyonları sırasında aktivitenin sağlıklı olması açısından değerlendirilerek ordunun asker ve silah durumunun tespitine çalışılmıştır.

2.6. HİTİT SEFERLERİNDE UYGULANAN SAVAŞ STRATEJİLERİ, İKMAL VE SEFERLERDE KULLANILAN MUHTEMEL TABİİ YOL GÜZERGÂHLARI

Hitit seferlerinde uygulanan stratejileri, Hititli kralların icraatlarını anlatan metinlerden, Krali annallerden öğrenmekteyiz. Hitit tarihte yer alan birçok zaferin altında bu akıllıca kurulmuş savaş oyunları ve taktikler yatmaktadır. Hitit savaş stratejisinde öne çıkan genel unsurları üç ana gruba ayırabiliriz⁴¹⁹:

- a) Çarpışmalarda düşman safları üzerine sağdan ve soldan indirilen süratli çekiç darbeleriyle savaş alanlarında düşmanı perişan etmek.
- b) Düşman kıtalarının birleşmelerini önlemek amacı ile geceleyin süratli yürüyüşler yapmak.

⁴¹⁸ Alp (2001), a.g.e., 78,82.

⁴¹⁹ Garstang J.(1943), Muharip Eti Hükümdarlarının Stratejisi, *II.Türk Tarih Kongresi*, İstanbul, Kenan Matbaası.,s.51.

c) Sefer Bölgelerinde kışlamak gerektiğinde çok yetenekli bir şekilde uzmanlıkla stratejik bölgelere ordugâhlar kurarak mümkün olduğu kadar hızla yeniden savaş harekâtına geçmek için hazır bulunmak.

Hitit kralları askeri strateji ve taktik ustalarıdır⁴²⁰. Nitekim Anitta yazıtında kral düzenlediği askeri operasyonlarda kullandığı taktiği şu şekilde anlatmaktadır: “*Kuşşara [kr]alı şehirden aşağıya [ki]tle halinde ge[ldi,] [ve Ne]şa’yı geceleyin güçlü bir saldırı ile al[dı].....[Ulla]ama’yı geceleyin güçlü (bir saldırı) ile aldım....Hattuša....[d]okundu(?). Onu (bir yana) bıraktım. O sonra aç kalınca, onu tanrı Şiuşmi taht tanrısına teslim etti. Onu geceleyin güçlü (bir saldırı) ile aldım, yerine üzerlik otu (?) ekim⁴²¹.*’ Gece baskınları diğer Hitit krallarının da kullandığı önemli taktikler arasındadır. II. Murşili yıllıklarında ‘gece baskını’ taktiğini şöyle anlatmaktadır: ‘*Ve gittim ve Piggainareşsa kentini yatağında bastım, insanlarını, sığır ve koyunlarını yakaladım. Ve ona sahip oldum; ülkeyi ise yaktım⁴²².*’”

Diğer bir metinde ise yapılan gece yürüyüşlerinden bahsedilmektedir: “*Ve gündüzleri geceler yaptım. Orduyu cebri yürüyüşle yürüttüm. Ve ben Büyük Kral, askerler ve arabalı savaşçılarla birlikte gizlice yürüdüm. Efendim kudretli Fırtına tanrısı bana, efendim tanrı Haşamili’yi gönderdi ve o, beni görünmez yaptı ve beni kimse görmedi⁴²³.*”

Yine II. Murşili’nin yıllıklarında yer alan başarılı bir savaş oyunu ise şu şekilde anlatılmıştır: “*Böylesi haberleri (yani, Pitaggatali diye birinin Hitit ordusunun Şarpidduva kenti’ne girmesini önlemek için komplo kurduğuyla ilgili haberi) alır almaz, Altanna’yı depo haline getirdim ve ordunun levazımını orada bıraktım; fakat orduya savaş düzeninde yürüyüş emri verdim. Ve düşmanın ileri karakolları olduğu için, Pitagalli’nin etrafını sarmaya girişseydim, ileri karakollardaki gözcüler beni göreceklardı, dolayısıyla benim yetişmemi beklemeyecek ve benden önce kaçmış olacaktardı. Bu yüzden, yüzümü aksi yönde, Pittaparaş’a doğru çevirdim. Fakat akşam olunca geri döndüm, Pitaggataliş’in üstüne yürüdüm. Bütün gece boyunca yürüdüm ve şafak vakti Şapidduva’nın eteklerine ulaştım. Ve güneş doğar doğmaz saldırmak için*

⁴²⁰ Gurney (2001), a.g.e., 95.

⁴²¹ Alp (2001), a.g.e., 53,54.

⁴²² Dinçol (1982), a.g.e., 62.

⁴²³ Dinçol (1982), a.g.e., 63.

ilerledim. Pitagatalli'nin beraberinde getirdiği 9.000 kişi savaşa katıldı ve onlarla dövüştüm. Tanrılar benden yana oldu, mağrur Fırtına Tanrısı, benim efendim, Arinna'nın Güneş Tanrıçası, benim hanım efendim...,ve ben düşmanı mahvettim⁴²⁴.”

Büyük bir askeri taktik ustası olan II. Murşili isyan eden Nuhaşşe'ye uyguladığı askeri-politik taktikle dize getirmiştir. Metinde bu konu şöyle anlatılmıştır: “ *Onu piyadeler ve arabalı askerlerle Nuhaşşe'ye gönderdim. Ve ona şöyle talimat verdim: 'Nuhaşşeliler düşman olduklarından, git, onların ekinlerini yak ve zarara sok!' O, gidip, Nuhaşşe'nin ekinlerini yaktı. Onları zarara soktu. Nuhaşşe kralları, babama ve bana ettikleri andı bozmuş olduklarından, ant tanrıları tanrısal güçlerini gösterdiler... Kinza (=Kadeş) kralı Aitakama'nın en büyük oğlu, (yandaşı olan Nuhaşşe'nin) nasıl zarara uğradığını ve ekinlerinin azaldığını görünce, babası Aitama'yı öldürdü... Kinza (=Kadeş) ülkesi tekrar benim yanuma geçti. Fakat ben, onları uyruk olarak kabul etmedim. İçtikleri andı bozdukları için, onlara şöyle söyledim: 'Ant tanrıları öçlerini alsınlar. Oğlu babasını öldürsün, kardeş kardeşini öldürsün ve kendi etini kendi canını bitirsin'.O (komutanlardan biri) Kinza'ya gitti ve Kinza'yı aldı⁴²⁵.”*

Metinde görüldüğü gibi düşmanın ekonomik olarak çökmesi tahıllarının yakılmasıyla sağlanmış ve bu hareket diğer baş kaldıran ülkeler içinde gözdağı olmuştur. Böylece Hititlerin psikolojik savaş taktiklerini de kullanarak kimi zaman hiç kan dökmeden sonuca ulaştıklarını anlamaktayız.

Askeri operasyonların yol açtığı psikolojik sonuçlarla I.Hattuşili'de kan dökmeden bir kenti ele geçirmiştir: “*Cezalandırmak için Nenaşsa'ya karşı gitti(m).Yaklaşınca (korkudan kapılarını) açtılar⁴²⁶.*”

II. Murşili de Azzi-Hayaşa Bölgesi halkını psikolojik savaş taktikleriyle kendisine bağlamıştır. II. Murşili'nin kendi ifadesiyle olay şöyle gerçekleşmiştir: “*Azzi ülkesinin insanları, tahkim edilmiş kentleri savaşta fethettiğimi görünce, kendileri de dik yamaçlarda, yüksek dağlarda ve tahkim edilmiş kentlerde tutunabilen Azzi halkı korktular. O zaman ülkenin en yaşlıları bana gelip, ayaklarıma kapandılar ve dediler*

⁴²⁴ Gurney (2003), a.g.e., 96.

⁴²⁵ Dinçol (1982), a.g.e., 41.

⁴²⁶ Alp (2001), a.g.e., 65.

ki: *'Efendimiz! Bizi mahvetme! Bizi uyruğun olarak kabul et. Biz de şimdiden sonra, sürekli olarak askerlerimizi ve arabalı savaşçılarımızı efendimizin emrine verelim. Bizde bulunan Hatti uyruklu kişileride geri verelim. O zaman ben majeste, onları mahvetmedim; onları uyrukluğa aldım. Yıl kısaldığı için (yani kış yaklaştığı için), Azzi ülkesini düzene sokamadım, fakat Azzi insanlarına ant içirdim. Sonra Hattuşa'ya döndüm ve kışı Hattuşa'da geçirdim... İlkbaharda, Azzi'yi düzene sokmaya gidecektim. Ama Azzi halkı majeste'nin geldiğini duyunca, bana (birini) gönderip şu haberi verdiler: 'Sen, efendimiz, bizi bir kez mahvettiğin için, ey efendimiz, tekrar gelme. Bizi uyrukluğa al'...Bana uyruğumdan 100 kişiyi geri verdiler. Ben de Azzi'ye gitmedim ve onları uyruğuma kabul ettim. Bu yıl başka sefere çıkmadım ve Ankuwa'ya gidip orada kışı geçirdim.'* Bu metin Hititlerin uyguladıkları savaş stratejilerinden birinin de 'koruk salmak' olduğunu göstermektedir.

Kadeş savaşı Hititlerin askeri seferlere hazırlıklarının nasıl olduğunu anlamamızı sağlaması ve uyguladıkları askeri stratejiyi göstermesi açısından çok önemlidir. Yaklaşık M.Ö. 1285 yılında yapıldığı düşünülen Kadeş savaşı öncesinde Muvatalli yaptığı antlaşmalarla kendisine bağlı bütün krallıkların ve beyliklerin bu savaşa katılmalarını sağlamıştır. Mısır kaynakları kendilerine karşı savaşan güçler için şu ülkelerin isimlerini saymışlardır: *"Hatti, Nahrina, Arzawa, Pidaşa, Dardanoi, Maşa, Karkışa, Lykia, Wiluşa, Aravanna, Kaşga, Kizzuwatna, Kadı, Kargamış, Halpa, Nuhaşşa, Kadeş, Ugarit, Muşanata, Kabşu, İnişa"*. Mısırlıların saydığı bu 21 ülkenin dışında Muvatalli'ye 10.000 piyade ve 700 savaş arabası veren Hayaşa krallığının da bu listeye eklemek yerinde olacaktır⁴²⁷.

Kadeş savaşının mağlup olunmadan sonuçlanmasında hiç kuşkusuz Hititlerin sefer öncesi yaptıkları diplomatik faaliyetlerin etkisi büyüktür. Özellikle Kaşkalar gibi sürekli savaşılan ve düşman bir unsurun askeri desteğini almak hem sefer sırasında ülkeyi muhtemel bir Kaşka saldırısından korumuş hem de bu kuvvetlerle ordu daha da güçlendirilmiştir.

Kadeş savaşı merkezli, Hititlerin uyguladıkları savaş stratejisini incelemek, meseleninin sağlıklı tespiti için elzem olacaktır. Mısırlılar Amun, Reh, Ptah ve Seth

⁴²⁷ Kinal (1998), a.g.e., 51,52.

adlarını taşıyan ve bu sırayla arka arkaya giden dört tümenle Mısır'dan yola çıkarak kuzeye doğru yönelmişlerdir. Bu ordunun yaklaşık olarak 20.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. II. Ramses özel koruyucu birlikleri ile Amun tümeninin başında ilerleyerek Orontes (Asi) ırmağı kıyısına (Riblat) mevkiine geldiğinde Hitit ordusundan kaçtıklarını söyleyen gerçekteyse ajan olan iki bedevi gelerek Hitit ordusunun çok uzakta Halep yakınlarında olduğunu söylemişlerdir. Gerçekte ise Muvatalli 35.000 asker ve 3.500 savaş arabası ile Kadeş yakınlarında beklemektedir (Levha 33). II. Ramses ise bu ajanların dezenformasyonuna (yanıltma haber, bilgi çarpıtma) inanarak Orontes ırmağını aşır Kadeş'in kuzey batısında ovada karargâhını kurmaya başlamıştır (Levha 34). Bu sırada Amun tümeni Kadeş'in güneyindeki ovada ilerlemekte, Re tümeni nehri geçmekte, Path ve Seth tümenleri ise güneyde çok daha uzak bir noktadan karargâha ulaşmaya çalışmaktadır (Levha 35). Öğleden sonra karargâh yakınlarında iki Hititli casus yakalanarak konuşdurulmuş ve gerçekler öğrenilmiştir. Gerideki tümenlere bilgi gönderildiği sırada Hitit ordusu güneydeki Re tümenine baskın yaparak Mısır ordusu bozguna uğratılmıştır (Levha 36). Amun ve Re tümenlerinin bozguna uğramasıyla savaşın bittiğini sanan Hitit ordusuna yetişen Path ve Seth birlikleri saldırmış ve savaş berabere bitse de bu durumdan Hititler, Mısır ordusu geri çekildiği için Şam'a kadar dayanarak kazançlı çıkmışlardır⁴²⁸ (Levha 37).

II. Ramses yaptırdığı Karnak, Luxor ve Abu Simbel tapınaklarının duvarlarına kazıttığı kabartmalarla kendisinin zafer kazandığını betimlettiyse de savaş bir tarafın kesin zaferiyle sonuçlanmamıştır⁴²⁹ (Levha 38-39-40-41-42).

Savaşta Hitit arabalı savaşçıların sayıca üstünlüğü ve ani baskını savaşın sonucunu belirlemiştir. Bu baskında ajanların dezenformasyonu bir stratagem (savaş hilesi) olarak kullanılmıştır. Bu savaş Hititlerin casusluk ve istihbarat teşkilatlarının çalışmasını göstermesi açısından da önemlidir.

Müstahkem kaleler ve sınır karakolları hem Hitit seferlerinde muhtemelen konaklama yeri ve askeri kamp olarak kullanılmışlar hem de bu birimler askeri haber almada önemli görevler üstlenip düşmana karşı ileri karakol görevi görmüşlerdir.

⁴²⁸ Kinal (1998), a.g.e., 52,53.

⁴²⁹ Bilge Umar (1982), *Türkiye Halklarının İlkçağ Tarihi*, İzmir: Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, 66.

Böyle bir askeri üs olan Tapigga kenti komutanı'nın III. Tuthaliia'ya yazdığı mektup bu üs'lerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Sözü geçen mektupta şu satırlar okunmaktadır⁴³⁰: *“Majeste'ye efendime, söyle! Kulun Adadbeli şöyle(der): İşte, düşman kitle halinde iki yerde(sınırı) aştı. Bir aşiret kıtası İšteruwa'da, diğer bir aşiret kıtası Zišpa'da (sınırı) geçti. O, Šakaddunuwa dağı ülkesine, öte yana gittiği zaman, herhangi bir suretle geri dönerse, ülkeye girer. Onun arkasından henüz hiçbir şey görünmüyor. Majeste, efendim, sen herhangi bir komutan gönderebilirsen, düşman ülkeye zarar vermeyebilir. Ben uzun yolun gözcülerini Hapidduini dağına kalmaya gönderiyorum. Bana “dağ düşman bakımından temizdir” haberini getirdikleri zaman Tapigga'dan sığırları ve koyunları duruma göre aşağıda bırakacağım. Majeste, efendim (bunu) böyle bil!”*

Bu mektup bölge hakkında ayrıntılı bir istihbarat raporu niteliğindedir. Hititlerin askeri başarısının ardındaki önemli etkenlerden biri de, askeri istihbarat sistemin çalışmasını da sağlayan postaları taşıyan bir “Haberci/muhabere” teşkilatına sahip olmasıdır. Kralın Šapinuwa'dan yazdığı ve muhtemel bir sefer hazırlığı için olduğunu düşündüğümüz askeri emir niteliğindeki mektupta şu satırlar okunmaktadır: *“Majeste şöyle (der): (G)aššu'ya (ve Pip)appa'ya söyle! Bu mektup size ulaşınca, o 1701 İšhupitta askerini süratle harekete geçirin ve iki gün içerisinde süratle Majestemin önüne Šapinuwa'ya getirin!”*⁴³¹.

Askeri seferlerdeki çarpışma türlerinden diğeri de kuşatma savaşlarıdır. Kuşatma olmadan savaş alanındaki galibiyet seferin başarısı için yetmemektedir. Çünkü düşman birlikleri teslim olmayı reddetmişse ve içine sığabileceği güçlü bir istihkâmı olan bir kente sahipse bu galibiyeti sağlamak için uzun bir kuşatma dönemine girilmesi demektir⁴³².

⁴³⁰ Alp (2001), a.g.e., 84.

⁴³¹ Alp (2001), a.g.e., 86.

⁴³² Bryce (2003), a.g.e., 130.

Hititler ani baskınlar düzenleyerek düşmanı ezmedikleri takdirde düşman kaçarak dağlık arazilerdeki bölgelere saklanmaktaydı. O zaman da düşmanın kuşatılması gerekmekteydi⁴³³.

Kral Anitta yazıtında yaptığı kuşatma savaşlarını şöyle anlatmaktadır: “*O sonra aç kalınca, onu tanrı Šiušmi taht tanrısına teslim etti*⁴³⁴.” Şehir aç bırakılarak teslim olmaya zorlanmış ve bunda da başarılı olunmuştur.

II. Murşili Arinnanda Dağ’ına yaptığı askeri seferi anlatırken kuşatma savaşında ne tür taktiklere başvurduğunu şöyle anlatmaktadır: “*Ve ben Arinnanda Dağı’na sefere çıktım. Bu Arinanda Dağı ise pek diktir, denize değin uzanır, ayrıca çok yüksek ve geçit vermezdir; ayrıca kayalıktır ve atlarla yukarı tırmanmak olası değildir. Fakat bütün düşman halkı orayı işgal etmişti ve bütün yaya askerleri de yukarıdaydı. Yukarı atlarla çıkmak olası olmadığı için, ben majeste ordunu önünde yayan yürüdüm ve Arinnanda dağı’na yayan tırmandım. Ve (yukarıdaki) halkı açlık ve susuzluğa terk ettim. Açlık ve susuzluk onları perişan edince, onlar aşağı gelip ayaklarıma kapandılar: ‘Efendimiz! Bizi mahvetme! Bizi uyruğuna al ve bizi Hattuşa’ya götür’. Ve ben....onları Arinanda Dağından aşağı götürdüm. Yalnız ben kendi evime 15.500 NAM.RA (=sürülen sivil tutsaklar) aldım. Askerlerin arabalı savaşçıların... kaç NAM.RA aldığını saymak olanaksızdı*⁴³⁵”.

Kuşatma savaşlarında sonuca gitmek için birçok taktik denenmiştir. Hititlerce kuşatmalarda uygulanan bu taktikleri sıralayacak olursak⁴³⁶:

- a) Kentin teslim olması halinde yağmalanmama garantisi verilerek kentin kansasız alınması.
- b) Kuşatmanın kısa sürmesi durumunda kuşatmanın bırakılarak bir sonraki yıla ertelenmesi.

⁴³³ Dinçol (1982), a.g.e., 41.

⁴³⁴ Alp (2001), a.g.e., 54.

⁴³⁵ Dinçol (1982), a.g.e., 63.

⁴³⁶ Bryce (2003), a.g.e., 130,131.

c)Kente ani gece baskını yapılarak halkın şaşkınlığından faydalanmak. Bu çarpışmalarda esas saldırı ana kapıya yapılmaktadır ve kapı büyük kütüklerle kırılmaya çalışılmaktadır.

d)Uzun kuşatmalarda ise şu stratejiler uygulanmıştır, kentin surlarına ulaşan toprak rampalar ve kuleler inşa etmek, atlan geçişler sağlamak için tüneller kazmak ve şehrin kapılarını kütüklerle sürekli dövmek ve tüm bu taktiklerin sonuç vermediği durumlarda ise kenti “*tecrit*” ederek halkı aç ve susuz bırakmak.

Hitit ülkesinden uzakta yürütülen bir seferde ortalama 10.000 asker yer almaktadır⁴³⁷. Bu büyüklükteki bir insan kitesinin kilometrelerce uzaklıktaki yerlere sevk ve idaresinin yapılması komuta düzeyinde planlama ve ordunun disiplini çerçevesinde bunları uygulamayı gerektirmektedir. Bu büyüklükte bir kalabalığın geçeceği yollar saptanırken daha öncede ifade edildiği gibi, bu yolların su kaynaklarına uzaklığı çok belirleyici olmaktadır. Bu kadar insan ve arabalı birliklerde kullanılan atların ve taşımada kullanılan eşek ve sığırların zaruri erzak ihtiyacının da taşındığı düşünülmektedir⁴³⁸.

Seferler sırasında Hitit ordusuna büyük yük kervanları da eşlik etmiştir. Levazım ve küçük techizatlar eşekler tarafından, büyük parçalar ise (Kadeş Savaşı sahnelerini gösteren Mısır kabartmalarında olduğu gibi) dört tekerlekli sığır arabaları tarafından taşınmıştır. Bu malzemelerin içinde savaş arabalarının yedek parçaları da vardır⁴³⁹.

Ayrıca uzak bölgelere seferler sırasında asker ve hayvanların erzak ihtiyacının o bölgelerde oturan yöre halkı tarafından karşılandığı da düşünülmektedir⁴⁴⁰.

II. Mursili'nin yıllıklarındaki bir satır ise farklı erzak temin etme yöntemlerinin de gerektiğinde kullanıldığını göstermektedir: “*Ordu başka yöne ganimet toplamaya gitti ve tahıl ve şarap getirdi.*”anlaşıldığı kadarıyla ikmal burada yağmularla yapılmıştır⁴⁴¹.

⁴³⁷ Bryce (2003), a.g.e., 118.

⁴³⁸ Macqueen (2001), a.g.e., 62.

⁴³⁹ Bryce (2003), a.g.e., 126.

⁴⁴⁰ Macqueen (2001), a.g.e., 62.

⁴⁴¹ Dinçol (1982), a.g.e., 66.

Seferler sırasında ordunun ihtiyacı olan ikmal-iaşe'nin yöre halkı tarafından desteklendiğine diğer bir kanıt ise kayıtlara bir antlaşma metninin satırlarında geçmiştir. Hititlerin vassal devletlerin arazisinde inşa ettikleri garnizonlar seferler sırasında ara duraklar olarak kullanılmıştır. İşte bu garnizondan birinin bulunduğu Arzawa ülkesinde Happala kralı bu askerlere bakacağını aşağıda taahhüt etmiştir⁴⁴²:

“Üstelik ben Majestemin garnizonda bıraktığım askerleri, sen Tagaşnalli bizzat kendine, evine ve hizmetçilerine baktığın gibi, bak (besle).Ve onlara iyi bir şekilde bak (davran) . Sen onlara kötü bir şekilde davranma. Eğer sen, [onlara] kötü bir şekilde davranırsan, işte bak, sen (bu yüzden) tanrı [yeminini] bozmuş olacaksın.”

Yine seferler sırasında vassal devletlerin topraklarından geçildiğinde de Hititli askerlerin ihtiyaçları söz konusu devletler tarafından karşılanmıştır. Bu husustaki bir hükmü Amurru kralı Tuppi- teşup'a şöyle dikte ettirmişlerdir⁴⁴³:

“Eğer Hititler, sen Tuppi-teşup'a yaya ve arabalı savaşçıları getirirse, onlar senin ülkeneye gireceği için, sen Tuppi-teşup düzenli olarak onlara yiyecek ve içecek sağla. Ve eğer (herhangi bir Hititli), Tuppi-teşup'a karşı kötü bir işe girişirse (ve) onun ülkesini ya da şehrini yağma ederse ya da Amurru ülkesindeki krallıktan Tuppi-teşup'u alırsa, o, yemini bozacak”

Metinlerde geçen bilgiler ışığında seferlerde askerin ikmali ve iaşe sorununun çözümünde siyasi antlaşmaların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Hitit askeri seferlerinin plan aşamasının çok titizlikle hazırlandığı ve olası harekât için aylar öncesinden çalışmalar yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yapılan antlaşmalara da bu amaçla seferlerle ilgili şartlar konulduğu sonucunu çıkarabilmektedir.

Anadolu da bulunan eski ana yollarla bugünkü ana yolların genellikle aynı istikameti takip ettiği ancak teferruatta birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Bu görüşü kanıtlamak için Türkiye Kara Yolları Haritası ile Ramsay, W.M ve Taeschner'in tarihi yol haritalarını karşılaştırmak yeterlidir. Tabii yol olmaya müsait yüzey şekilleri çukur

⁴⁴² Karauğuz (2002), a.g.e., 114.

⁴⁴³ Karauğuz (2002), a.g.e., 188.

sahaların kenarları, dağ sıralarının fazla arızalı olmayan doruk çizgileri, dağ geçitleri, plato yüzeyleri çukur düz sahaların su tehdidi olmayan kısımları, nehir geçitleridir. Anadolu'nun Fiziki Haritası incelendiğinde bu tabii yol güzergâhları açık bir şekilde tespit edilebilmektedir. Görülecektir ki Anadolu da dağların doğu-batı doğrultusunda uzanmaları yolların güzergâhları üzerinde etkili olmuştur⁴⁴⁴.

Herodot, Ephesos (Efes)'tan Cilicia (Kilikya) geçidi ile Susa'ya giden büyük bir yoldan bahsetmektedir. Bu yol Kral yolu olarak adlandırılmaktadır⁴⁴⁵. Roma çağında ki önemli bir güzergâh ise İstanbul'dan Kuzey Suriye'ye uzanan ve "Haç Yolu" olarak adlandırılan yoldur⁴⁴⁶. Aynı güzergâh haçlı orduları tarafından da kullanılmıştır⁴⁴⁷.

Anadolu'nun kenar sahaları çok arızalı ve su baskını tehditlerine açık bulunduğu ve kuzey dağları sık orman örgüsü ihtiva ettiğinden, ana yolların geçmesine pek müsait değildir. Diğer yandan eskiçağlardan beri memleketin, step karakteri gösteren iç kısmı, işlek yolların geçmesine imkân vermektedir. İç Anadolu'yu çeviren dağ sıralarının iç etekleri, aynı zamanda yeterli miktarda su ve gıda maddelerinin sağlanmasına imkân veren şartları taşıdığından, eski yolların tercih edeceği bir güzergâh vazifesi görmüştür. Bu sebeple İç Anadolu'da takriben Eskişehir-Ankara-Yozgat-Kayseri-Niğde-Karaman-Konya-Afyon üzerinden geçen bir yol haritası teşekkül etmiştir. Hitit başkenti Hattuşa da bu yol üzerinde bulunmaktadır. Doğu yönünde ise Sivas üzerinden Erzurum'a oradan da Kafkasya ve İran'a uzanan bir güzergâh bulunmaktadır. Güneydoğu'ya, Malatya ve Diyarbakır üzerinden Mezopotamya'ya doğru uzanan diğer bir önemli yol ise Murat-Karasu-Van Gölü tabii yolu olarak düşünülebilir. Kuzeyde Samsun gerisinde Orta Yeşilirmak bölgesinde Kuzey Anadolu dağlarının alçaldığı sahada bulunan geçitlerden faydalanılarak ülkenin kuzey kenar bölgelerine doğru yollar uzanmaktadır. Yine Ankara'dan kuzeybatıya ve kuzeye doğru (İstanbul, Zonguldak) istikametleri de mevcuttur. Batıda ise Eskişehir ve Afyon kapılarından faydalanılarak Marmara (İstanbul ve Bursa) ve Ege (İzmir, Aydın

⁴⁴⁴ Cevat R. Gürsoy (1974) Türkiye'nin Tabii Yolları, *Türk Coğrafya Dergisi*, XXII/26, 24.

⁴⁴⁵ W.M. Ramsay (1960) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 26.

⁴⁴⁶ Davit French (1981) *Roma Çağında Küçük Asya'daki Yollar ve Mil Taşları*, The British Institute of Archaeology at Ankara, Ankara, s.16

⁴⁴⁷ Ebru Atlan (2001) Haçlı Ordularının Anadoludan geçtiği yollar, *Belleten*, LXV/243, 574.

ve Denizli) Bölgelerine ve oradan da güneye Gülek Boğazından Çukurova'ya ve oradan devam ederek Kuzey Suriye'ye varan önemli bir yol güzergâhı da mevcuttur⁴⁴⁸.

İç Anadolu'dan Kuzey Suriye'ye giden önemli yollardan biri Sivas-Malatya yoludur. Diğer yollar ise şunlardır: Kaneş'ten (Kayseri'nin 20km. Kuzey doğusunda) başlayıp Orta Toroslar'ın geçitleri "Gülek Boğazı, Kilikya Kapıları" üzerinden Kilikya ovasına açılan yol ve Karaman'ın güney yaylasından aşağıya dönüp Akdeniz kıyısında Silifke'ye oradan kıyı boyunca Mersin, Tarsus ve Adanaya ilerleyen yol⁴⁴⁹. Bu güzergâhlar üzerinde çalışan Prof.Dr. Bahadır ALKİM Toroslar ile Anti-Torosların kesiştiği yerde bulunan bu geçitlerin Anadolu ile Suriye ve Mezopotamya arasında kilit görevi gördüğünü söylemektedir⁴⁵⁰. Bu geçitlerin Asur Ticaret Kolonileri Çağında (M.Ö. 1975-1750) Asurlu tüccarlar tarafından kullanıldığı düşünülmektedir⁴⁵¹. Asurlu Tüccarların kullandığı Orta Toros geçitlerini Hitit kralı I. Hattuşili (1650–1620)'ninde kullandığı ve Kilikya Kapılarını denetimi altında tuttuğu anlaşılmaktadır. Ancak kral Telipinu dönemine gelindiğinde (M.Ö. 1510-1485) Kilikya, tahminen Adana'da kurulan Adaniya'nın toprakları içinde kalırken, Kuzeydeki yollar Kizzuwatna krallığının topraklarında kalmıştır. Telipinu ile Kizzuwatna arasında yapılan antlaşmayla bu yollardan yararlanmıştı. I. Şuppiluliuma'da (M.Ö.1370–1340) antlaşmalar yoluyla güney yollarını denetim altında tutmuştur. II. Murşili (M.Ö. 1339-1310) ise Orta Torosları ele geçirerek geçitlerin güvencesini sağlamıştır. Bu yolların denetimini bizzat sağlamak isteyen II. Muwatalli (M.Ö. 1310-1285) ülkenin başkentini Karaman-Silifke üzerinde olduğu düşünülen Tarhuntaşa'ya taşımıştır⁴⁵². Osmanlı döneminde dahi bölgenin önemi değişmemiş Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) seferlerinde Göksu, Top ve Gülek boğazları kullanılmıştır⁴⁵³.

Yüzey şekillerinin milyonlarca yılda oluştuğu ve çok yavaş değişikliğe uğradığı dikkate alınacak olursa Anadolu'nun yüzey şekillerinin bazı nehir yatakları ve göller

⁴⁴⁸ Gürsoy (1974), a.g.m., 28-29.

⁴⁴⁹ Macqueen (2001), a.g.e., 59.

⁴⁵⁰ Bahadır Alkım (1959), Güney Batı Anti-Toros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi, *Belleten*, XXIII/89-92, 59.

⁴⁵¹ L.Gürkan Gökçek (2004), Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da Kervan Güzergâhları ve Taşımacılık, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:8, 153.

⁴⁵² Macqueen (2003), a.g.e., 60.

⁴⁵³ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi* (1990), Osmanlı Devri Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve Ridaniye Meydan Muharebeleri, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 21.

haricinde Hitit döneminden bu yana fazla bir değişikliğe uğramadığı görülecektir. Bu sebeple Anadolu'nun yol olmaya müsait saha ve geçitlerinin Hititler döneminde de kullanıldığı düşünülebiliriz.

Hitit askeri harekâtlarında kullanılan yollarda bu tabii ana yol güzergâhları olmalıdır. Önemli askeri seferlerde binlerce asker, muhimmat ve erzak taşıyan araba, savaş arabası ve hayvan sürülerinin geçmesine uygun yollar ancak tabii geçitlerdir.

Hitit metinlerinde geçen nehir, dağ, garnizon, askeri kamp, kışla yeri isimlerinin ve bu sefer yollarının güzergâhına ışık tutacak şehir isimlerinin lokalizasyonu üzerinde bilim adamlarınca ortak bir görüşe varıldığında Hitit dönemi seferlerinde kullanılan yol ağı daha net ortaya konulacaktır.

SONUÇ

Hititler'in yaklaşık 500 yıl kadar Anadolu'da önemli bir siyasi güç olarak egemenlik kurmuş olmalarında kuşkusuz diğer etkenler yanında askeri teşkilatlanma becerileri de önemli bir yer işgal etmektedir. Çivi yazılı metinlerden elde edilen bilgilere göre, Hititler'de çok farklı asker temin etme yolu mevcuttur. Bunların başlıcaları şunlardır; Düzenli ordu (UKU.UŠ, “šarikua”), tımarlı birlikler (LÚ GIŠTUKUL), vassal devletlerden gelen askerler, paralı askerler.

Hitit kuvvet kollarının temelini ise yaya ve arabalı askerler oluşturmaktadır. Bununla birlikte deniz kuvvetlerinin, süvari ve okçu birliklerinin varlığı da tartışma konusudur. Bu çalışmada ulaşılan neticeler Hititlerde deniz kuvvetlerinin varlığına işaret etmektedir. Fakat bu kuvvetlerin tamamen yerli veya denizci kavimlerle yapılan anlaşmalar sonucu paralı olarak oluşturulmuş güçler mi? noktasında çivi yazılı belgeler ve arkeolojik veriler tamamen aydınlatıcı bilgi vermemektedir.

Askeri hiyerarşide en çok öne çıkan unsur ise bu yapının günümüz modern ordularında olduğu gibi on tabanlı bir sisteme göre kurulmuş olmasıdır. Bir diğer önemli nokta da kralın yakınında görev yapan hizmet memurlarının devletin gelişmesinden sonra unvanlarını korudukları halde muhtemelen general rütbesiyle orduları yönetmiş olmalarıdır. Yine bu görevlere gelmede krala olan akrabalık derecesi ve soyluluk çok belirleyici olmuştur.

Hitit sefer organizasyonu bölümünde yapılan tasnif sonucu, Hitit ordusundaki karmaşık teşkilat yapısının sefer organizasyonu esnasında da mevcudiyeti görülmüştür. Seferler hemen hemen her yılın ilkbahar aylarında yapılmasına karşın sefer hazırlıkları devlet politikası haline gelmiş ve siyasi bir hazırlık sürecinden geçmiştir. Hititler vassal ve eşit devletlerle yaptıkları antlaşmalarda, olası askeri mücadelelerde gereksinim duyulan asker ihtiyacını karşılama ve askerlerin o devletlerin arazisinden geçirilmesi

hususunda gereken askeri üs ve ordunun ikmal-iaşe sorunlarını çözme ayrıca gerektiği hallerde üçüncü ülkelere yapılacak politik baskı ve ekonomik ambargo gibi konuları hüküm altına almışlardır. Bu bilgi seferlerin oluş tarihlerinin çok öncesinde komuta düzeyinde ayrıntılı planlar yapıldığını ve bunların belirlenmiş bir askeri politika neticesinde gerçekleştirildiğini kanıtlamaktadır.

Seferlerin diğer ayağını ise dini ve psikolojik hazırlıklar oluşturmaktadır. Nitekim seferlerden önce yapılan ayinler, dualar ve bayram ritüelleriyle seferlere dini olarak hazırlanmış ve krallar aldıkları başarıları ve yenilgileri tanrılardan bilerek mutlaka kazandıkları zaferleri tanrılara mal etmeyi ihmal etmemişlerdir. Ayrıca fal ve kehanet yoluyla seferde kışlanması gereken yerlerin tespiti yapılmıştır. Askeri manevralarda kullanılacak yollar gibi teknik ve çok önemli stratejik konuların karara bağlanmasında da bu mistik yöntemler kullanılmıştır.

Seferlerden önce askerlere yemin ettirmek suretiyle askerlerin psikolojik olarak savaşa motive olmaları sağlanmış, ayrıca ihanet ihtimalleri üzerinde durularak ihanet sahiplerinin tanrının gazabıyla cezalandırılacakları vurgulanmıştır.

Seferlerle ilgili teknik ayrıntılar ise sınır beylerine, kale komutanlarına ve beylere gönderilen direktif mektuplarıyla dikte ettirilmiş ve komutanların buldukları mevzilerde yapacakları çalışmalar ayrıntılı olarak bildirilmiştir. Burada dikkat çeken unsur bu komutanlara envanter çalışması yaptırılmasıdır. Gerçekten insan, silah ve malzeme envanteri tutturularak bunların merkeze bildirilmesi istenmiştir. Kuşkusuz bu sonuçlar merkezde konunun uzmanlarınca değerlendirilmiştir.

Diğer taraftan askeri seferlerde kullanılacak yollar, konaklanılacak yerler, ikmal-iaşe, malzemelerin kontrolü ve değerlendirilmesi, sıcak temaslarda uygulanacak savaş stratejilerinde matematik ve istatistik bilimi'nin ilk unsurları muhtemelen kullanılmış olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akurgal E. (1993). *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınlar Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul
- Akurgal E. (2000). *Anadolu Kültür Tarihi*, Tubitak Yayınları, Ankara
- Alkım B. (1959). Güney Batı Anti-Toros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi, *Bellekten*, XXIII/89-92, s.59-76
- Alp S. (1947). Hitit Kralı IV.(?) Tuthaliya'nın Askeri Fermanı, *Bellekten*, XI/43, s.383-402
- Alp S. (1949). Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı, *Bellekten*, XIII/50, s.245-270
- Alp S. (1952). Hitit Devletinin İç Bünyesi, *IV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara
- Alp S. (1991). *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, Ankara: T.T.K. Yayınları
- Alp S. (1993). *Beiträge Zur Erforschung des Hethitischen Temples*, Ankara: T.T.K. Yayınları
- Alp S. (2001). *Hitit Çağında Anadolu*, Tubitak Yayınları, Ankara
- Atlan E. (2001). Haçlı Ordularının Anadoludan geçtiği yollar, *Bellekten*, LXVI/243, s.571-582

- Anlağan Ç. , Bilgi Ö.(1989). *Protohistorik Çağ Silahları*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul
- Balkan K.(1973). *İnandık'ta 1966 Yılında Bulunan Eski Hitit Çağına Ait Bir Bağış Belgesi*, Anadolu Medeniyetlerini Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara
- Beal R. (1992). *The Military Organization of the Hittite*, Text Der Hethiter No:20, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg
- Beal R. (1995). Hittite Military Organization, *Civilization of the Ancient Near East*, Cilt:2, s.545-554
- Beal R. (1998). The ^{GIŠ}TUKUL-institution in Second Millennium Hatti, *Altorientalische Forschungen*, Sayı:15, s.269-305
- Beckman G. (1995). The Siege of Uršu Text (CTH 7), *Journal of Cuneiform Studies*, Sayı:47, s.23-34
- Bilgiç E. (1941). Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu'da Maden Ekonomisi, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışmaları Dergisi*, Sayı:1, s.913-950
- Bryce T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara
- Daddi F.P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Edizioni dell'ateneo, Roma
- Dinçol A.M. (1982). Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt1, Görsel Yayınları, Ankara
- Dinçol A. M. (1985). Ašhella Ritualı (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış, *Bulleten*, XLIX/193,s.1-40
- Dinçol A.M. (2006). Hititler, *National Geographic Türkiye*, Sayı: Ocak, s.65-91

- Dedeoğlu F. (2003). *Hitit Krallık Dönemi Kuzey Suriye Yayılım Politikası* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eğilmez M. (2005). *Hitit Ekonomisi*, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları
- Erkut S. (1990). Hititçedeki ^{GIŠ}TUKUL Hakkında, *X.Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt II, Ankara
- French D. (1981). *Roma Çağında Küçük Asya'daki Yollar ve Mil Taşları*, The British Institute of Archaeology at Ankara, Ankara
- Friedrich J. (1952). *Hethitisches Wörterbuch*, Carl Winter, Heidelberg
- Garstang J.(1943). Muharip Eti Hükümdarlarını Stratejisi, *II. Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul
- Gökçek G.L. (2004). Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da Kervan Güzergâhları ve Taşımacılık, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:8, s.151–164.
- Götze A. (1933). *Die Annalen Des Muršiliš*, J.C.Hinrichs'sche Buchhadlung, Leibzig
- Götze A. (1993). Šuppiluliumaš'dan Muwatalliš'in Mısır Savaşına Kadar Anadolu, *Bellekten*, LVII/220, s.863-881
- Gurney O.R. (2001). *Hititler*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara
- Gürsoy C.R. (1974). Türkiyenin Tabii Yolları, *Türk Coğrafya Dergisi*, XXII/26, s.24-30
- Güterbock H. G. (1957). The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II, *Journal of Cuneiform Studies*, Cilt: X, s.41-68

- Güterbock H. G. (1991). *The Hittite Instruction for the Royal Bodyguard*, Assyriological studies 24, Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago
- Hoffner H.(1967). Glossary, *Revue Hittite Et Asiatique*, Cilt: XXV, s.7-99
- Houwink Ten Cate H. J. (1984). The History of Warfare According to Hittite Sources: The Annals of Hattusilis I, *Anatolica*, Cilt: XI, s.47-83
- İmparator F.(1992). *Hitit Kanunları*, Çev. Erendiz ÖZBAYOĞLU, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara
- İnan A. (1992). *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, T.T.K. Basımevi, Ankara
- Karağuz G. (2002). *Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitapevi, Konya
- Kempinski A., Koşak S. (1982). CTH 13: The Extensive Annals of Hattuşili, Tel Aviv, Cilt:9, Sayı:2, s.87-116
- Kınal F. (1998). *Eski Anadolu Tarihi*, T.T.K. Basımevi, Ankara
- Kınal F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara
- Kınal F.(1947). Şuppiluliuma'nın Suriye Seferleri, *Belleten*, XI/41, s.1-13.
- Kınal F. (1964). İlk Çağlarda Kıbrıs, *Belleten*, XXVIII/109-112, s.383-417
- Laffont R. (1966). *The Ancient Art of Warfare*, Paris: ILTE
- Lloyd S. (1989). *Türkiye'nin Tarihi*, Tübitak Yayınları, Ankara
- Mcqueen J. G. (2001). *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Arkadaş Kitapevi Yayınları, Ankara

- Memiş E. (2001). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya: Çizgi Kitapevi
- Neu E. (1974). *Der Anitta-Text, Studien zu den Boğazköy-Texten* 18, Otto Harrassowitz, Wiesbaden
- Oettinger N.(1976). *Die Militärischen Eide der Hethiter*, Studien zu den Boğazköy-Texten 22, Otto Harrassowitz, Wiesbaden
- Otten H. (1981). *Die Appologie Hattusilis III*, Studien zu den Boğazköy-Texten 24, Wiesbaden: Otto Harrassowitz
- Otten H. (1988). *Die Bronzetafel aus Boğazköy*, Studien zu den Boğazköy-Texten Beiheft 1, Otto Harrassowitz, Wiesbaden
- Özbilgen E. (2004). *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniyye*, İz yayıncılık, İstanbul
- Puhvel J. (1984). *Hittite Etymological Dictionary*, Mouton Publishers, Berlin
- Ramsay W.M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara
- Reyhan E. (1994). *Hitit İdare Sisteminde Yer Alan Yönetim Görevlileri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Rüster C., Neu, E. (1989). *Hethitisches Zeichenlexikon*, Studien zu den Boğazköy-Texten Beiheft 2, Otto Harrassowitz, Wiesbaden
- Schuler von E. (1957). *Hethitische Dienstanweisungen*, Archiv für Orientforschung, Beiheft 10, Im Selbstverlage des Herausgebers, Graz
- Schuler von E. (1965). *Die Kaşkäer*, Walter de Gruyter & Co., Berlin
- Sever H. (1987). *Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri*, A.U.D.T.C.F.D., XXXI.

- Süel A. (1985). *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile ilgili Bir Tapınak Metni*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara
- Süel A. (1990). *Belgelere Göre Hitit Tapınakları Nasıl Korunuyordu ?* X.T.T.K. Yayınları, IX. Dizi, s.515-522, T.T.K.Basımevi, Ankara
- Sturtevant E., Bechtel G. (1935). *A Hittite Chrestomaty*, Philadelphia: Waverly Press
- Tischler J. (2001). *Hethitisches Handwörterbuch*, Innsbruck: Die Deutsche Bibliothek
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1990). *Osmanlı Devri Yavuz Sultan Selim' in Mısır ve Ridaniye Meydan Muharebeleri*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara
- Umar B.(1982). *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, Ege Üniversitesi Basın- Yayın Yüksek Okulu Yayını, İzmir
- Ünal A.(1983). *Hitit Sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni (KUB XXII=Bo 2011)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara
- Ünal A. (1993). *Boğazköy Yazıtının Üzerindeki Akatça Adak Yazıtı Hakkında Yeni Gözlemler*, Nimet Özgüç'e Armağan, T.T.K.Basımevi, Ankara
- Ünal A. (2002). *Hititler Devrinde Anadolu I*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Ünal A. (2004). Hititlerde Fal, *Arkeo-Atlas*, Sayı:3, s.45
- Ünal A. (2005). *Hititler Devrinde Anadolu III*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Van Brock N. (1962). *Dérivés Nominaux En L Du Hittite Et Du Louvite*, *Revue Hittite Et Asianique*, Cilt: XX, Sayı:71,s.69-168
- Yadin Y. (1963). *The Art of Warfare in Biblical Lands in the light of Archaeological Discovery*, Weidenfeld and Nicolson, London

Yakar J. (2000). *Ethnoarchaeology of Anatolia Rural Socio-Economy in the Broze and Iron Ages*, Emery and Claire Yass Publications in Archaeology, Jerusalem

Yiğit T. (1994). *I.Hattuşili Dönemi* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

<http://www.geocities.com/ortakoysapinuva/saray.html>

<http://www.hittites.info/translations.aspx?text=translations/historical%2fmasat%2fHBM001.html>

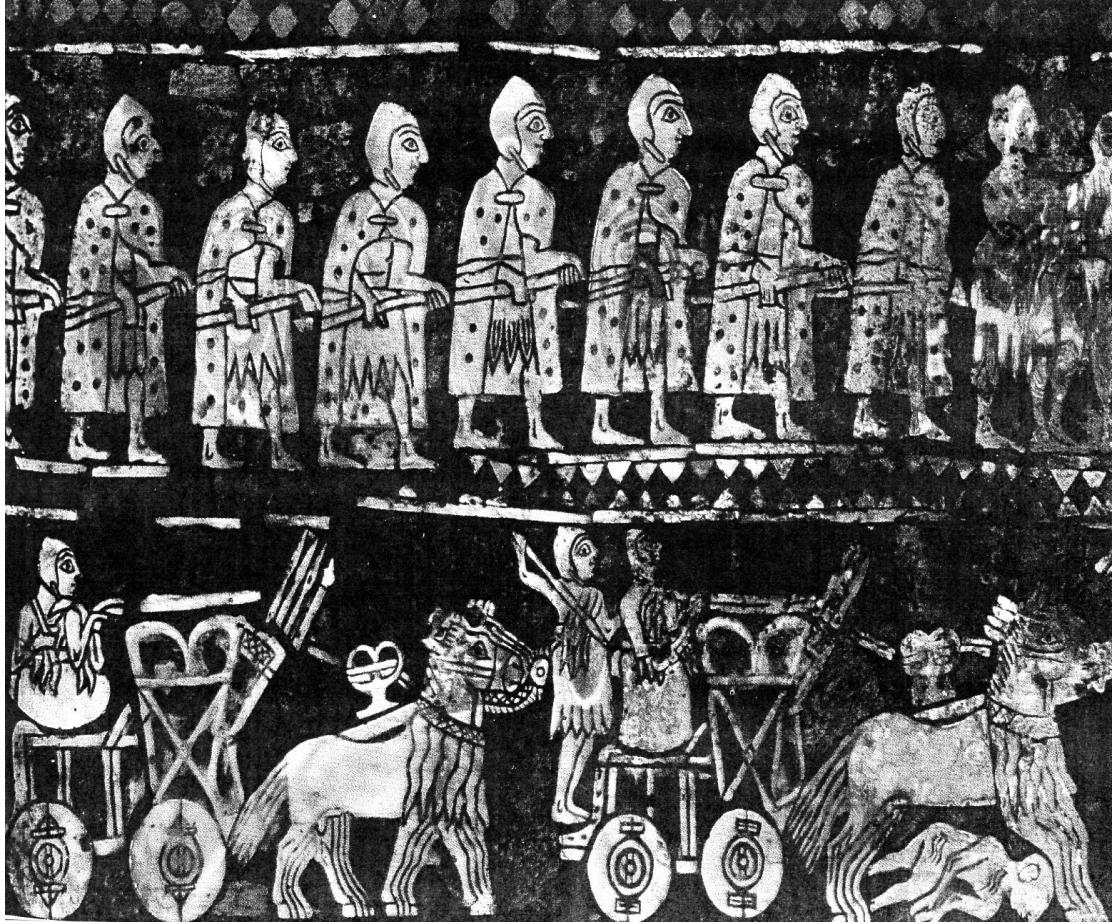
LEVHALAR VE HARİTALAR

LEVHALAR

Levha 1: Sumer yaya askerleri. Akbabalar stelinden bir ayrıntı. Yaklaşık M.Ö.3000

Levha 2: Sumer yaya askerleri mızrak ve kalkanlarıyla. Akbalar stelinden bir ayrıntı.

Levha 3:Ur Standardı üzerinden ayrıntı. Bir kral'ın sefere gidişini betimlemiştir.

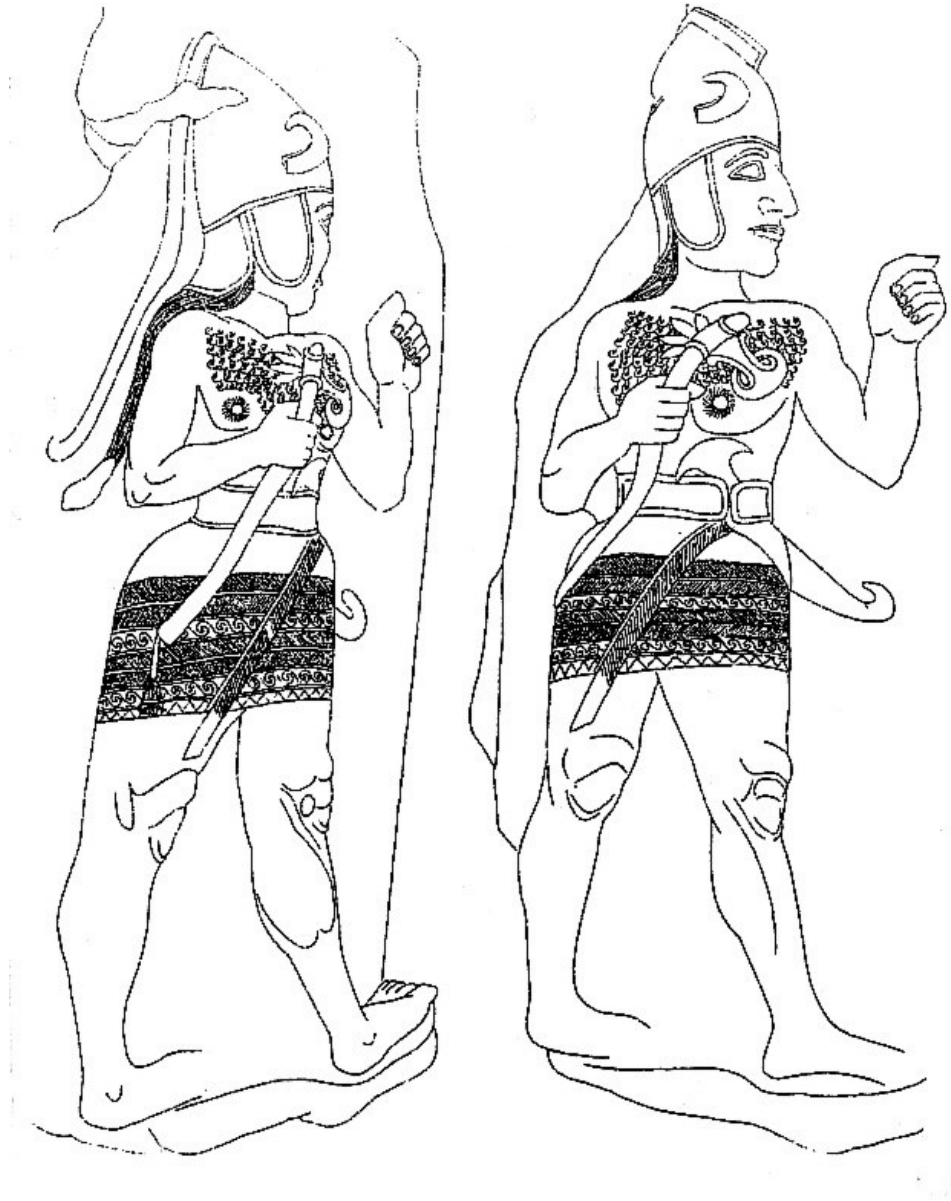
Levha 4: Mısır yaya askerlerini silahlarıyla birlikte gösteren model buluntusu.

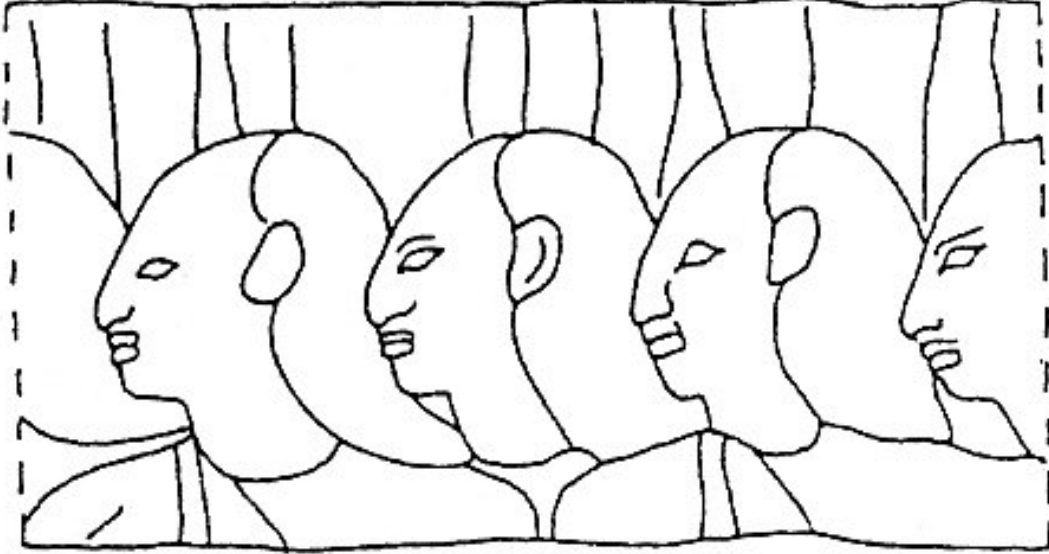
Levha 5: Nübya'lı okçu birlikleri.

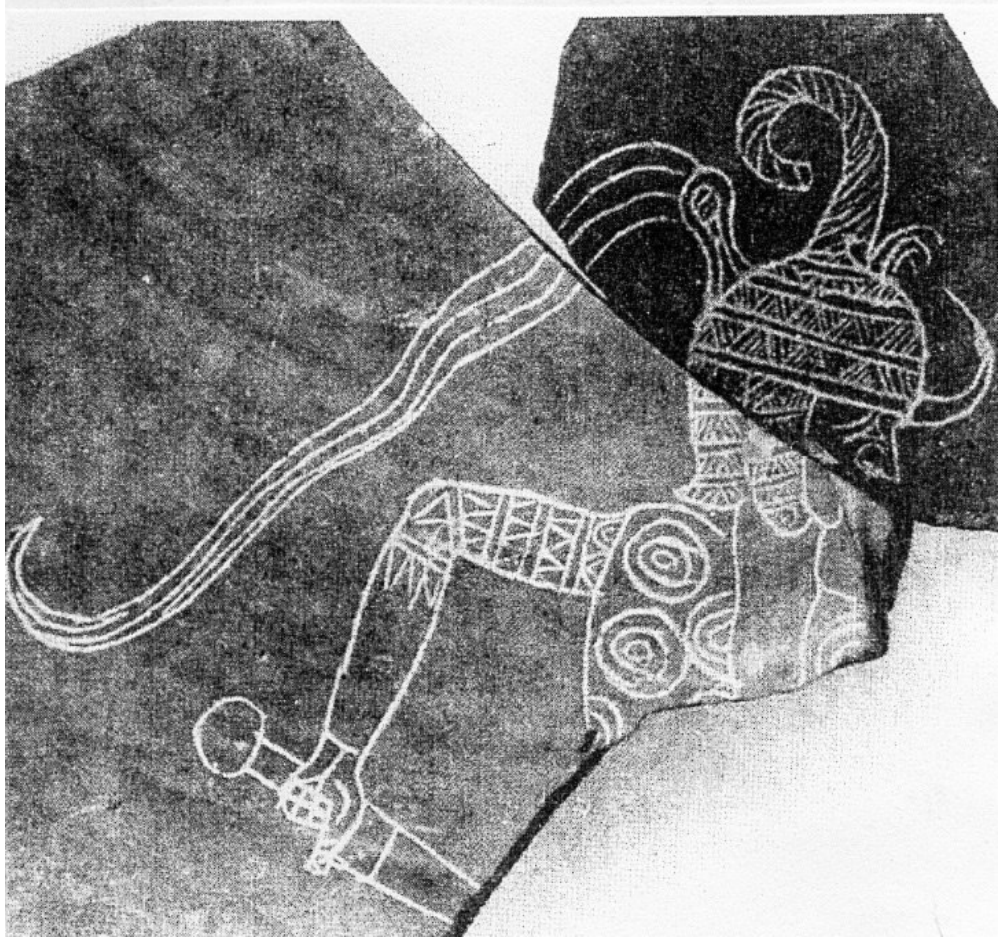
Levha 6: Boğazköy, Kral kapısı'nın sol iç kısmından Hitit savaşçı figürü.

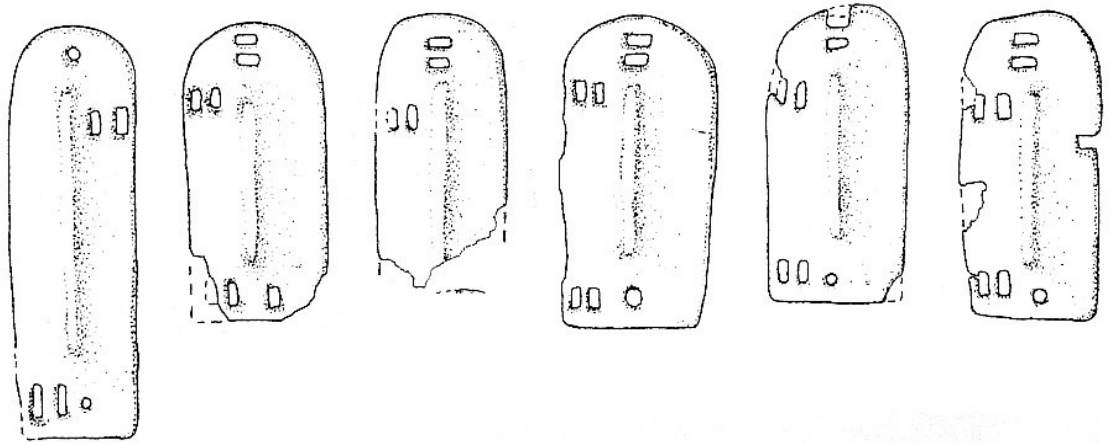
Levha 7: Aynı figürün desen çizimi.

Levha 8: M.Ö.13.yüzyıl Mısır Duvar resimlerinde Hititli askerlerin betimlemesi.

Levha 9: Üzerine savaşçı resmi kazılmış, pişmiş toprak kap parçaları. Erken İmparatorluk dönemi.

Levha 10: Boğazköy'den bronz zırh pulları. Ortalama yükseklik 6.cm.

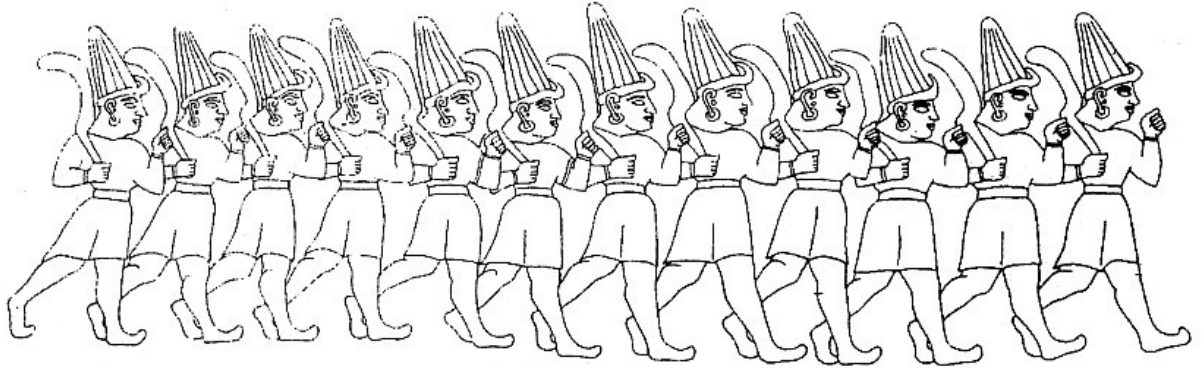
Levha 11: Yazılıkaya B Odası'nda "kılıç tanrı" betimlemesi.

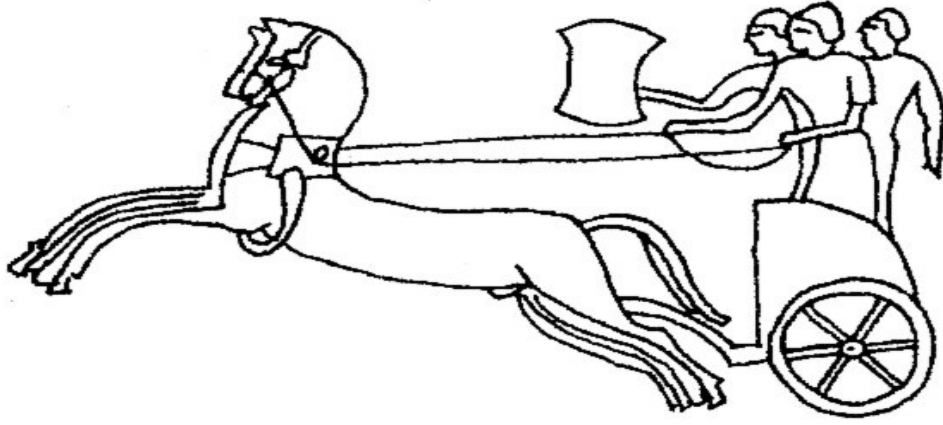
Levha 12: Aynı figürün desen çizimi.

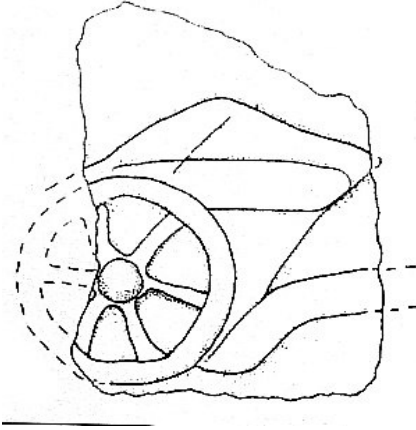
Levha13: Yazılıkaya B Odası'nda "savaşçı tanrılar"

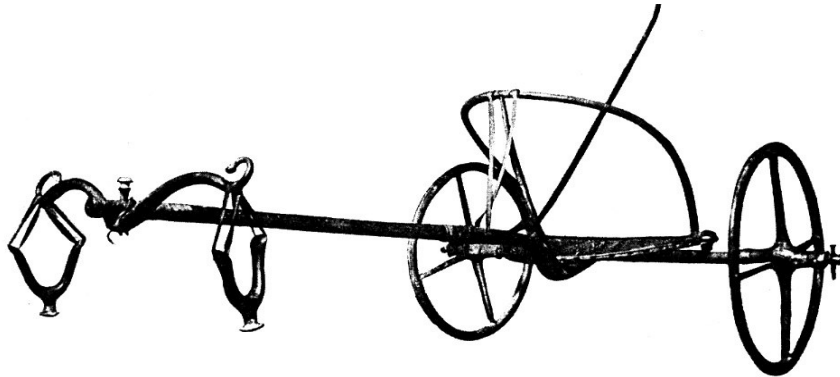
Levha 14: Aynı figürün desen çizimi

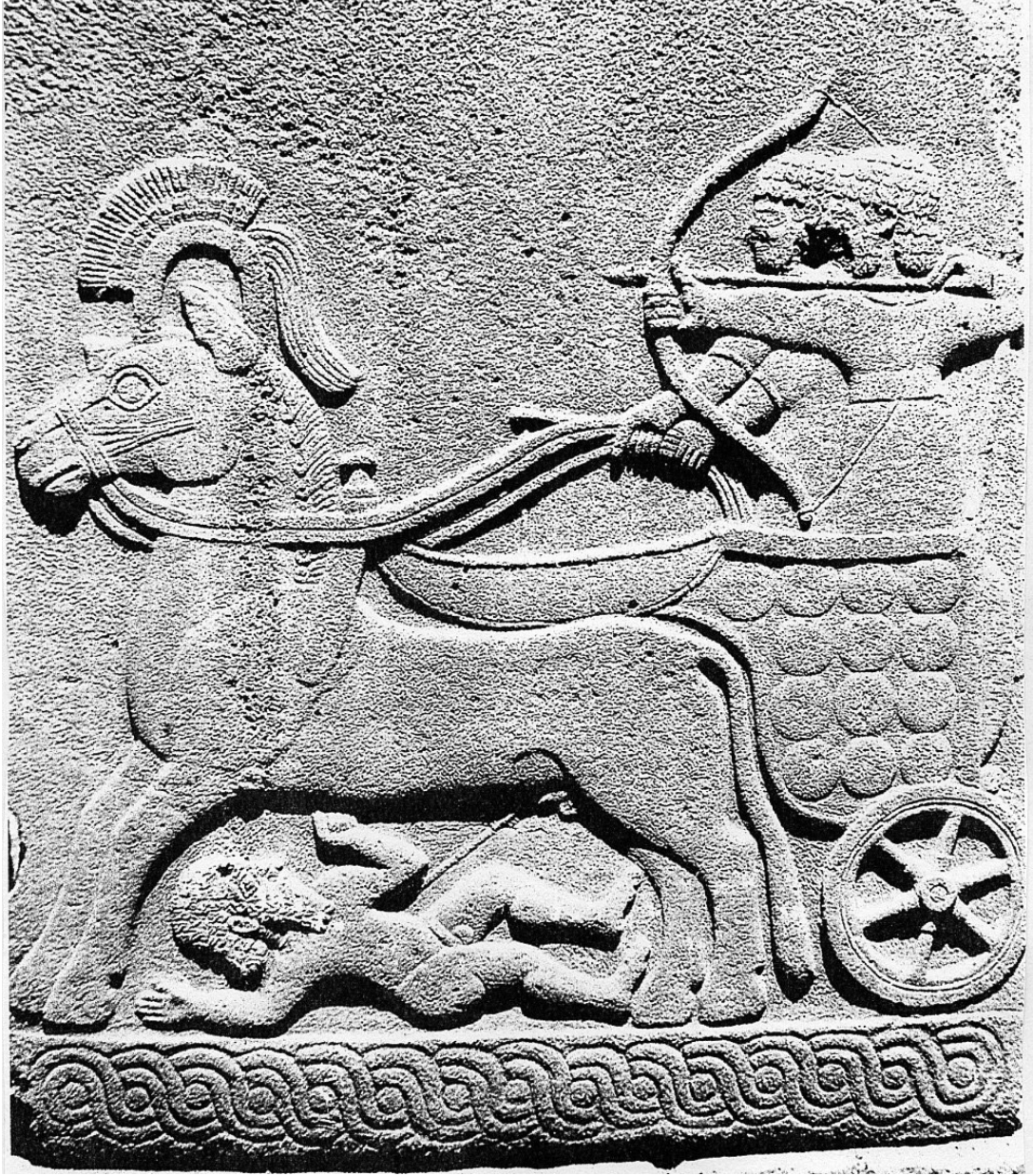
Levha 15: Hareket halindeki Hitit savaş arabası. Ramesseum'daki bir kabartmadan;
Teb, Mısır.

Levha 16: Bir savaş arabasını kısmen gösteren kabartma bezekli Hitit kap parçası. Eski
Krallık; Boğazköy.

Levha 17: İki tekerlekli ağaçtan yapılmış savaş arabası. Teb nekropolünde bir mezardan
bulunmuştur. 18. sülale, Yeni krallık.

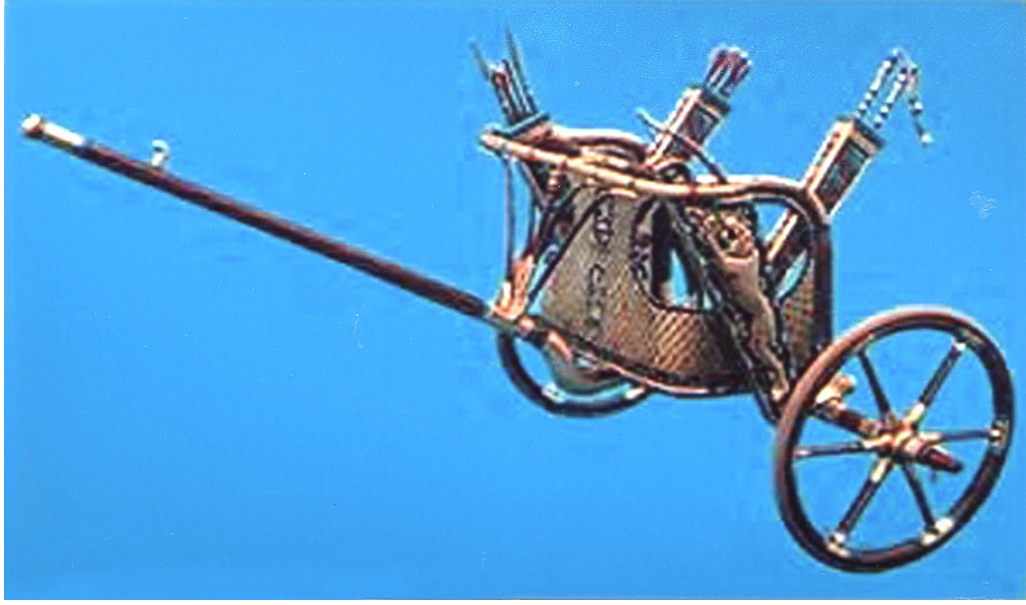
Levha 18: Kargamış. Savaş arabası. Aramlaşmış ve Asurlaşmış Geç Hitit Stili.

Levha 19: Aslantepe. Hafif bir savaş arabasında bir avcı ve araba sürücüsü. Avcı ok atar biçimde betimlenmiştir.

Levha 20: Tell Halaf. Ok atan adam. Sakçegözü figürlerindeki giysi ile görülmüştür.

Levha 21: Tek kişilik hafif Mısır savaş arabası.

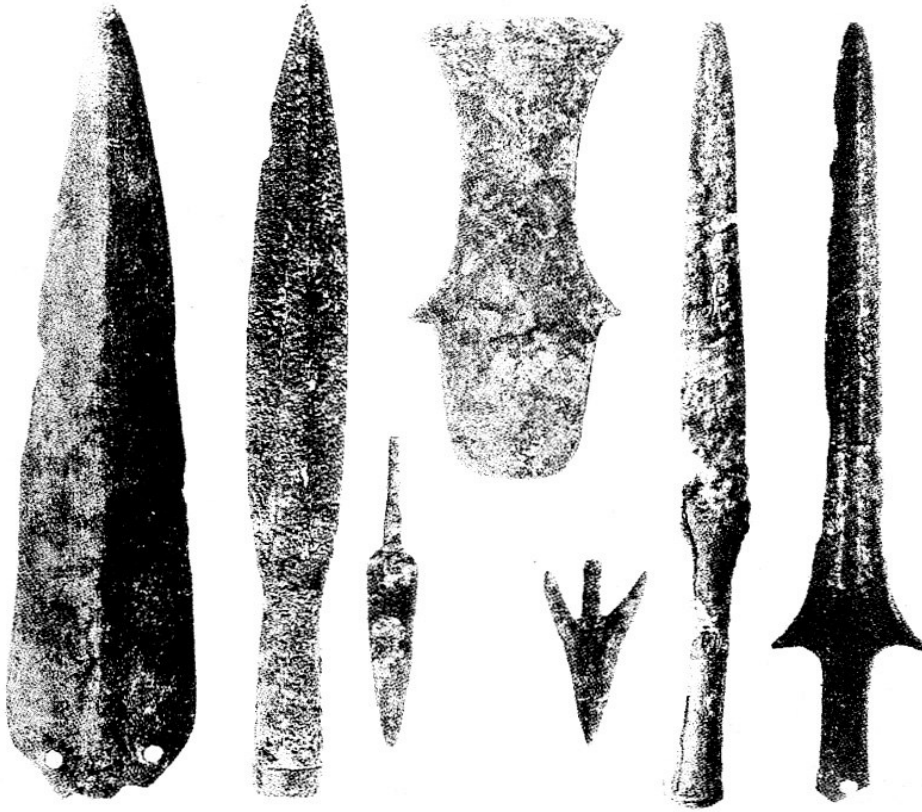
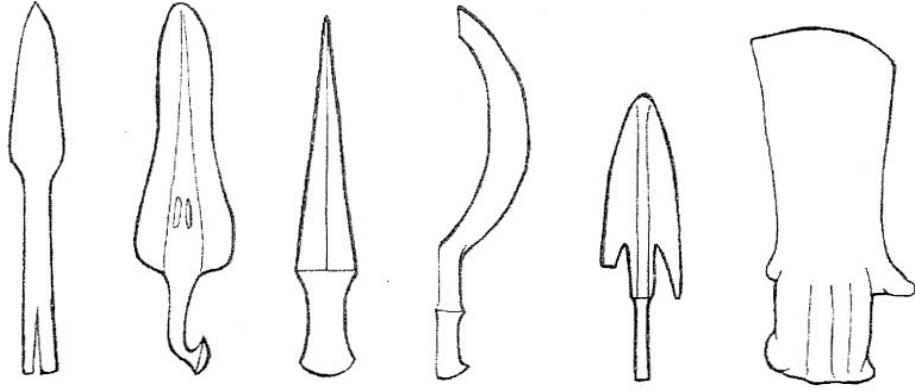
Levha 22: II. Ramses'i Kadeş savaşında savaş arabası üzerinde ok atarken tasvir eden duvar resminden ayrıntı.

Levha 23: Mısır duvar kabarmalarından ayrıntı. Hititli savaş arabalı savaşçılar.

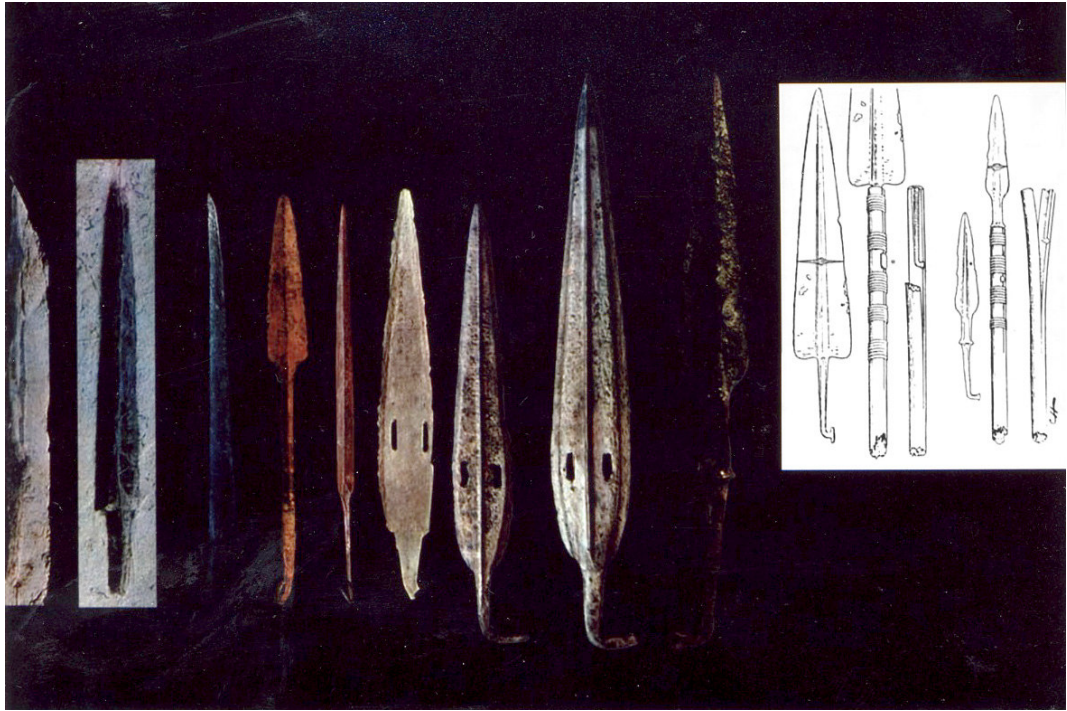
Levha 24: Mısırlı yaya askerleri gösteren maket.

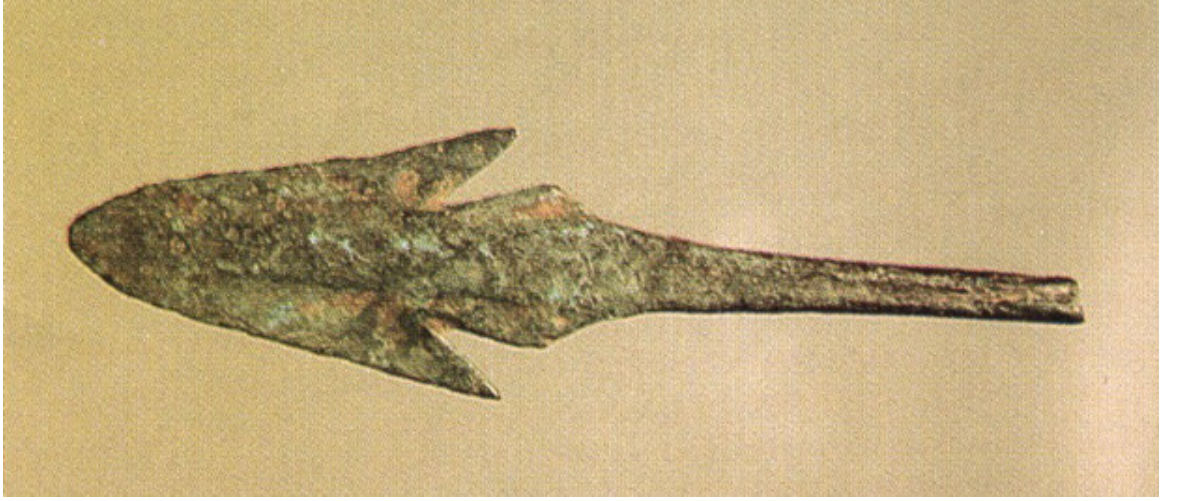
Levha 25: (üstte) Beycesultan'dan yuvalı mızrak ucu, kuyruklu ve düğmeli mızrak ucu, Medinet Habu'daki bir Mısır kabartmasından dik kılıç, Yazılıkaya'daki bir kabartmadan orak biçimli kılıç, Boğazköy'den ok ucu, Boğazköy'den sap delikli balta. (altta) Tarsus'tan hançer, Tarsus'tan yuvalı mızrak ucu, Mersinden ok ucu, Alaca Höyük'ten yassı balta, Thermi'den ok ucu, Alaca'dan bıçak, Thermi'den kılıç.

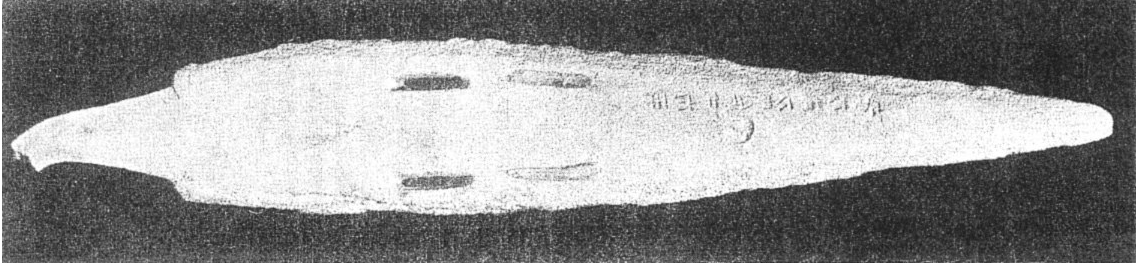
Levha 26: Topuz başı, Erken Tunç Çağı

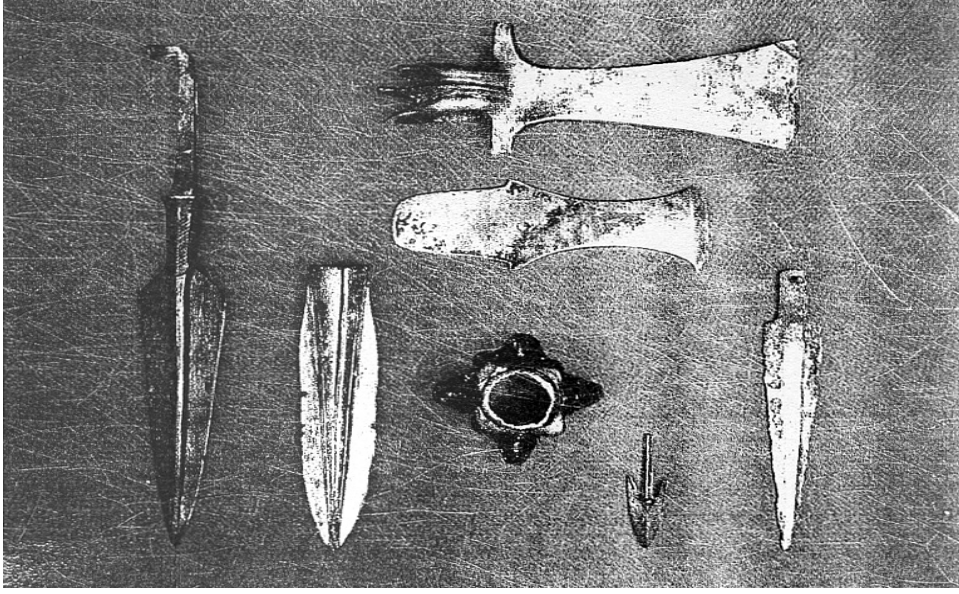
Levha 27: Hitit Mızrak uçları.

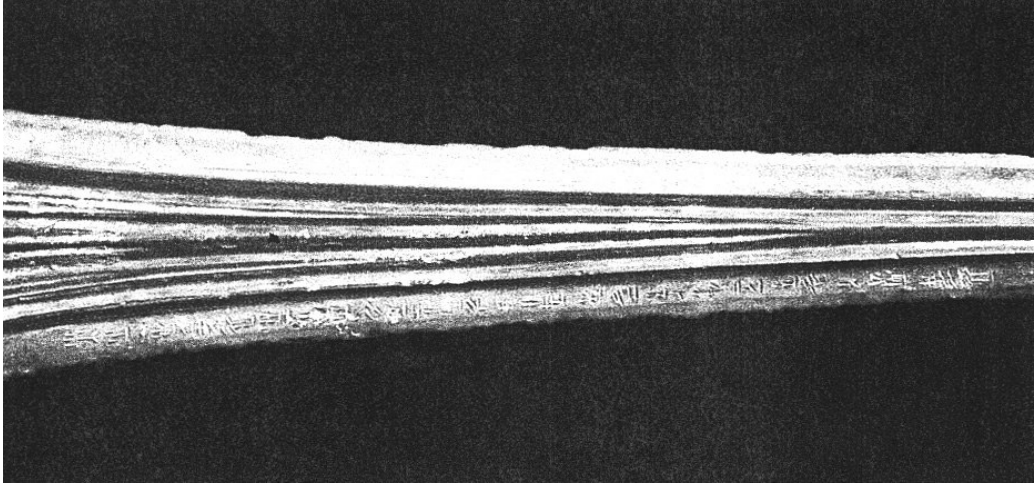
Levha 28: Yesemek'te 1991 yılı kazılarında bulunmuş olan ve M.Ö. II. binde Anadolu'da yaygın olarak kullanılan ok ucu.

Levha 29: Kültepe'de bulunan üzerinde "Kral Anitta'nın Sarayı" yazan mızrak. Kıvrık prazvanası(kuyruğu) kırılmış. Mızrak ucunu sapa bağlamaya yarayan iki delik yanlış yere açıldığı için doldurulmuş ve daha aşağıda yenileri açılmış. Uzunluk:23cm.

Levha 30: Anadolu’da bulunan çeşitli prehistorik çağ silahları.

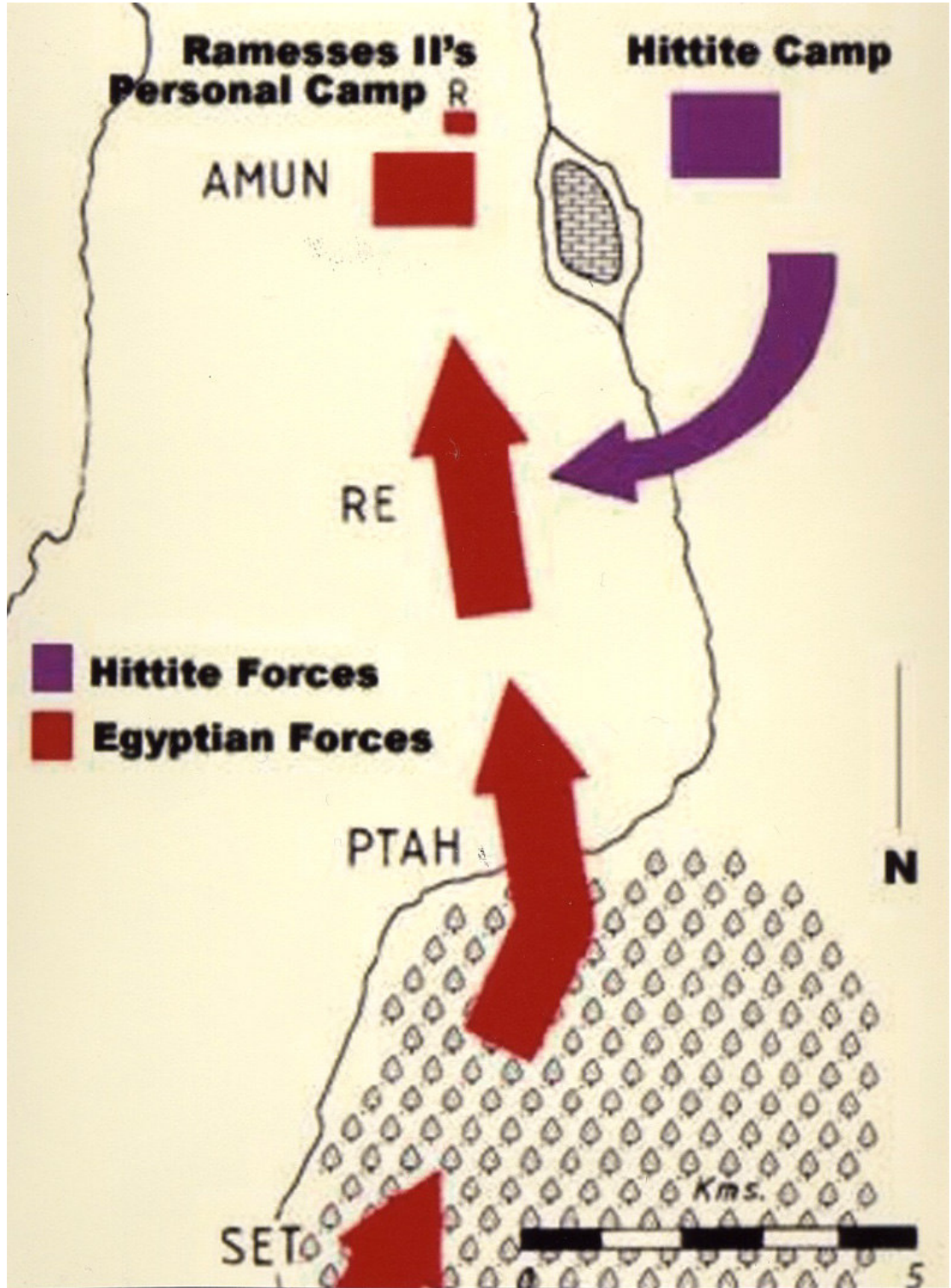
Levha 31: Boğazköy’de Aslanlı Kapı’nın 750m. Güney batısında bulunmuş olan “Boğazköy Kılıcı”. Üzerinde Akatça yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtın Ahmet Ünal tarafından yapılan tercümesinde şöyledir: “Büyük Kral Duthaliya Aşšuwa ülkesini yerle bir ettiği zaman, bu kılıçları efendisi Fırtına Tanrısına adak olarak sundu.”

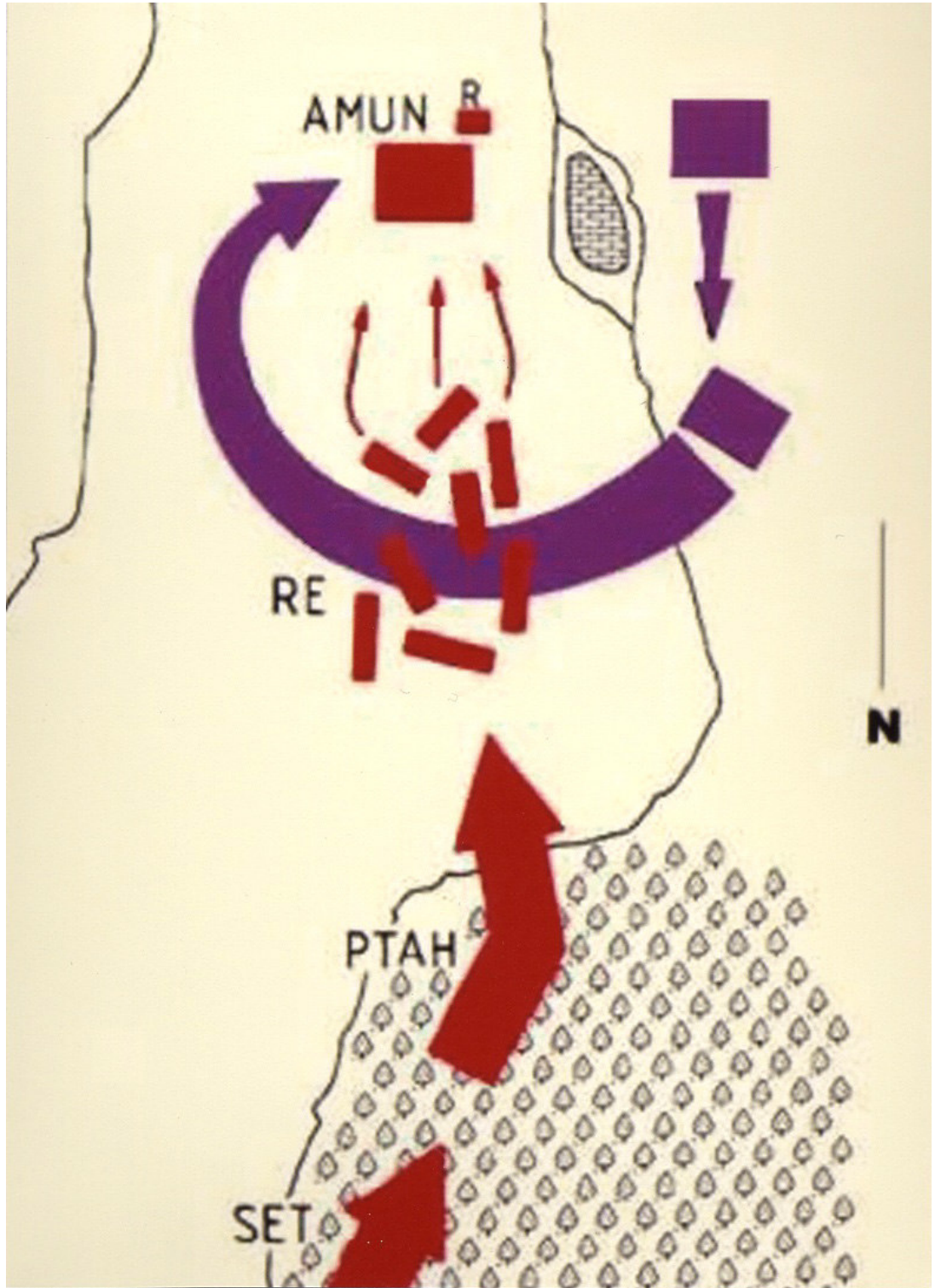
Levha 32: Hitit Tören Baltası

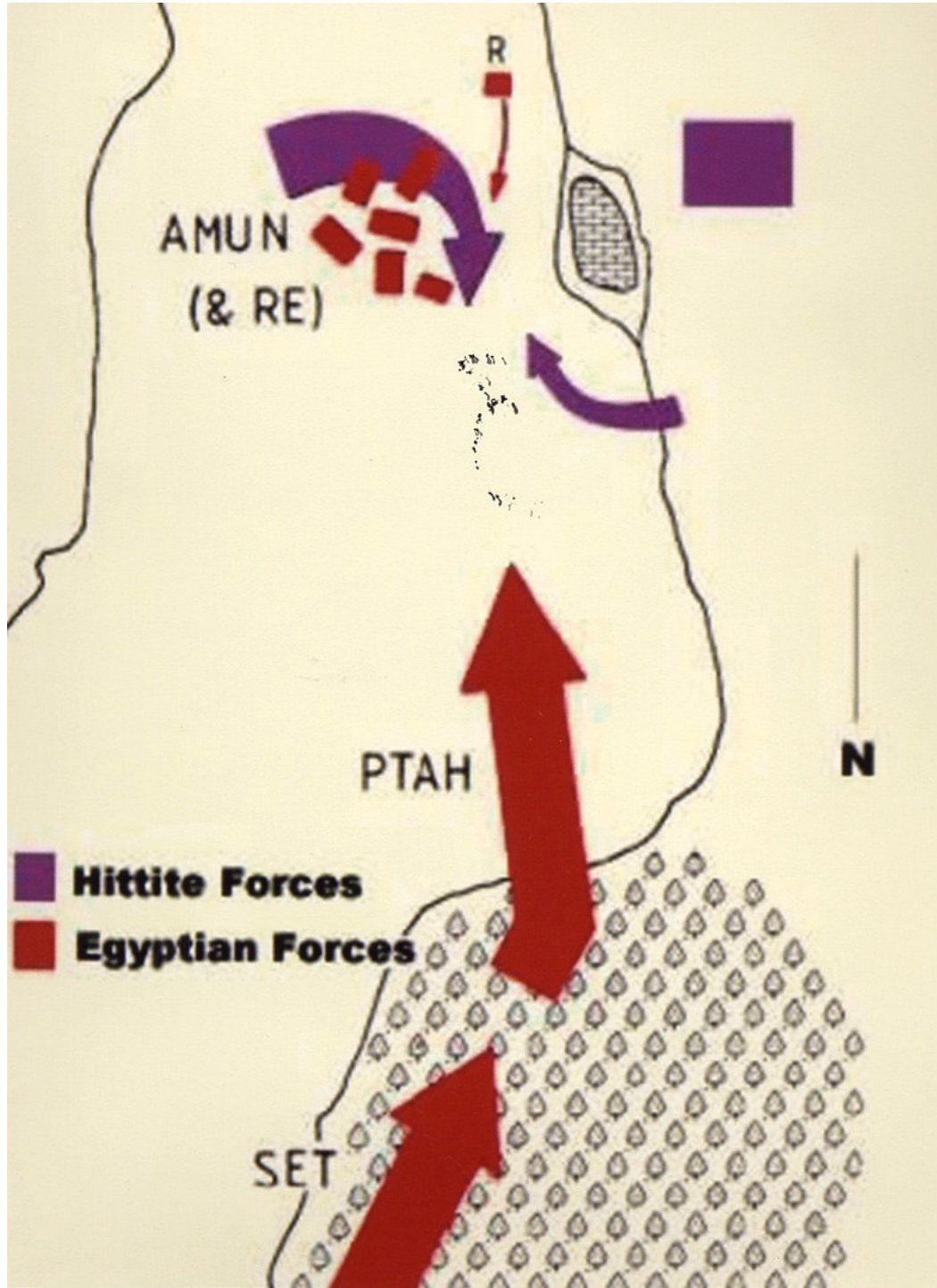
Levha 33: Kadeş savaşında Hitit ve Mısır ordularının temsili olarak çizilen bir numaralı pozisyonları

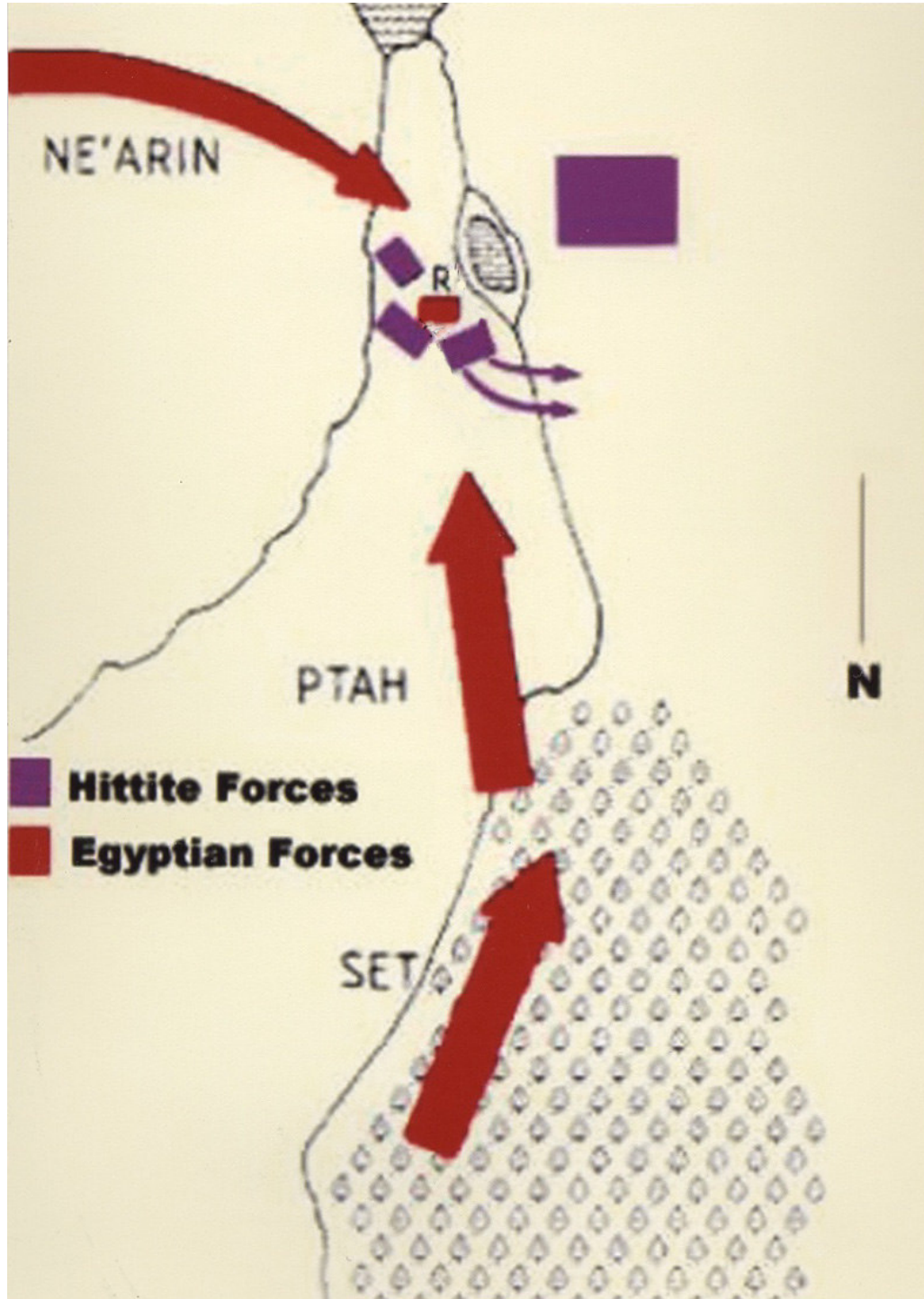
Levha 34: Kadeş savaşında Hitit ve Mısır ordularının temsili olarak çizilen iki numaralı pozisyonları.

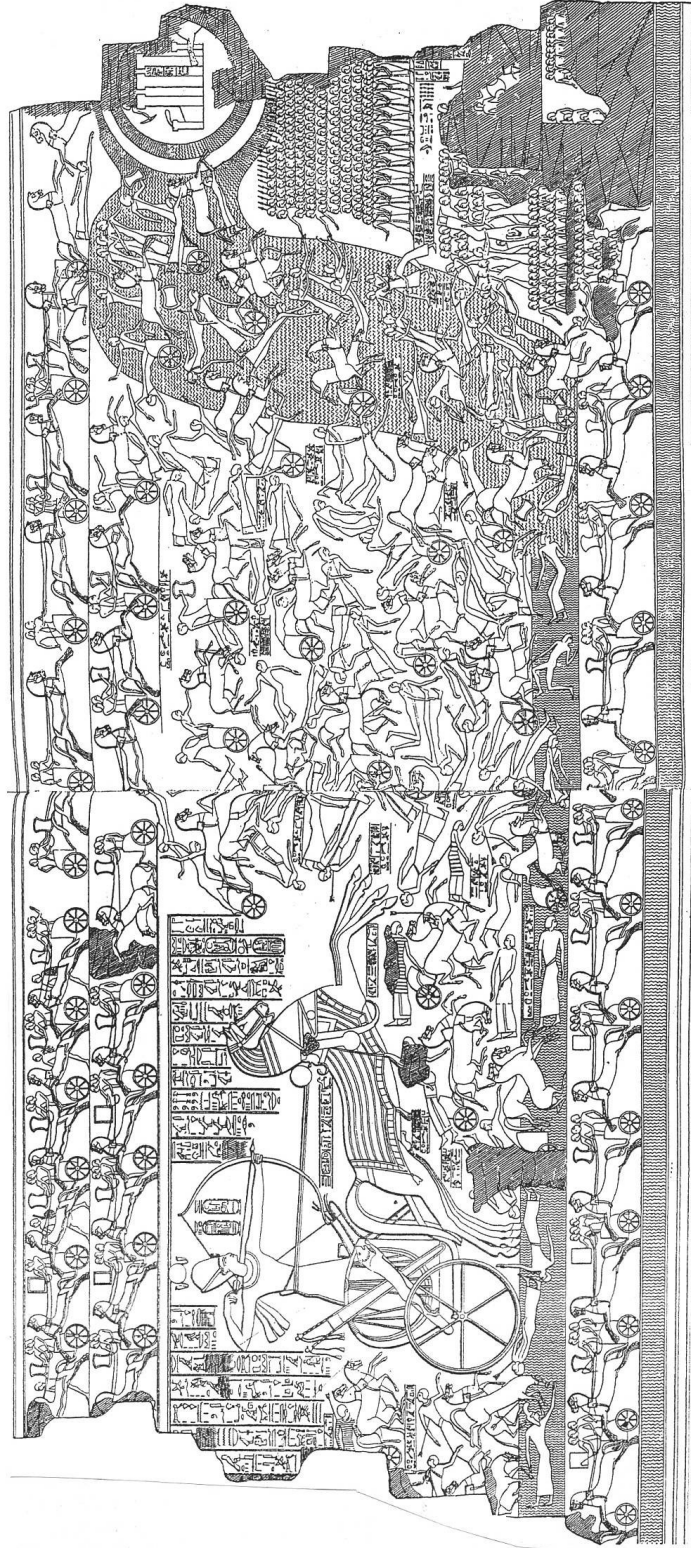
Levha 35: Kadeş savaşında Hitit ve Mısır ordularının temsili olarak çizilen üç numaralı pozisyonları.

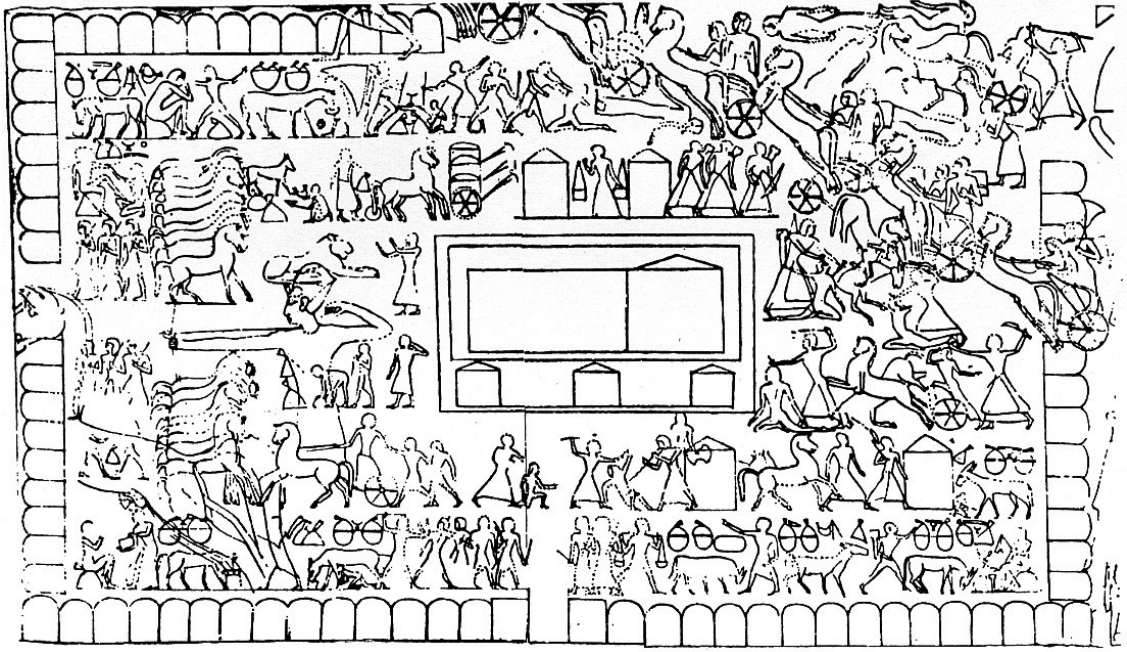
Levha 36: Kadeş savaşıda Hitit ve Mısır ordularının temsili olarak çizilen dört numaralı pozisyonları.

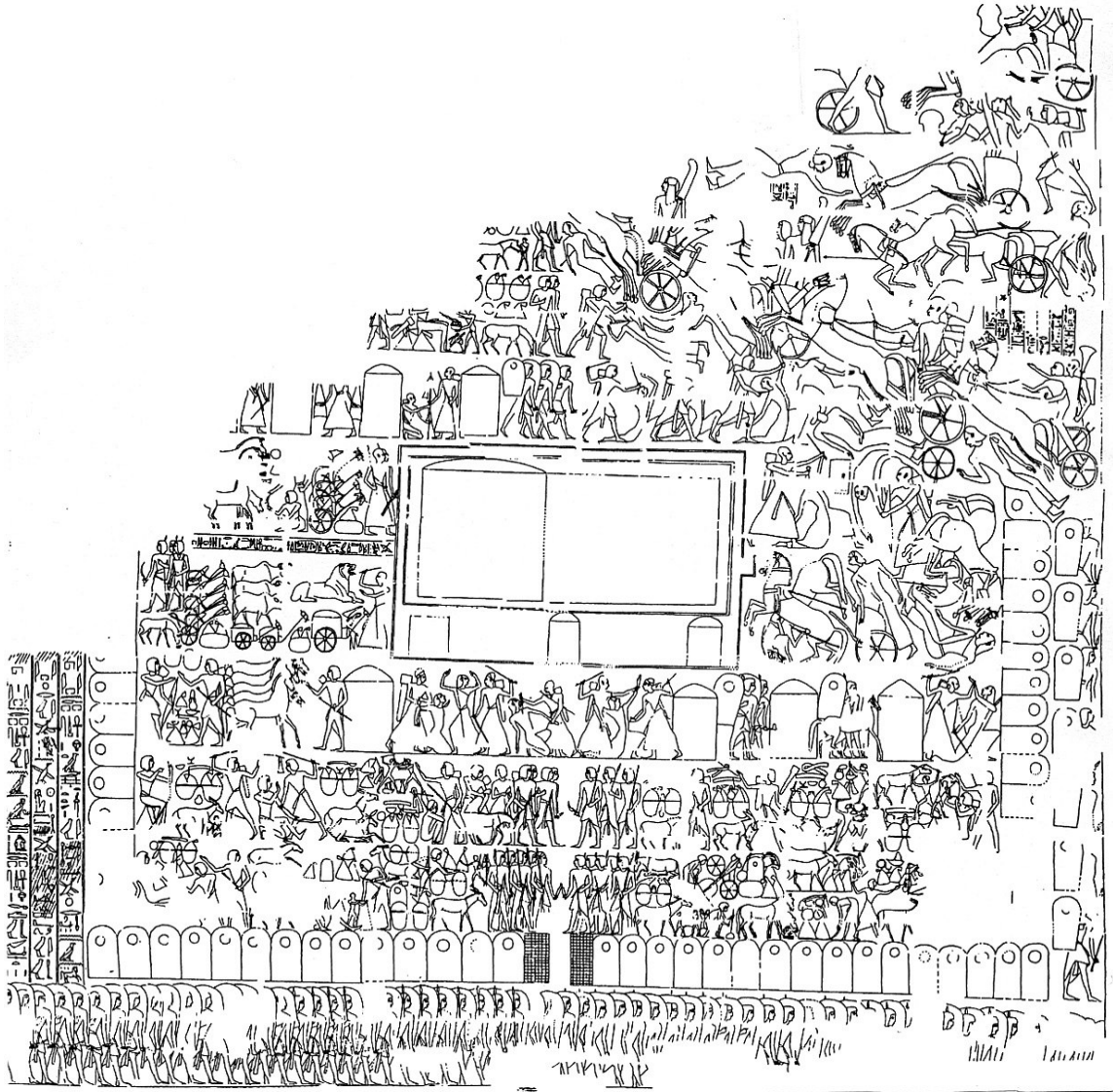
Levha 37: Kadeş savaşında Hitit ve Mısır ordularının temsili olarak çizilen beş numaralı pozisyonları.

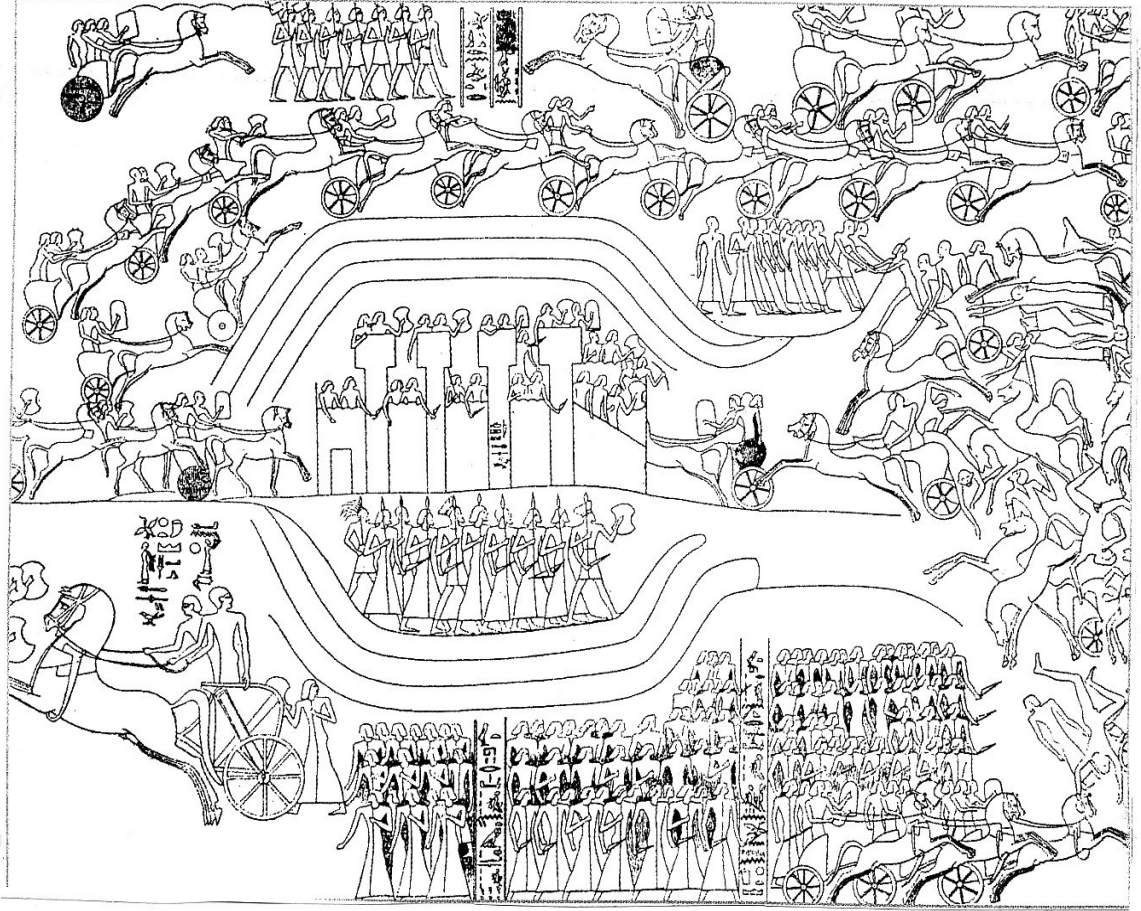
Levha 38: II. Ramses'i Kadeş savaşında savaşarabası üzerinde ok atarken tasvir eden tapınak duvarlarından bir resim.

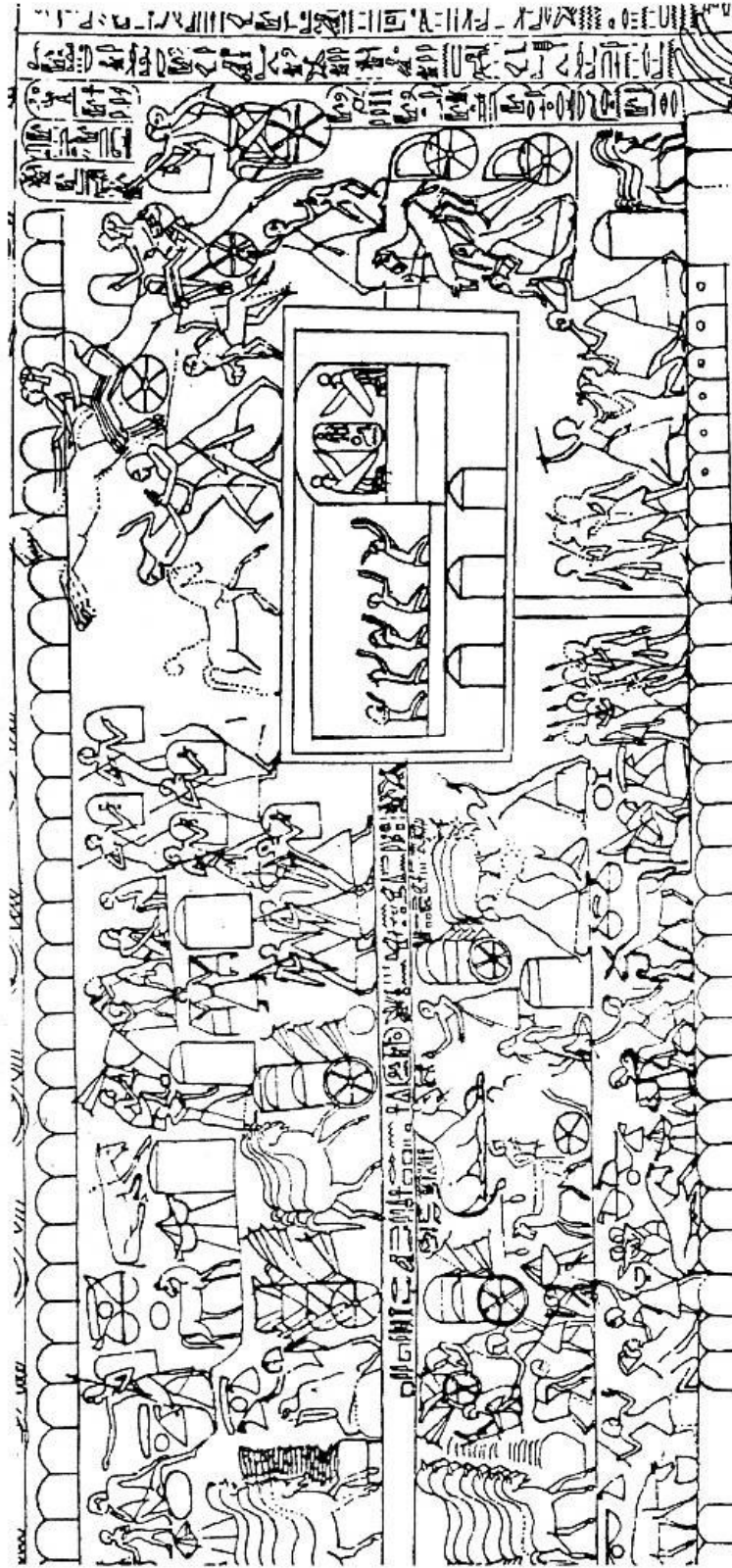
Levha 39: Abu-Simbel tapınağı duvarlarında resimlenen Kadeş savaşında II. Ramses'in kampı.

Levha 40: Luksor'dan bir kabartma. II. Ramses'in kampı

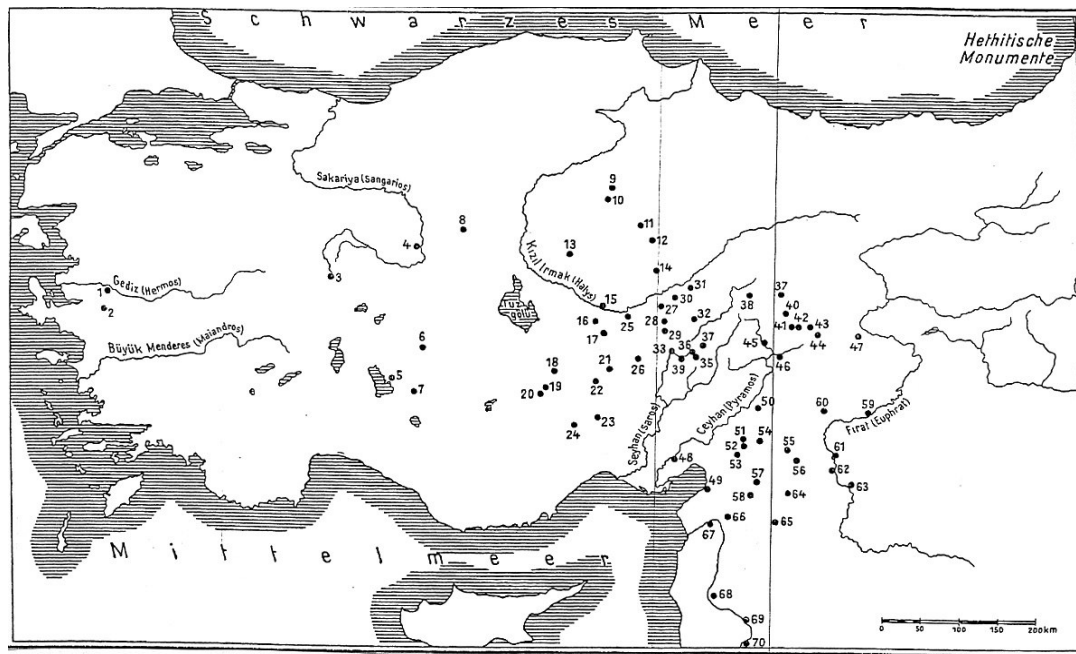

Levha 41: Kadeş çarşıması. Luksor sarayının nizamiye kapularından biri üzerine resimlenmiştir.

Levha 42: Abu-simbel'den Kadeş savaşıyla ilgili bir resim.

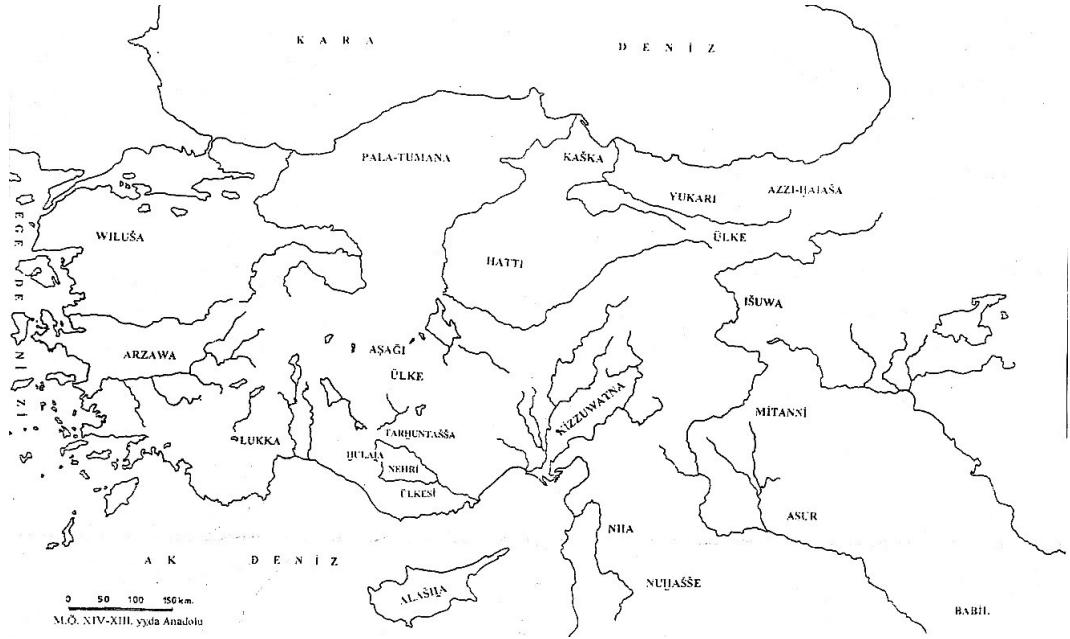
HARİTALAR

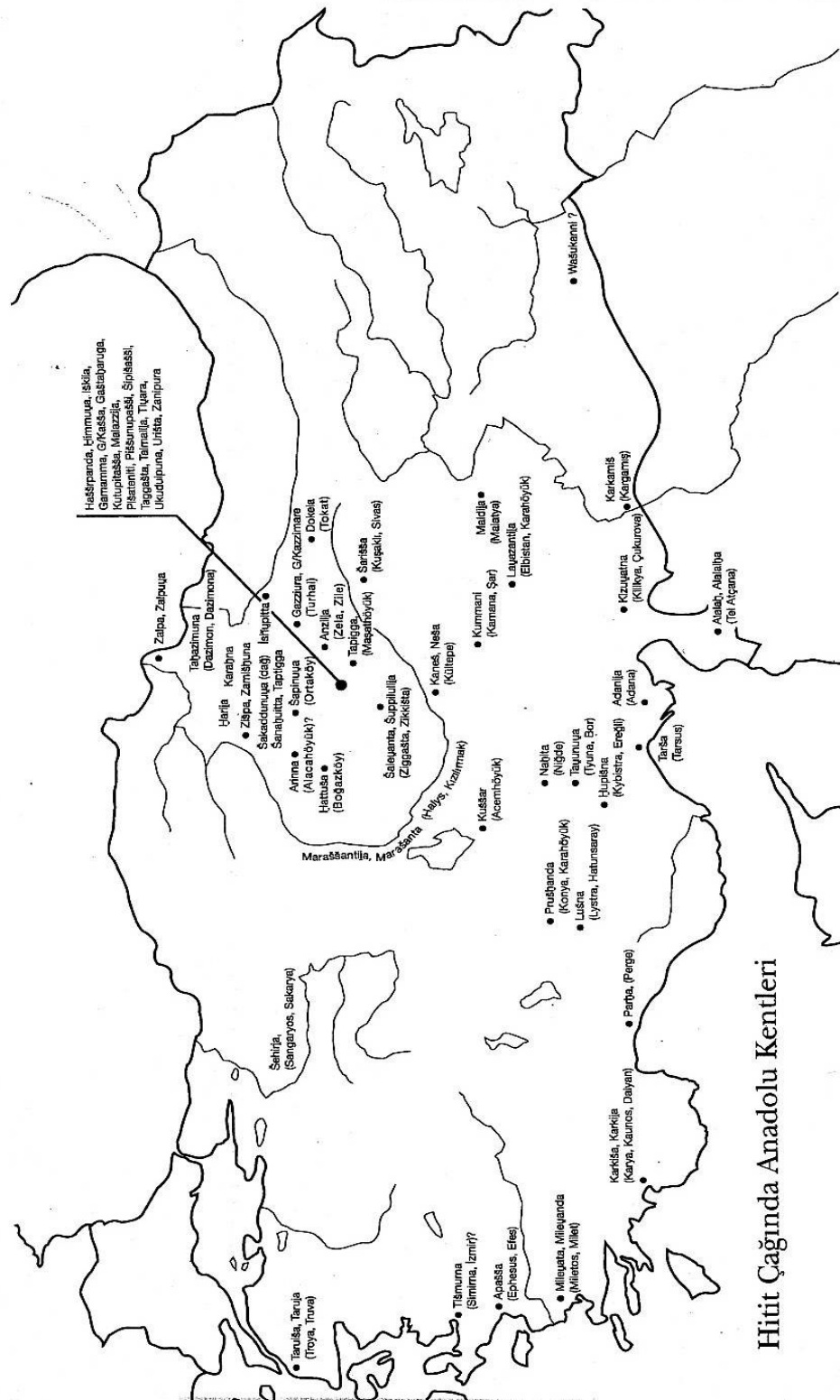
Ortsverzeichnisse zu der Karte auf der gegenüberliegenden Seite

A. Nach den Nummern auf der Karte		B. Nach dem Alphabet	
1. Sipylus	48. Sirkeli	Fasiler	7
2. Karabel	49. Iskenderun	Firaktin	33
3. Beyköy	50. Maraş	Gävurkale	8
4. Yağrı	51. Karaburçlu	Gürün	40
5. İftatunpınar	52. Zincirli	Gaziantep	55
6. Köylütolu	53. Islâhiye	Hama	69
7. Fasiler	54. Sakçagözü	Hanyeri	35
8. Gāvurkale	55. Gaziantep	Havuzköy	39
9. Alaca Hüyük	56. Çağın	İftatunpınar	5
10. Boğazköy	57. Selgin	Imamkulu	36
11. Karga	58. Kürtoğlu	Iskenderun	49
12. Alışar	59. Samsat	Islâhiye	58
13. Malkaya (Kırşehir)	60. Bobeypınarı	İspekçür	43
14. Çalapverdi	61. Birecik	Ivriz	94
15. Karaburun	62. Cerablus	Izgin	45
16. Sivasa	63. Tell Ahmar	Jekko	64
17. Topada	64. Jekko	Karabel	2
18. Emirgazi	65. Aleppo	Karaburçlu	51
19. Kızldağ	66. Tell Tainat	Karaburun	15
20. Mahabç	67. Açıana	Karakuyu	38
21. Andaval	68. Qal'at el-Mudîq	Karga	11
22. Bor	69. Hama	Malkaya (Kırşehir)	13
23. Bolkarmaden	70. Restan	Kızldağ	19
24. Ivriz		Kötükale	44
25. Bahçe		Köylütolu	6
26. Eğriköy		Kültepe	30
27. Erkillet		Kürtoğlu	58
28. Asarıçik		Kurubel	37
29. Tekir		Mahabç	20
30. Kültepe		Malatya (Arslantepe)	47
31. Sultanhan		Malkaya (Kırşehir)	13
32. Eğrek		Maraş	58
33. Firaktin		Palanga	41
34. Taşcin		Qal'at-el-Mudîq	68
35. Hanyeri		Restan	70
36. Imamkulu		Sakçagözü	64
37. Kurubel		Samsat	59
38. Karakuyu		Selgin	39
39. Havuzköy		Sipylus	1
40. Gürün		Sirkeli	48
41. Palanga		Sivasa	16
42. Darandé		Sultanhan	31
43. İspekçür		Taşcin	34
44. Kötükale		Tekir	29
45. Izgin		Tell Ahmar	63
46. Elbistan		Tell Tainat	66
47. Arslantepe (Malatya)		Topada	17
		Yağrı	4
		Zincirli	52

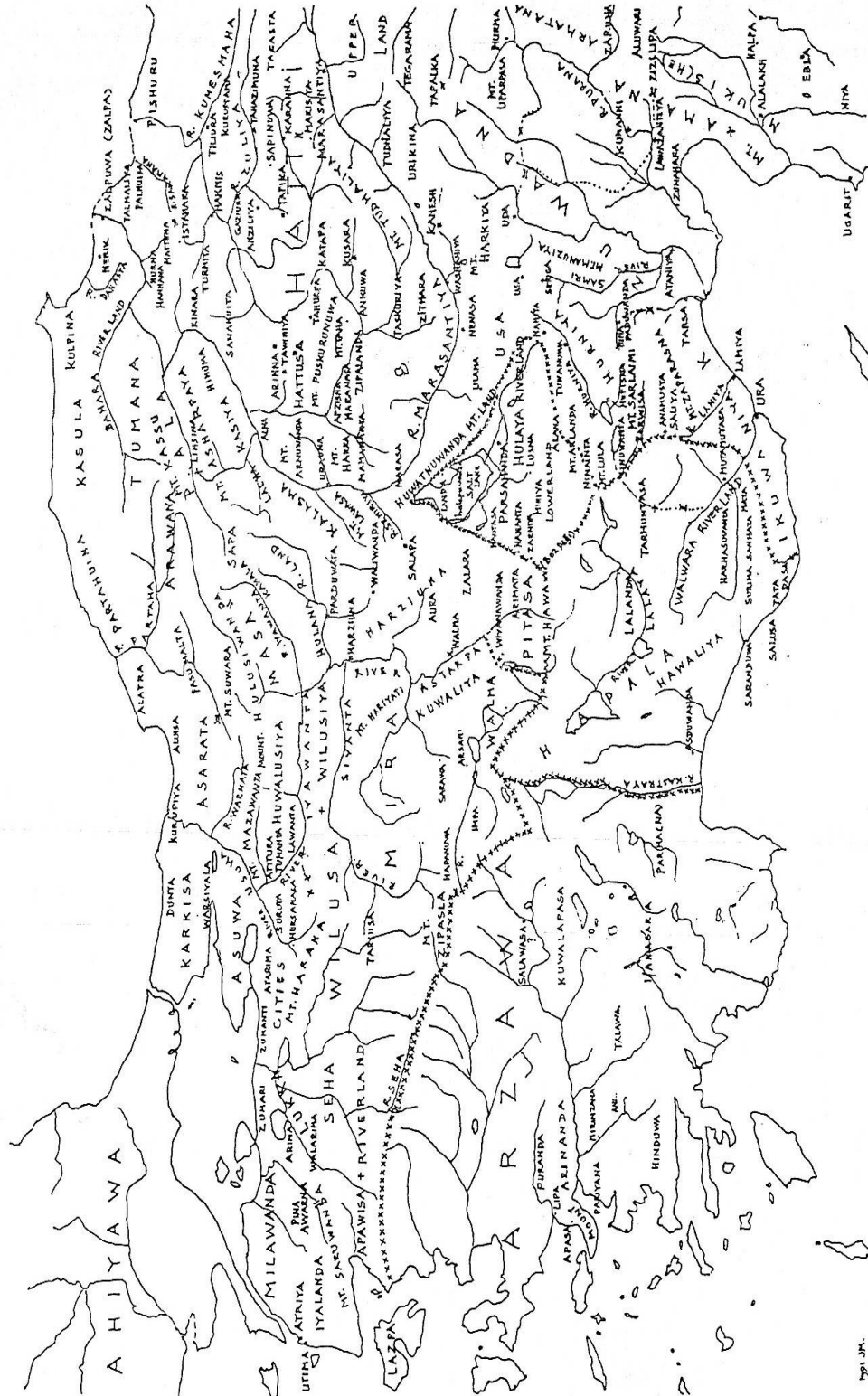
Harita 1: Hitit yerleşmeleri.

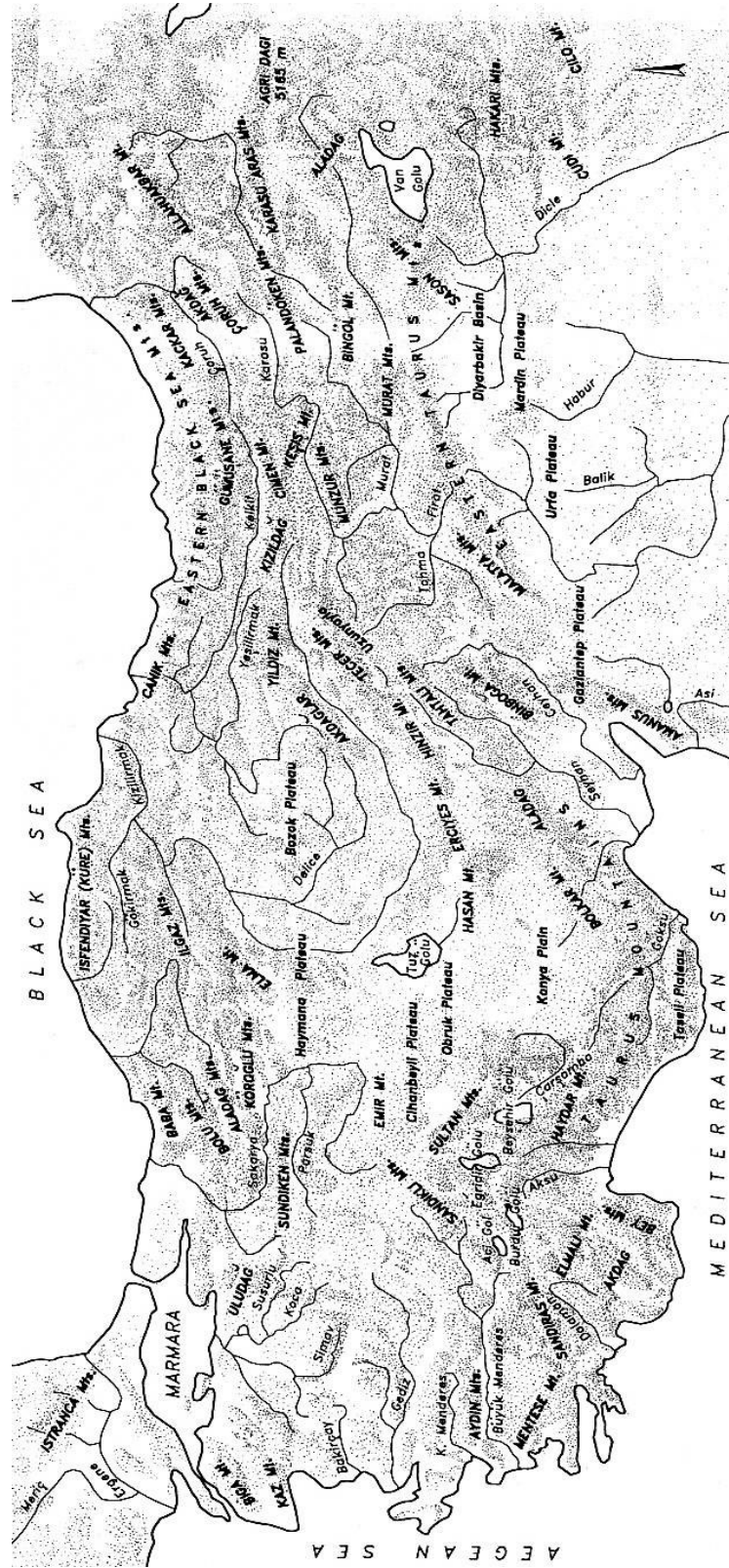
Harita 2: Hitit Dönemi Anadolu'sunun siyasi bölgeleri.

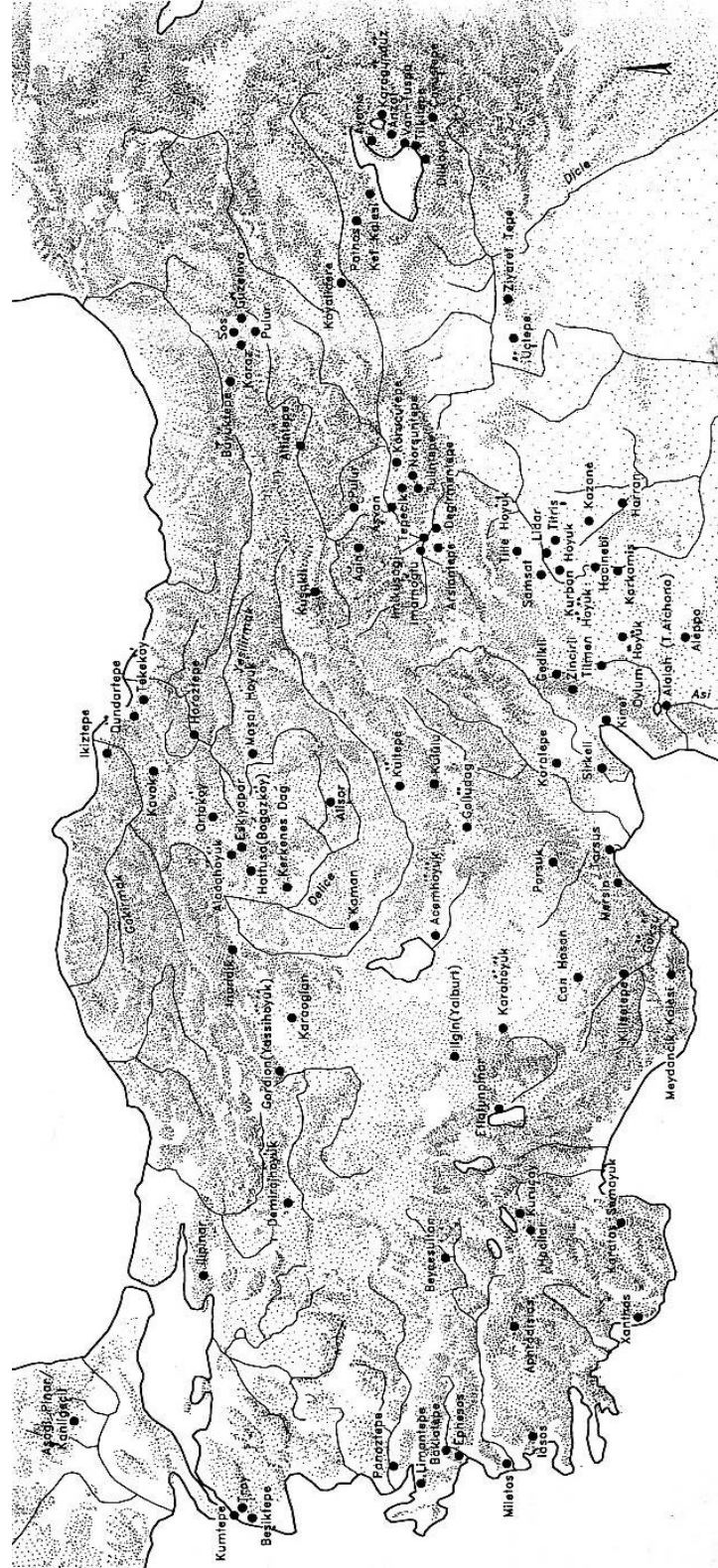
Harita 3: Hitit Çağında Anadolu kentleri.

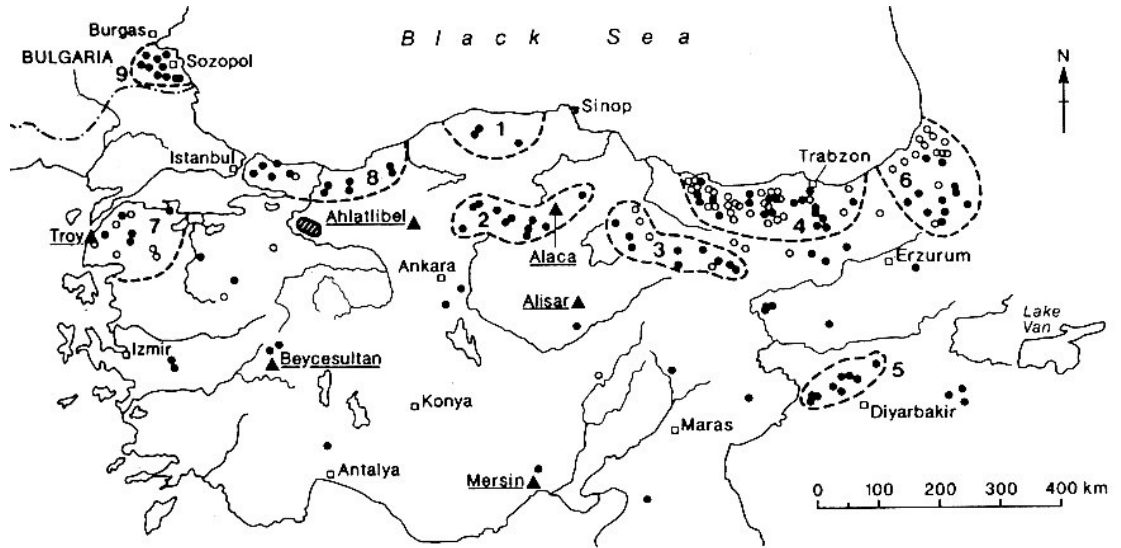
Harita 4: Prof. Dr. James Mellart tarafından çizilen Hitit dönemi şehir ve bölgeleri

Harita 5: Prof. Dr. Jak Yakar tarafından hazırlanan Fiziki Türkiye haritası

Harita 6: Prof. Dr. Jak Yakar tarafından hazırlanan Anadolu'nun Tunç ve Demir Çağı yerleşmeleri haritası

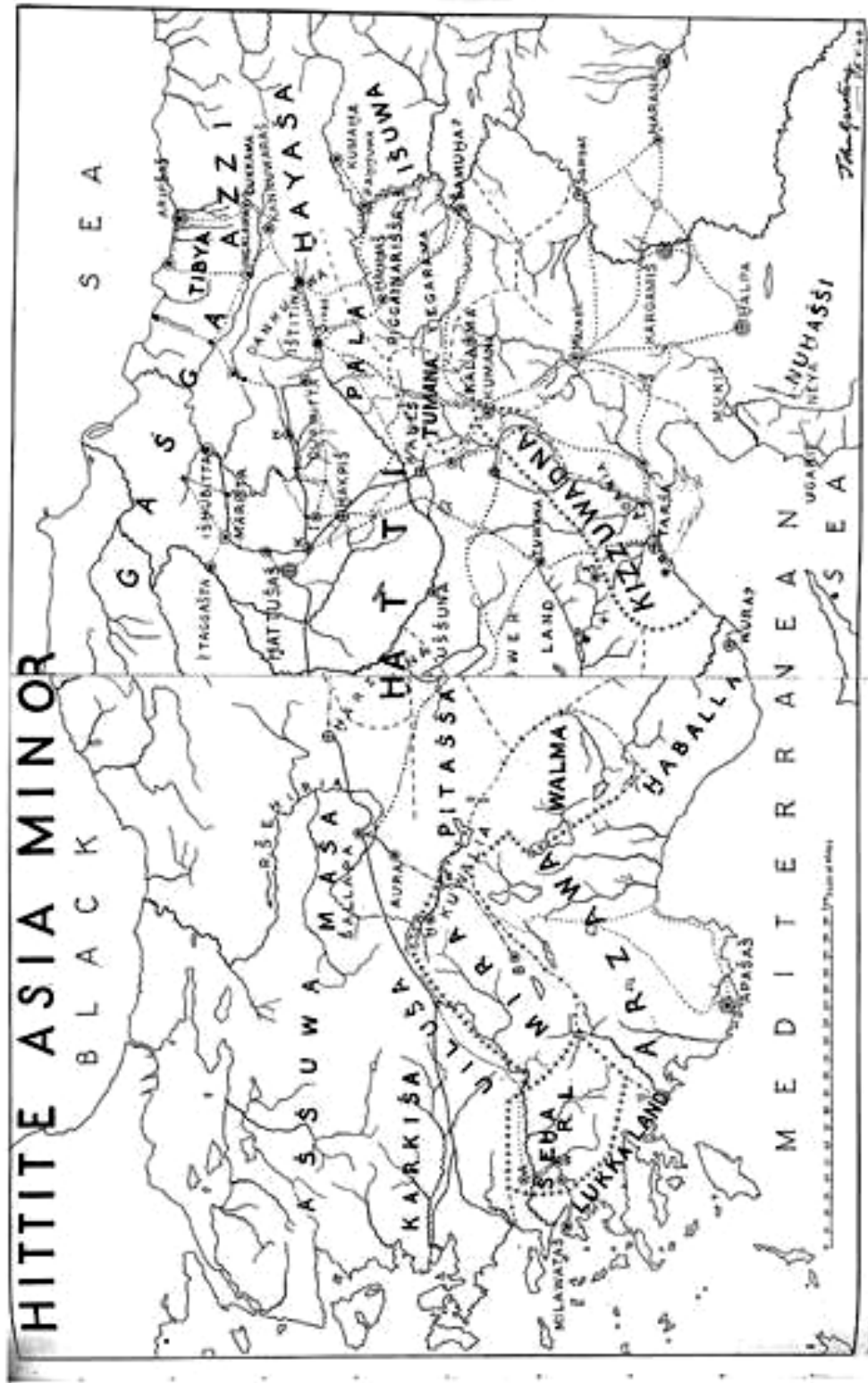

Suggested Areas of Intensive Copper Exploration in Antiquity

1 Kure	4 Giresun-Trabzon	7 Troy
2 Yaprakli	5 Ergani	8 Istanbul
3 Pontic	6 Murgul-Kuvarshan	9 Strandzha

- ▲ Bronze Age Settlements
- Copper
- Cu-Pb-Zn
- ◐ Tin? (Sakarya Basin)

Harita 7: Tunç Çağı yerleşmeleri ve maden yatakları haritası

Harita 9: Prof. Dr. John Garstang tarafından hazırlanan Hitit dönemi Anadolu'sunun askeri sefer güzergâhlarını gösteren harita

ÖZGEÇMİŞ

Bursa'ya bağlı İnegöl ilçesinde 1975 yılında dünyaya gelen Serkan BAŞOL ilk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Üniversite eğitimini ise İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Hititoloji bölümünden aldı. Üniversite öğrenimi sırasında Prof.Dr. Refik DURU başkanlığındaki Bademağacı kazılarına iki dönem katıldı. Orta Doğu Teknik Üniversitesinde bir yıl İngilizce hazırlık sınıfında okudu. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başlayarak aynı bölümde Yüksek Lisans Tezini tamamladı.